

Čakanje in neodločnost, manj stanovanj

Dokumentov imamo dovolj, sedaj je potrebno, da poskrbimo za stanovanjsko zidavo na novih osnovah, bolj domišljeno gospodarjenje s stanovanji in seveda omogočimo ljudem, da bodo res odločili tudi o stanovanjski politiki. Če sedaj pravimo, da so od nje še vedno preveč odmaknjeni ali da jim ponekod celo krnijo pravico, da bi vanjo resnično posegli, vendarle ni potreben samo droben korak, da se stvari docela spremenijo.

Zato je kar prav, da so tudi v pripravah na sprejem skupščinskih stališč o nadaljnjem razvoju samoupravnih družbenoekonomskih odnosov v stanovanjskem gospodarstvu zavzeli zmerno stališče in dejali, naj novi sistem polno zaživi šele z naslednjim srednjeročnim obdobjem. Čez noč ni mogoče spremeniti stvari, ki so se krepko vtisnile v dosedanje ravnanje na tem dovolj kompleksnem področju. Seveda pa tudi leto ni tako zelo dolgo, da bi si začeli naloge prelagati na lagodnejši čas, ker takšnega tudi ne bo. Iz sestankovanja doslej še ni zraslo več stanovanj (tako pač kažejo tudi statistični kazalci), vendar je priljubljenosti za boljše delo kar dovolj. Predvsem pa ni opravičljiva kar naprej čakati, da bo nekdo drug sprejel odločitve, ki morajo biti odločitve samoupravljalcev.

Prav tako pa bi bilo nemogoče čakati leto in dan, preden bi se zganili tudi po občinah. Ko smo ustanovljali občinske stanovanjske skupnosti kot mesto dogovarjanja in usklajevanja interesov, seveda občin nihče ni odvezal njihovih nalog in odgovornosti. Saj tudi zaradi stanovanjskih skupnosti niso zmanjšale svoje-ge upravne aparata, ki je dotlej odgovarjal tako za občinsko stanovanjsko politiko kot za izbiro stavbnih zemljišč, naročila urbanistom in še kaj. Vse to jim je ostalo še sedaj – da na primer poskrbijo za pravočasno izdelavo urbanističnih planov (te pa sedaj v vseh občinah z zamudo šele pripravljajo in zato tudi republiškega ne bo še tako kmalu), da pretehtajo, kje bodo sploh dopustili postavljati bloke ali stolpnice pa tudi individualne hiše. Nikakršna stanovanjska skupnost tega seveda ne more prevzeti nase, verjetno pa tega tudi smela ne bi, čeprav bi komu to še ugajalo.

Samo v občini, hkrati pa res skupaj z združenim delom, lahko presodijo, kako bodo poselili svojo zemljo. Ali bodo nastale na ledini samo nove spalne soseske, nehumane že na prvi pogled, kaj šele občutje. Prav zanima nas, četudi gre marsikdaj za različne okuse ocenjevalcev, kdo je odgovoren za izvorni urbanistični greh in novi ljubljanski soseski BS-3. Nizki bloki, ob robu pa visoke stolpnice – kot da bi se ozrli na torto s svečami. Urbanizem res lahko marsikaj zakrivi, toda ponavadi tudi urbanisti niso sami s svojo strokovnostjo, če ta strokovnost seveda najprej dovolj zaleže. Toda urbanizam (in občina) sta lahko tudi diktat – nad človekom, stanovalcem, ki je stanovanja vesel lahko tudi samo dotle, dokler se vanj ne vseli, ker je bil brez stanovanja na slabšem.

Slišimo, da je bilo ob začetku leta ustanovljenih že 36 stanovanjskih zadrug, 6 pa naj bi

jih še ustanovljali. Klavrno, je res treba pribiti. Ali ni za 60 občin z enakimi stanovanjskimi težavami potrebnih vsaj 60 takšnih zadrug, če ne vsaj dvakrat ali trikrat več. Kdo vleče stvari nazaj? Spet smo pri občinah in različnih strokovnih službah, ki se zadrug tudi bojijo ali se jih vsaj otepajo. Zakaj? Ker bi jim morale oddajati zemljišča brez licitacije, ker bi jim morali omogočiti, da bi drastično visoke komunalne prispevke zadržniki lahko na obroke poplačali tudi v sedmih letih. In o vsem tem smo pred leti sprejeli poseben zakon, samo izvajajo ga bolj slabo. Ravno stanovanjske zadruge, ki bi nemara združile tudi tiste, ki se sedaj potegujejo samo za nakup lastniških stanovanj, pa bi bile najprimernejši člen v iskanju znanega kupca stanovanja. To je namreč refren, ki ga že dalj časa ponavljamo, vendar skoraj nihče ne zna natančneje razložiti, kdo naj bi bil sploh znani kupec. Zaenkrat so to lahko res samo tisti, ki si stanovanje sami kupujejo, se sami podajajo v iskanje. Nikakor pa tega ne bi mogli reči za delavce, ki stanovanje dobijo od svoje delovne organizacije, saj ponavadi dobijo tudi odločbo o tem, ko so stanovanja že sezidana. In vendar naj bi ravno znani kupci bistveno posegli že v prve zasnovne tako zazidalnih načrtov kot tudi razmestitve stanovanj, njihove opremljenosti in nemara tudi njihove velikosti.

Stanovanjskimi združenji je že tako, da ni denar vedno vzrok za to, da le redkokateri uspe ugodnejša stanovanjska zidava. Huje je namreč to, da zadruge, v katerih so ljudje z zvezami in s položaji, dobijo tudi zemljišča dosti hitreje. V Ljubljani so eni od zadrug šele po njeni ustanovitvi povedali, da na tem tam, kjer naj bi sicer gradila, pravzaprav mestni vodni rezervat. Če potrjene zadruge onih, ki prav tako v Ljubljani pripravljajo stavbna zemljišča in skrbijo tudi za izdelavo zazidalnih načrtov, takšne težave prav gotovo ne bodo spodkopale.

Govorimo pa seveda tudi o tem, da je potrebno spodbuditi tako zasebno gradnjo ali nakup stanovanj kot zajeti tudi primeren in kasneje vračljiv lastni delež ob pridobitvi družbenega najemnega stanovanja. O tem pravzaprav ni več dvomov, če tako sklepamo po tem, kar so v svoji resoluciji zapisali tudi v republiški skupščini. In ravno zaradi tega je treba tudi s stanovanjskih zadržnikov in zadrug sprati sumničenja, da počnejo nekaj, kar naj ne bi bilo docela v skladu s stanovanjsko politiko. Še vedno pa se kdo vpraša, če zasebna zidava ruši družbeno prizadevanje na tem področju. Negativnih odgovorov na to vprašanje pravzaprav nihče več ne daje, temveč pristavljajo, da je zasebna gradnja koristno dopolnila družbeno. Lahko se sicer zmenimo, da ji ne gredo prednosti v večjih urbanih središčih, kjer bo kmalu zmanjkalo prostora še za bloke, in naj si zato ljudje tam raje kupujejo samo stanovanja. Kjer pa lahko tudi z zemljo razpolagajo z bolj odprtimi rokami, seveda ne bi smelo biti ovir še zlasti za individualno zidavo. Res pa je, da nekateri neutemeljeno

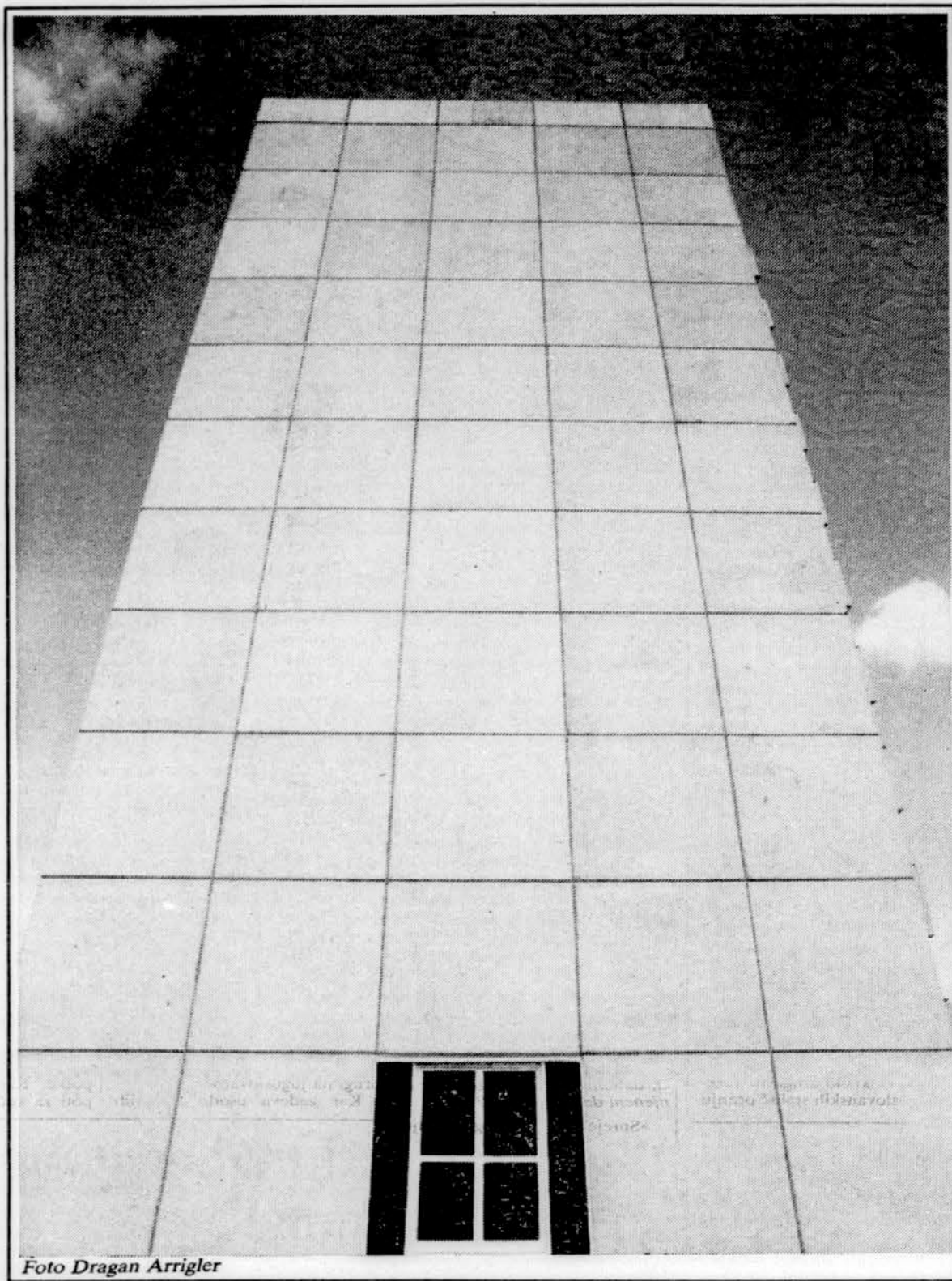

Foto Dragan Arrigler

pri tem pomišljajo na bogatenje na račun družbenih sredstev, ker si vsakdo mora pomagati tudi s posojili. Zato bi raje dejali, da je treba tudi individualno zidavo družbeno usmeriti, da ne bo vsakdo nekaj postavjal pod svojo lipo ali ob svojem tolmunčku.

Zato pribijmo, da je še dobro, če si ljudje postavljajo tudi svoje domove, sicer tokrat ne bi bili edini v Jugoslaviji, ki bomo izpolnili svoj srednjeročni načrt stanovanjske zidave. Vendarle pa bo tudi to razmerje nekoliko pokvarjeno, namsto predvidenih 70 odstotkov »družbenih stanovanj«, kamor so všteta tudi stanovanja v etažni lastnini, jih bo v teh petih letih zgrajenih samo 56 odstotkov. Družbenih in zasebnih pa bo verjetno res okoli 72 tisoč, namsto predvidenih 65 tisoč.

Seveda pa tudi takšni presežni načrti pri iskalnih stanovanj puščajo trpke občutke. Kaj recimo pomaga, če v Ljubljani ne moreš kupiti stanovanja, ko zbereš denar ali pa je zaradi prepočasne gradnje lahko tudi družbeno stanovanje nekemu podeljeno dosti kasneje. Kakor bi bilo sicer neupravičeno presojati vse stanovanjske zadeve iz ljubljanskega zornega kota, in priznajmo si, da tako po navadi delamo, je le res, da so v številnih drugih mestih in občinah mnogo bolj uspešni. Imajo, glede na potrebe, več stanovanj in ne zapletajo se v neke vratolomne kombinacije, ki ne pripeljejo daleč. Ljubljanskim občinam dosti počasneje kot drugim uspeva pri razpletanju ekonomskih stanarin. Ljudem pa seveda na videz v dobro, ker streha lahko pušča tudi za poceni denar.

Tudi predsedstvu centralnega komiteja ZKS se je pred dnevi zdelo vredno ošvrkniti takšne razmere. Takole so dejali: mogoče se v Ljubljani najbolj drastično izraža to, da so majhne vodstvene strukture v občinah imele dejansko oblast nad tem področjem kjer so lahko tudi barantale z velikim sredstvi. Zaradi tega prihaja do odporov, da se ta vprašanja hitreje razpletajo. Partijsko predsedstvo ni dodalo naslednjega, češ da zamenjave posameznikov na stanovanjskem vrhu ne dajo dosti koristi (kot ena lastovka ne prinese pomladi), če tega ne spremlja tudi resnično nova volja. Ali, če ostanemo pri ljudeh, ki so že prej lahko »bremzali« ali pa se preprosto tudi niso znašli v novih odnosih. V nečem pa bi vendarle tudi drugi lahko začeli posnemati Ljubljano – pri predhodnem popisu tistih, ki se zanimajo za nakup družbenih ali zasebnih stanovanj, s čimer naj bi odpravili prerivanje mimo vrste ali resničnih potreb in tudi okoriščanje s stanovanjsko stisko. Upajmo pa, da bodo sedaj

držali pred nasprotnimi pritiski tisti, ki jim to seveda ne godi, ker spreminja njihove pozicije.

Potrebno je spremeniti družbenoekonomske odnose v stanovanjskem gospodarstvu, kar pa seveda ne pomeni, da se kaže pogovarjati samo o predvidenih ekonomskih stanarinah. In res se naj-večkrat dosedanje razprave s tem začnejo in tudi končujejo. Vendar pa je družbenoekonomski odnos tudi v tem, kako si delavec, občan uravnava svoje bivanje, ali bi ga recimo dražje stanarine prizadele le v žepu, sam pa pravzaprav ne bi dosti vedel, za kaj je šel njegov denar. Najslabše bi seveda bilo, če bi mislil, da se je s tem denarjem obogatila sisovska ali vzdrževalna administracija. Slabo bi tudi bilo, če ne bi dajali jasnih odgovorov na dilemo, kdo je kdaj v boljšem položaju. Tisti, ki si je sam (in ob pomoči družbe) zagotovil stanovanje, ali onih 30 odstotkov slovenskih družin, ki živijo v družbenih najemnih stanovanjih. Možno so tudi skrajnosti, kot je recimo bagatelno odplačevanje starih kreditov. Zakaj pa ne bi, končno, presodili tako, da bi tudi polstoletno vračilo kreditov (tudi taki so), skrčili na dostojen rok. Seveda pa gre le za to, da bi tudi anuitete nekoliko prilagodili gibanju stanarin, kar seveda velja predvsem za kredite izpred vsaj desetih, petnajstih let. Pred zadnjim partijskim kongresom so imeli nekaj podobnega že v mislih, samo da bi to veljalo tudi za delovne organizacije kot kupce najemnih stanovanj. Vendarle bi to morali delati z občutkom, saj so si tudi največ hiš postavili pravi delavci in s ponavadi tudi skromnejšimi posojili. Slabo bi bilo, če bi tudi takšni premisleki utonili v zadovoljstvo, da imamo po treh letih brušenja zgledno stanovanjsko resolucijo. Zakon o stanovanjskem gospodarstvu, ki bo izšel iz nje, pa seveda ne bo magična krogla, iz katere bomo v prihodnje skušali razbrati, kaj se piše stanovanjskemu gospodarstvu. Kajti tudi samo zakon ne bo odpravil težav, ko so lahko v eni občini cene stanovanj tudi enkrat večje kot v neki drugi, ali da bi se lahko stanarina nebrzdano in zelo neenakomerno med občinami dražile. Dokler bomo za vsako neskladje iskali samo kolikor toliko prijemljive odgovore, jih tudi ne bomo odpravili. Kajti večkrat je vsaj toliko kot število novih stanovanj pomembno tudi to, da bi jih postavili lahko še mnogo več že s sedanjim denarjem, pa prevečkrat pritiskamo na napačne tipke.

Stojan Žitko

Plotovi so toliko nižji, da vidimo čeznje, a še vedno tako visoki, da so napoti skupnim investicijam

Medrepubliško gospodarsko sodelovanje je tema tega tedna. Govori o premagovanju regionalnih, zlasti pa medrepubliških plotov, o potrebnosti obojestranskih interesov in resnične pripravljenosti

Poštni predal 29 18

Anton Rupnik
Vera Turnšek
Portret tedna

19

Janko Lorenci
Prelomno obdobje na afriškem nebu

Pogajanja o Rodeziji in Namibiji

Kurt Waldheim

Podpis pogodbe v Belvederu

Najtežji poklic na svetu

20

Marjan Rožič

Vrata Ljubljane se odpirajo, čeprav v tečajih še škripa

Aktuelen pogovor

21

Predrag Matvejevič

Kulturne manifestacije in manifestacijska kultura

400 večjih prireditev imamo vsako leto

Jaka Štular

Izziv vere, ki je tudi način življenja

Islam danes

22

Jože Horvat

Zdaj se že rodiš kot socialist

Pogovor z Miškom Kranjcem

23

Okrogla miza

S preoblikovanjem občine proti politični odtujenosti

Razdelitev mariborske občine

24

Vlado Jarc

Čez jurto ali z njo v socializem

S popotovanja po Mongoliji

William Shawcross

Zakaj sta pobesnela Nixon in Kissinger

»Pravir« tragedije v Kampučiji

25

Ilija Bregar

Za prometno nesrečo je kriv predvsem človek

Kaznovalna politika

Philippe Pons

Materialna blaginja ni družbeno zdravje

Industrializacija Japonske

26

Jozo Puljizevič

»Odprta pisma«, prenapetosti, privilegiji in interesi

Vihar v hrvaškem filmu

27

Massimo Conti

Sto mrtvih na minuto

Josette Alia

Senzacija na tribuni v Alžiru

Lazar Čarnič

»Nobelovstvo« ni dokaz za naprednost literature

30

Ladislav Kiauta

Boji za Kočevje: trda preizkušnja

V ogledalu časa

Drago Stepišnik

Graditelj, inovator, mecen in prijatelj

Ob obletnici Bloudkove smrti

29

Carlo Falconi

Znanost pa še zmeraj stanuje v kletih Vatikana

Papež je popravil obsodbo Galileia

28

Anketa Dela

Klopčičeva »Iskanja«

Stališča in mnenja ob najnovjšem slovenskem filmu

32

poštni predal 29

Delo, 3. novembra

Devetero predstav v tekmovalnem repertoarju

Boršnikovo srečanje v Mariboru je osrednja slovenska gledališka manifestacija, kjer naj bi se v tekmovalnem delu tega srečanja soočile najboljše predstave. Tako naj bi bilo. Toda, kdo ugotavlja, kaj je najboljše? Gledališča, usklajevalec programa ali pa kar 4. člen statuta Boršnikovega srečanja, ki poimenuje nastop se gledališki akademiji, gledališču Pekarna (ki ga ni več) in EG Glej. Zunaj teh gledališč v bistvu torej ni mogoča dobra ali celo najboljša predstava. Če kdo želi sodelovati na Boršnikovem srečanju (v tekmovalnem delu), si mora najprej izboriti svoje ime v členu statuta. In šele ime v statutu daje pravico do sodelovanja, pravico do predstave in ne zaradi imena ali naslova izvajalca. Kriteriji TV naj bi bili torej bistveno nižji od tistih, ki jih ima Boršnikovo srečanje? Gotovo ne. Vsekakor pa TV nima tako ozkega statuta, ki bi vnaprej kogarkoli onemogočal ali onemogočal.

Teh nekaj vrstic je izpodbudila naša prijavnica predstave Primoža Kozaka Afera. Organizator nam je vključil priloženo gradivo ob poslani prijavi. Seveda, v 4. členu nas ni, kaj torej hočemo? Ne želimo razglabljati o kvaliteti naše uprizoritve. Gledalci, ki Afero niso videli, si jo bodo lahko ogledali preko TV. Verjamemo, da se je TV odločila za prenos zaradi same predstave in ne zaradi imena ali naslova izvajalca. Kriteriji TV naj bi bili torej bistveno nižji od tistih, ki jih ima Boršnikovo srečanje? Gotovo ne. Vsekakor pa TV nima tako ozkega statuta, ki bi vnaprej kogarkoli onemogočal ali onemogočal.

Absurdnost je še globlja, če vemo, da nas organizator napomembnejšega jugoslovskega gledališkega festivala Sterijino pozarja vsako leto vabi, naj prijavimo predstavo. Jugoslovske gledališki prostor obravnava predstave enakopravno, slovenski pa...

Prepričani smo, da mora imeti pravico do prijave vsakdo, ne glede na njegov status, ime. Poklicne, polpoklicne, nepoklicne umetnosti ni.

Kdaj bo torej Boršnikovo srečanje samoupravno odprlo vrata in ovrednotilo predstave, ki so lahko plod ustvarjalnega dela tistih, ki niso poimensko zapisani v členu statuta?

Jaka Kurat, direktor Prešernovega gledališča v Kranju

Delo, 3. novembra

Samoupravno – organizirano

V članku z gornjim naslovom Anton Rupnik v sobotni prilogi Dela poudarja, da potrebujemo organizacijo dela in da nam ni nič bolj nujno potrebno kot širiti spoznanje, da je resnično samoupravljanje lahko samo – dobro organizirano. Rupnik navaja napoved dr. Filipovića, da bi se pri nas čez dvanajst do petnajst let lahko dogodilo, da gospodarstvo ne bo več iskalo kot vrhunske strokovnjake profile pretežno pravnikov in ekonomistov, marveč predvsem organizatorje dela.

Prav je, da poudarjamo povezavo med samoupravljanjem in organizirano delovnih procesov in procesov upravljanja. Vendar je najbrže prenapljen sklep, da bi morali zaradi te povezanosti dati določnim poklicnim profilom prednost pred drugimi. Z razvojem proizvajalnih sil in proizvodnih družbenih odnosov postajajo strokovno zahtevnejši bolj ali manj vsi profesionalni profili, ki so povezani z materialno proizvodnjo ali z drugimi družbenimi dejavnostmi; zato tudi njihova vloga v delovnem procesu in v procesu upravljanja stalno raste. Potrebni so čedalje več strokovnjakov z visokošolsko diplomino in čedalje več potrebujemo specialistov, magistrstrov in doktorjev znanosti. To ne velja le za organizatorje dela na raznih področjih (organizatorji proizvodnje, sistemski analitiki, upravno-organizacijski strokovnjaki itd.), enako velja tudi za inženirje, ekonomiste, pravnike, sociologe, psihologe itd.

Odrpno pa ostaja vprašanje, kako se v celotni izobrazbeni in poklicni strukturi spreminjata zaradi splošnega tehničnega, gospodarskega in družbenega razvoja, med katerega sodi tudi razvoj samoupravljanja, delež izobrazbenih stopenj in poklicev. Znano je, da razvoj in prodor znanstveno intenzivnih industrij, kakor so elektrika, kemija, farmacevtska industrija, letalska industrija, področje telekomunikacij ipd., zahteva večji delež inženirjev in tehničnih znanstvenikov v strukturi zaposlenih. Očitno je tudi, da uveljavljanje relativno zapletenih ekonomskih, organizacijskih, pravnih in samoupravnih odnosov, ki so povezani z zakonodajo po ustavi iz leta 1974 (zakon o združenem delu, zakon o temeljnih sistema družbenega planiranja, zakon o svobodni menjavi dela itd.), terja

več pravnikov, ekonomistov in upravno-organizacijskih strokovnjakov.

Solidnih kvantitativnih analiz o tem, kakšne posledice ima napredek na različnih gospodarskih in družbenih področjih za izobrazbeno in poklicno kadrovske strukture, še nimamo. Zato so problematične trditve predstavnikov različnih poklicev, da je številčno napredovanje v vrstah njihovega poklica bolj nujno kakor na drugih področjih.

Filipovića napoved pa je zanimiva iz drugega vidika: nanaša se namreč na izredno zanimiv družbeni pojav, ki smo mu doslej posvečali pre malo pozornosti, tj. na zamenljivost poklicnih profilov pri različnih strokovno zahtevnih delih in organizacijskih vlogah. Če hiter vpogled na različna delovna področja kaže, da iste ali podobne organizacijske vloge opravljajo ljudje z različnimi poklici in da te poklicne razlike večinoma ne vplivajo na kakovost opravljenih poslov. To velja za večino del v upravnih organih, za kadrovske službe, za sekretarska dela in za druge strokovne naloge v splošnih službah. Veliko poklicno zamenljivost opazujemo v komercialnih službah, v računalništvu, v analitskih in statističnih službah, pri planiranju, v organizacijskih službah, celo pri računovodstvu, pri bančnih poslih itd. V industriji so pogosto zamenljivi inženirski profili različnih smeri. Tudi raziskovalci na družboslovnem področju pogosto občasno opravljajo ali se celo trajno usmerijo na področje, ki si ga formalno lasti drug profesionalni profil. Ljudje določenih, tudi zelo izrazitih poklicnih profilov, kakor npr. matematiki, vedno bolj množično izkoriščajo svoje poklicno znanje na področjih, na katerih uspešno konkurirajo s strokovnjaki drugih strok. Posebej je zamenljivost očitna pri poslovnih organih in pri funkcionalnih različnih organizacijah.

Te poklicne zamenljivosti ne povzročajo izključno subjektivni interesi in sposobnosti posameznikov. Tudi ne gre vedno za okoliščine, da posamezniki ne dobijo ustrezne zaposlitve v svojem poklicu, zlasti ne v kraju, kjer stanujejo in se želijo zaposliti, in se zato preusmerijo v drug poklic. Vzrok množične zamenljivosti med različnimi poklicnimi profili moramo iskati predvsem v dvoje vrst objektivnih okoliščin:

1. V številnih organizacijah so za mnoge organizacijske vloge enako ali skoraj enako primerni različni profesionalni profili bodisi zato, ker vsi ti dajejo ustrezno intelektualno osnovo in osnovna znanja, ali zato, ker noben specifični poklicni profil ne da vsega potrebnega strokovnega znanja, ampak le del tega, drugo znanje pa si mora delavec pridobiti z dodatnim izobraževanjem ali s prakso.
2. Učni programi različnih šol oziroma študijskih smeri na teh šolah se v zelo visokem odstotku prekrivajo. Tako npr. organizatorji dela pridobijo v precej visokem odstotku ista znanja, kot jih pridobijo tudi ekonomisti, višji upravni delavci, pravniki in morda še kateri poklicni profili.

Napačno bi bilo, če bi si te okoliščine razlagali vedno z neustrezno delitvijo dela in slabo organiziranostjo združenega dela ali pa z anarhičnim oblikovanjem učnih programov, ki ne ustrezajo stvarnim potrebam združenega dela. Nekaj luči vrže na te pojave zakon oziroma trend diferenciacije, ki ga lahko opazujemo v vseh odprtih sistemih, zlasti v socialnih sistemih, med katere sodijo vse organizacije.

V vseh organizacijskih oblikah združenega dela je potrebno čedalje več različnih aktivnosti, ki zahtevajo čedalje več različnih znanj. Te aktivnosti se povezujejo na vedno bolj različne načine v organizacijske vloge, ki se zato v velikem obsegu odmakajo od standardnih profesionalnih profilov. Diferenciacija organizacijskih vlog le v manjši meri pomeni vedno večjo specializacijo, ki je združljiva s standardno profesionalno specializacijo (kot je pravilo npr. v zdravstvu ali pravosodju); čedalje pogostejše pomeni vedno bolj raznovrstno, enkratno kombinacijo potrebnih znanj, ustreza prav določeni situaciji v okolju ali v sami organizaciji. Ker pa se situacija v organizacijskem okolju in v vsaki organizaciji venomer menja (te situacijske menjave so v svetu, ki se čedalje hitreje spreminja, vedno bolj pogoste), se spreminja tudi struktura aktivnosti v posamezni organizacijski vlogi in kot posledica tega tudi struktura zahtevanih strokovnih znanj. Zato je relativno čedalje manj organizacijskih vlog mogoče povezati na neki togo specializirani profil. Prilaganje šolskih institucij na takšno situacijo je pogosto nesistematično, pre malo načrtno in ne sloni na ugotovitvah raziskav, ki bi jih morali imeti o obsegu in značilnosti tega pojava, vendar po svoje le odseva ta proces diferenciacije v združenem delu.

Strategija pri oblikovanju študijskih profilov

Če se sedaj zavemo pojava čedalje večje zamenljivosti različnih profesionalnih profilov in poskušamo v skladu z njimi predvideti sedanje in bodoče potrebe po različnih vrstah profilov in hočemo v skladu s tem predvidevanjem planirati visokošolsko usmerjeno izobraževanje, moramo razmisлити o naslednjih možnih strategijah in se odločiti med njimi:

Medrepubliško gospodarsko sodelovanje

Plotovi so toliko nižji, da vidimo čeznje, a še vedno tako visoki, da so napoti skupnim investicijam

Za hitrejši razmah višjih oblik sodelovanja sta potrebna predvsem obojestranski interes in resnična pripravljenost za tvorno sodelovanje

Z razvojem čedalje večjih proizvodnih zmogljivosti je v združenem delu zelo hitreje dozorevati spoznanje o medsebojni gospodarski in razvojni odvisnosti. Tako proizvodne kot trgovske organizacije so se začele – nekatere prej, druge kasneje – zavedati, da se morajo hitreje odpirati v širši jugoslovskega prostora in se povezovati z organizacijami ter gospodarstvi, s katerimi se lahko uspešno razvijemo in proizvodno dopolnjujejo ter izpopolnjujejo. Želja in pripravljenost za tesnejše povezovanje in sodelovanje pa sta marsikdaj našle na resne ovire. Med njimi je bila najpogostejša ta, da marsikatera organizacija združenega dela ni vedela, s katero organizacijo združenega dela v posamezni republiki ali pokrajini naj bi navezala stike in se začela dogovarjati o sodelovanju. Zaradi dotedanje večje ali manjše zaprtosti v ozke podjetniške, regionalne ali republiške meje so le redke organizacije združenega dela vedele kaj več o razvojnih težnjah in usmeritvah ne le posameznih organizacij ali panog, temveč tudi gospodarstev v drugih republikah.

Obiski in pogovori delegacij republiških in pokrajinskih izvršnih svetov so precej prispevali k boljšemu medsebojnemu spoznavanju gospodarstev. Združenemu delu so posredovali dragocene informacije o razvojnih težnjah in usmeritvah gospodarstev, o nosilcih razvoja v posameznih dejavnostih, o okvirnih, pa tudi konkretnjših možnostih za tesnejše, organizirano povezovanje in sodelovanje tako gospodarstev kot posameznih panog in organizacij združenega dela. K večjemu in hitrejšemu razmahu medrepubliškega gospodarskega sodelovanja so precej prispevale tudi gospodarske zbornice, ki so poskrbele za hitrejši pretok pobud in vzpostavljajanje neposrednih stikov med organizacijami združenega dela, ki so želele tesneje in ploneje sodelovati.

Zbornice so zavihale rokave

Da bi spodbudile in pospešile razvoj sodelovanja med organizacijami združenega dela, so republiške in pokrajinske zbornice ustanovile stalne mešane komisije. Te so v svoje delo začele vključevati čedalje širši krog organizacij, združenega dela, ki so se želele tesneje povezati, in tudi organizacij, ki so se hotele pogovoriti in sporazumno rešiti posamične ali skupne probleme ali težave. Tako so postale mesto, kjer so se organizacije združenega dela dogovarjale o usklajevanju svojih proizvodnih ali razvojnih programov, o smotnejši delitvi dela, o sodelovanju pri oskrbi s potrebnimi surovinami in reprodukcijskim materialom, o izmenjavi razvojnih in proizvodnih dosežkov, o skupnem nastopanju na enotnem jugoslovskega trgu, urejanju odnosov s proizvodnjo ali trgovino in pod.

Gospodarska zbornica Slovenije se je za uspešnejše delovanje še bolj organizirala. Poleg odbora, ki je skrbel za koordinacijo zborničnega delovanja v mešanih komisijah, je ustanovila tudi odbore, ki so usmerjali sodelovanje organizacij združenega dela iz Slovenije z organizacijami v BiH, Črni gori, Hrvaški, SAP Kosovu, Makedoniji, ožji Srbiji in SAP Vojvodini. K njihovemu uspešnemu delovanju so precej prispevale organizacije združenega dela, ki so uspešno sodelovale z organizacijami v posameznih republikah ali pokrajinah; njihovi predstavniki so omogočili tvorno izmenjavo izkušenj, ki so si jih pridobile posamezne organizacije združenega dela predvsem pri razvijanju novih, višjih oblik sodelovanja, kot so dolgoročno poslovno-tehnično in proizvodno sodelovanje, skupna vlaganja, združevanja dela in sredstev med proizvodnjo in trgovino in podobno.

K hitrejšemu razmahu medrepubliškega gospodarskega sodelovanja so precej prispevala tudi nekatere regionalne gospodarske zbornice v Srbiji in Hrvaški (Kraljevo, Beograd, Reka, Vraždin in Karlovac). Pripravile so podrobnejše študije in analize o konkretnih možnostih za načrtnejše, organizirano sodelovanje gospodarstev mest ali regij, ki so se dogovorile za tesnejše sodelovanje v okviru družbenopolitičnih skupnosti. V njih so nakazale možnosti za skupen razvoj novih proizvodnih zmogljivosti, ustanavljanje dislociranih proizvodnih obratov, sodelovanje v turizmu, gostinstvu in blagovnem prometu, za izboljšanje oskrbe s kmetijskimi pridelki in živilji, za izmenjavo izkušenj o usmerjanju in pospeševanju razvoja malega gospodarstva itd. Hkrati so organizirale obiske gospodarstvenikov, ki so izmenjali mnenja in predloge, kako bi se razširili in poglobili že precej razvejano sodelovanje tudi na področju gospodarstva.

Ugotovitev, da je sodelovanje slovenskega gospodarstva z gospodarstvi ožje Srbije

Sodelovanje med organizacijami združenega dela na enotnem jugoslovskega trgu se z razvojem proizvajalnih sil stalno širi in krepi. Postaja tudi bolj organizirano in dolgoročno; hkrati pa v njem še vedno prevladujejo kupoprodajni in kreditni odnosi. Višje oblike sodelovanja, predvsem pa samoupravno združevanje dela in sredstev ter skupna vlaganja nasploh si prepočasi utirajo pot v sporazume in dogovore o tesnejšem in dolgoročnejšem povezovanju organizacij združenega dela. Vzroke za to smo skušali izluščiti v pogovoru s predstavniki slovenskih organizacij združenega dela, ki uspešneje sodelujejo z organizacijami v drugih republikah in avtonomnih pokrajinah. Njihova mnenja smo dopolnili še z ugotovitvami zborničnih odborov za sodelovanje slovenskega gospodarstva z gospodarstvi drugih republik in pokrajin.

in Hrvaške najbolj razvito in razvejeno, samo zgornje potrjuje trditve, da je uspešno povezovanje in sodelovanje med organizacijami združenega dela v jugoslo-

vanskem gospodarskem prostoru možno doseči le ob dolgoročno in konkretno opredeljenem obojestranskem interesu za to.

- Organizacijo združenega dela iz Slovenije so sofinancirale ali združile sredstva za naslednje naložbe:
- V OŽJI SRBIJI:** Primat iz Maribora je z Ibarskimi rudniki zgradil tovarno kovinske industrije v Ušću
- TIM iz Laškega je zgradil tovarno stropora v Mionici**
- Krka iz Novega mesta je zgradila tovarno za zbiranje in predelavo zdravilnih zelišč v Svriljgu
- Alpetour iz Škofje Loke je prispeval denar in tehnologijo za izgradnjo tovarne za protektiranje avtomobilskih gum v Smederevski Palanki
- Ljubljanske mlekarne so zagotovile tehnologijo in usposabljanje kadrov za mlekarstvo v Lajkovcu
- Kartonažna tovarna iz Ljubljane je prispevala tehnologijo za razširitev proizvodnje embalaže v Sigmii v Gornjem Milanovcu
- Iskra združuje sredstva za gradnjo tovarne zaslonov za barvne televizorje v Ei Niš
- Sava iz Kranja bo sofinancirala rekonstrukcijo DO Balkan v Nišu
- HP iz Ljubljane bo sovlagala za širjenje trgovske mreže Agroprometa iz Niša
- V SAP KOSOVO:** Slovini iz Ljubljane je sofinanciral izgradnjo tovarne cocacole v Lipljanu
- Lek iz Ljubljane – skupno vlaganje s prizrenskim Farmakosom za izgradnjo obrata za proizvodnjo bizmutovih soli
- Termika – skupna naložba za obrat montaže v Prištini
- Tovarna dušika iz Ruš že več let sofinancira raziskovalna dela v rudniku kromove rude Deva
- V HRVATSKI:** Skupna naložba slovenskega in hrvaškega elektrogospodarstva za postavitev jedrske elektrarne v Krškem
- SOZD Unial iz Maribora – sovlaganje za povečanje proizvodnje aluminija v Tovarni aluminija Šibenik**
- Termika iz Ljubljane – sovlaganje in tehnologija za tovarno kamene volne v Novem Marofu
- Skupno vlaganje slovenske živilske industrije za predelavo soje
- Donit iz Medvod bo sofinanciral gradnjo obrata za izdelavo laminata iz armiranega poliestra v Platorju v Krizevcih
- Beti iz Metlike gradi obrat za otroško konfekcijo v občini Ozalj
- Peko iz Trziča – sofinanciral izgradnjo nove hale za izdelavo obutve v Ljubregu
- V BOSNI IN HERCEGOVINI:** Skupno vlaganje slovenskega in bosanskega elektrogospodarstva za izgradnjo termoelektrarne v Tuzli
- Elan iz Begunj bo sofinanciral gradnjo tovarne za proizvodnjo smučarskih vezi v sarajevskem Unisu
- Termika iz Ljubljane bo prispevala sredstva in tehnologijo za tovarno kamene volne v Srebrnici
- Novoteks iz Novega mesta je sofinanciral izgradnjo konfekcijskega obrata v Trebinju
- Lisca iz Sevnice bo odprla obrat konfekcije v Tuzli
- Železarna Štore – skupna naložba in tehnologija za tovarno industrijskih plinskih gorilnikov
- V MAKEDONIJU:** Emona Ljubljana – skupno vlaganje za plantažo marelic in breskev
- Alpetour iz Škofje Loke je zgradil in opremil obrat za protektiranje avtomobilskih gum v Bogdanovcih
- V SAP VOJVODINI:** Sava iz Kranja – sofinanciranje rekonstrukcije in proizvodnje pnevmatik v Rumi
- IMV iz Novega mesta bo financirala postavitev in opremo servisa
- V ČRNI GORI:** Sovlaganja slovenskih turističnih organizacij za gradnjo turističnih zmogljivosti

Lagodno samozadovoljstvo za plotovi

Kljub nedvomnemu razmahu pa so v medrepubliškem gospodarskem sodelovanju prepočasi uveljavljajo višje oblike medsebojnega sodelovanja, zlasti samoupravno združevanje dela in sredstev ter skupna vlaganja nasploh. Vzrok za to je več in pogosto se med seboj prepletajo.

Na prvo mesto lahko brez pomisleka uvrstimo še vedno žive, bolj ali manj prikrite težnje mnogih organizacij združenega dela po avtarkičnem razvijanju lastnih proizvodnih in razvojnih programov v varnem okrilju oziroma podjetniških, regionalnih ali pokrajinskih in republiških plotov. Ob teh jim ne ostaja dosti prostora, pa tudi ne denarja za kaj več kot zgolj načelno pripravljenost za skupna vlaganja ali samoupravno združevanje sredstev za uresničitev razvojnih programov drugih organizacij združenega dela, s katerimi so neposredno ali posredno povezane v reprodukcijsko verigo. Pa čeprav bi si s skupnim vlaganjem lahko dolgoročneje zagotovile več potrebnih surovin in reprodukcijskega materiala, zmanjšale svojo odvisnost od uvoza, ob boljši oskrbi z domačimi surovinami, reprodukcijskim materialom, polizdečki ali sestavnimi deli hitreje povečevale proizvodnjo, z boljšim izkoriščanjem razpoložljivih proizvodnih zmogljivosti dosegle višjo produktivnost, večji dohodek in tudi več sredstev za razširjeno reprodukcijo.

Za izgovor si počijo najrazličnejša opravčila: nizko akumulativno in reprodukcijsko sposobnost, visoke zakonske in pogodbeno obveznosti, pomisleke o smotnosti in učinkovitosti teh naložb, bojazen, da kot sovlagatelj ne bodo imeli dovolj vpliva na gospodarjenje z vloženimi sredstvi, premajhno pripravljenost bank, da bi jim zagotovila manjkajoči (celoten) znesek potrebnih sredstev.

Na spisek vzrokov so naši sobesedniki na drugo mesto uvrstili različne poslovne interese med organizacijami združenega dela zlasti v razvitejših in manj razvitih območjih. Predvsem organizacije iz razvitih republik, ki so energetsko in surovinsko siromašnejše, kažejo čedalje večje zanimanje in pripravljenost za skupna vlaganja, s katerimi bi si zagotovila boljše, trajnejšo oskrbo z energijo in kakovostnimi surovinami.

Lek samo za vzorec

Organizacije združenega dela in gospodarstva manj razvitih republik in SAP Kosova pa v svojih razvojnih usmeritvah dajejo močnejši poudarek in včasih tudi očitno prednost hitrejšemu razvoju predelovalnih zmogljivosti. S svojimi zakoni in odloki, ki urejajo skupna vlaganja iz 20-odstotnega dela stalnih sredstev sklada federacije za kreditiranje hitrejšega razvoja manj razvitih republik in SAP Kosova, so te določile precej manj ugodne pogoje za skupna vlaganja iz teh sredstev za gradnjo energetskih objektov kot za naložbe v predelovalno industrijo. Močno so omejele tudi možnosti za skupna vlaganja iz teh sredstev za razvoj surovinske proizvodnje, zlasti v črni in barvati metalurgiji in bazni kemiji.

Organizacije združenega dela iz razvitejših republik bi sicer lahko v zameno bolj izkoristile močnejšo, da porabijo 20-odstotni del stalnih sredstev sklada za skupna vlaganja v predelovalno industrijo, strojegradnjo, kmetijstvo in turizem. Vendar pa se je njihova vna, ki je tako ali tako manjša, hitro ohladila zaradi različnega tolmačenja nekaterih določil zakonov o skladu in stalnih sredstvih sklada federacije za kreditiranje hitrejšega razvoja gospodarsko manj razvitih republik in SAP Kosova, zaradi pogojev, ki so jih te predpisale glede skupnih vlaganj iz dela stalnih sredstev sklada, pa tudi zaradi dolgotrajnega in zapletenega postopka za uveljavljanje pravic, ki izhajajo iz takšnega vlaganja. Rezultat vsega tega je, da je doslej le ena organizacija združenega dela iz Slovenije uspela izpeljati skupno vlaganje iz dela stalnih sredstev sklada (Ljubljanski Lek za izgradnjo obrata za proizvodnjo bizmutovih soli v prizrenskem »Farmakostu«).

Zato je najbrž povsem utemeljena ugotovitev republiškega sveta za gospodarski razvoj in ekonomsko politiko SR Slovenije, da je treba enega izmed temeljnih vzrokov za počasno uveljavljanje samoupravnega združevanja tega dela sredstev sklada federacije iskati tudi v tem, da tako organizacijam združenega dela iz razvitejših kot iz manj razvitih republik in SAP Kosova – ki naj bi bile vse skupaj nosilke tega združenega – očitno bolj ustreza že vpeljani

Nadaljevanje na 31. strani

Dogovor vsega mariborskega gospodarstva, da poglobi siceršnje dobre odnose s pobrateni območji osrednje in zahodnih predelov Srbije, je popeljal tudi »Primat« k iskanju konkretnih razvojnih odločitev, povezav, ki naj bi kar najbolj smotno pomagale odpirati nova proizvodna in tržna področja. Iskanja, pogovori, preverjanja različnih možnosti so se končno ustavila pri skupni odločitvi z Ibarskimi rudniki iz Baljevca, da v Ušcu ob Ibru zgrade tovarno kovinskih izdelkov.

Slaboten nadomestek za hidrocentrale, ki naj bi po prvotnih namerah stala na tem mestu? Kakorkoli že, izpraznjeno lokacijo je zaradi več razlogov kazalo izkoristiti s proizvodnim obratom, ki obeta nova delovna mesta, oživilja gospodarsko rast, preprečuje razseljevanje prebivalstva in še kaj. Na začetku zagotovila odločitev, podprto s sporazumom o skupnem vlaganju, o sovlagateljskih deželah ter drugih medsebojnih obveznostih, so sicer malce zaustavile sprva nepričakovane dodatne raziskave zemljišča pa še druga pripravljala dela. Toda bila so potrebna in po svoje seveda manj »jezljiva«, kot bi lahko bila različna (neredko v takšnih primerih tolikanj zaviralna) soglasja in čakanje na številne »odobritve«. Res je zaradi tega prišlo do zamude pri gradnji povsem novega objekta, vendar je bil prav ta čas izbrablen za premislek o proizvodnem programu, za izboljšanje kadrovske rešitve, za celovito pripravo proizvodnega procesa.

Od leta 1976, ko sta Primat in Ibarski rudniki sklenila ustanovitveno pogodbo, pa do začetka poskusne proizvodnje, sta minili pičli dve leti. — Ko zdaj preverjajo delovanje že ustaljenega kolektiva, ugotavljajo, da dohodkovna moč raste skladno s predvidevanji, da je nova tovarna zmorna od ustvarjenega dohodka razporejati sredstva za nadaljnje tekoče razvojne potrebe. Da skratka ne postaja nadležno breme ustanoviteljev.

Mariborski Primat je pri vsej stvari poglaviti nosilec, saj je z zagotovitvijo svojega 60-odstotnega sovlagateljskega vložka (k naložbi, vredni 72 milijonov dinarjev po cenah iz leta 1977) prispeval tudi proizvodni program, zagotovil vpeljavo proizvodnje, s tem da bo usposabljal delavce za novo tovarno v svojih mariborskih obratih, poslal svoje delovodje v Ušće. Tako je brez hujših zastojev (pa tudi brez prekrškov nad normalnimi stopnjami izmečka, brez slabih serij) stekla proizvodnja. Izdelki so bili na račun dosledne kontrole takoj sposobni za tržišče — torej so se zares izkazali kot »podaljšani program« uveljavljenih serij različne opreme mariborskega Primata.

V Ušcu izdelujejo garderobne omare, delovne mize, tako imenovane evropske boks palete, s čimer pa zmogljivosti tovarne še niso izkoriščene. Kajti pripravljajo se tudi že na druga delovna področja kovinskega pohištva. S tem pa bo omogočena še zaposlitev kakih 40 novih delavcev ob približno 175 že zaposlenih in približanje k polnemu izkoristku zmogljivosti, tako da bi tovarna dajala okoli 150 milijonov celotnega prihodka.

Začetni uspehi obetajo, da se Primatu priključijo trdna temeljna organizacija, tesno vpeti v njegove razvojne načrte — četudi dokaj oddaljena od »matice«, do katere so danes še slabe tehnične zveze, da je zato potrebno še veliko medsebojnih obiskov... V naslednjih letih bo treba začeti tudi z odplačevanjem kreditov, ki so podprli novogradnjo, tedaj pa bo seveda docela odkrita vsa ekonomičnost razvojne odločitve obeh ustanoviteljev, ki sta se zavezala tudi jamčiti redno poravnavanje teh obveznosti. Za zdaj se teh »grozečnih obveznosti« ne bojita — dobro zastavljena proizvodnja napoveduje, da se lahko živeča, se razvijala in tudi povrnila, kar je bilo s skupnimi močmi vanjo vložena.

sistem kreditiranja naložb prek sklada federacije. To velja tudi za organe in organizacije, ki v manj razvitih republikah in na Kosovu odločajo o razporeditvi in uporabi sredstev sklada. Organizacijam združenega dela iz razvitejših republik ustreza zato, ker se jim ni treba ukvarjati s številnimi težavami, s katerimi bi se morale, če bi se spustile v skupno vlaganje iz 20-odstotnega dela stalnih sredstev sklada federacije in bi za to morale dodatno angažirati ustrezne kadre. Manj problemov kot pri

Pospešeni prehod na uporabo plina v industrijski proizvodnji terja mnogotere priprave, če naj bi bila uporaba tega energetskega vira zares smotna, varna, in ekonomična. V štorski železarni so hkrati s številnimi raziskavami, ki so sledile izkušnjam po uvedbi tekočega naftnega plina pred nekaj leti, smovali tudi lastne zamisli za potrebno opremo. Z novimi ponudbami zemeljskega plina se je to razvojno delo še bolj poglobljeno posvetilo iskanju domačih rešitev. Rezultat prizadevanj je bila domača konstrukcija industrijskega plinskega gorilnika, kaj kmalu patentiranega pod nazivom »Vario« z oceno, »v celoti zadovoljuje zahteve uporabnikov, s tem pa dokazuje opravičenost po povečevanju njegove proizvodnje«.

Vse večjih naročil pa v samih Štorah ne bi zmogli zadovoljiti, so ocenili — vsekakor pa bi bilo škoda zavreči dosežke in prepustiti velike tržne praznine tuji ponudbi, ki bi znala kaj hitro izrabiti priložnost. Vse bliže torej k največjim porabnikom, tja, kjer so tako rekoč najljubši pogoji za sorazmerno hitro oživitev proizvodnje. Medzbornične vezi so tokrat, to velja posebej poudariti, dobro delovale in »odkrile« interese za pospešeno realizacijo proizvodnje industrijskih gorilnikov in sicer v Bihacu. Ta rešitev se je ponudila kot sila ugodna tudi zaradi možnega izkorišča sredstev sklada federacije za kreditiranje razvoja nezadostno razvitih pa tudi neposrednega vložka nosilca naložbe — štorske železarne na račun njenih obveznosti do zveznega sklada.

Načrt za gradnjo tovarne industrijskih plinskih gorilnikov predvideva v prvi fazi vrednost proizvodnje v višini 100 milijonov dinarjev, saj naj bi izdelavo gorilnikov že povezovali tudi s pripadajočo opremo. Lokacija za novo tovarno je dobro pripravljena, po svoji legi ugodna glede na bližnjo metalurško industrijo, ne bo niti težav s pridobivanjem ustrezno kvalificiranih kadrov itd.

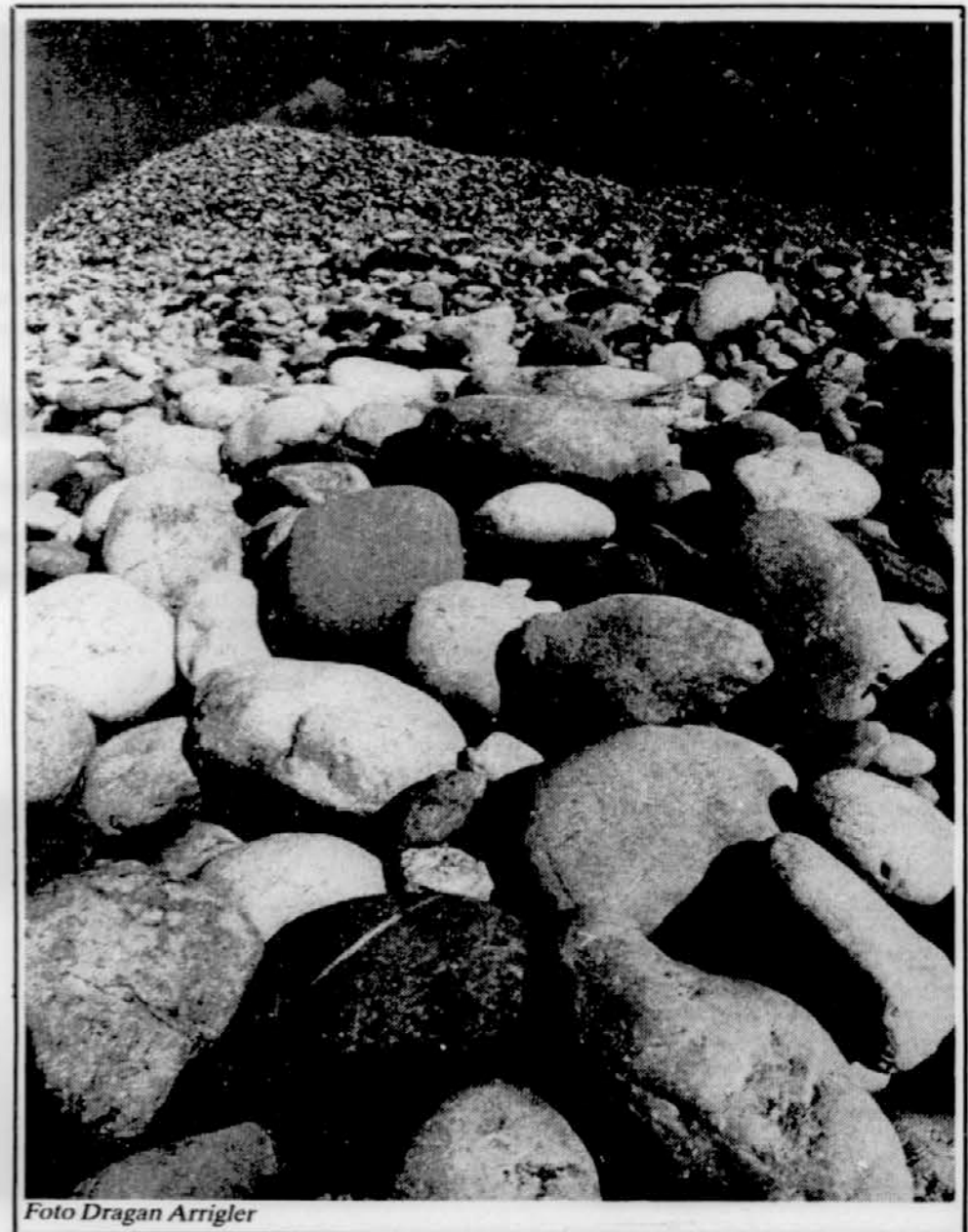

Foto Dragan Arrigler

samoupravnem združenju tega dela stalnih sredstev sklada pa imajo tudi organizacije združenega dela iz manj razvitih republik in SAP Kosova, ki so prejemniki sredstev sklada po razdelitvi, ki se opravi pri njih. Sistem kreditiranja naložb iz stalnih sredstev sklada nekaterim od njih bolj ustreza tudi zato, ker se v primeru skupnih vlaganj pri organizacijah na manj razvitih območjih oblikuje skupni organ, ki nadzira uspešnost tega vlaganja in izvajanja določil samoupravnega sporazuma o skupnem vlaganju. To pa — kot ugotavlja svet — nekateri razumejo kot vmešavanje v poslovanje.

Investicijski vlak ne čaka zamudnežev

Bilanca medrepubliškega združevanja sredstev v tekočem srednjeročnem obdobju bi bila po mnenju nekaterih predstavnikov organizacij združenega dela precej ugodnejša, če bi se investitorji, pobudniki skupnih vlaganj, bolje in pravočasneje pripravili za načrtovane naložbe. V tem primeru bi se lahko začeli z zainteresiranimi organizacijami združenega dela dogovarjati o samoupravnem združenju sredstev že ob začetku tekočega srednjeročnega obdobja ali še prej, ko so te šele sprejemale odločitve o nameravanih naložbah v tem obdobju. Če pa so zaradi kasnitve pripravljanih del prišli s tako pobudo šele takrat, ko se je tekoče srednjeročno obdobje že prevesilo v drugo polovico, so lahko ugotovili le še to, da imajo marsikatero organizacijo sicer velik interes za načrtovano naložbo, vendar pa že za nekaj let vnaprej osušen mošnjček. Vsekakor poučno opozorilo vsem pobudnikom skupnih vlaganj, da se začenjajo pripravljati na načrtovane naložbe v prihodnjem srednjeročnem obdobju in se dogovarjati o samoupravnem združenju sredstev z zainteresiranimi organizacijami združenega dela že zdaj, ko že pripravljajo izhodišča za nove srednjeročne razvojne načrte.

Kot kažejo primeri in izkušnje nekaterih organizacij združenega dela v naši republici, je podrobneje opredeljen širši družbeni interes družbenopolitičnih skupnosti — od

novanjsko graditev in pod.) šele ob izdaji ustreznih soglasij »navile« ceno s tem, da so zahtevale dosti obsežnejše in dražje rešitve, kot so bile poprej predvidene ali dogovorjene. Z njimi so skušale rešiti infrastrukturne probleme širšega okolja (povečanje zmogljivosti vodovoda, ojačanje električnih napajalnih vodov, ureditev izvenmivskih križanj železniških in cestnih komunikacij in pod.) ali zagotoviti celovito osnovo za uresničenje novih razvojnih načrtov, za katere še niso bili znani investitorji. Takšno ravnanje je prav gotovo vse prej kot spodbuda za nova skupna vlaganja organizacije, ki je šla dvakrat na tanki led: prvič in zadnjič.

Organizacije združenega dela iz Slovenije so zainteresirane za skupna vlaganja, zlasti na manj razvitih območjih, za katera lahko prispevajo razen denarja tudi vložek v obliki prenosa tehnologije, znanja in izkušnje, usposabljanja strokovnjakov in delavcev, posredovanja organizacijskih in tržnih storitev in pod. Nekateri nosilci skupnih naložb skušajo včasih podcenjevati vrednost tega vložka, čeprav bi bili zanj pripravljeni priznati kateremukoli tujemu sovlagatelju precej višjo ceno. In to brez mešetarjenja.

Za konec še ena izmed ugotovitev, ki pa ne velja le za medrepubliško združevanje sredstev: samoupravno združevanje sredstev med organizacijami združenega dela ne poteka zadovoljivo tudi znotraj republiških in regionalnih meja. Očitno je, da predstavljajo druge oblike zbiranja sredstev za uresničevanje zlasti zahtevnejših razvojnih programov lažjo in privlačnejšo pot, pogosto pa tudi precej krajšo in lažje bližnjico kot je pot samoupravnega združevanja sredstev prek skupnih vlaganj in udeležbe v skupnem dohodu.

Skupnih vlaganj je ob dejstvu, da je izredno ugodna družbenopolitična klima za tako obliko gospodarskega sodelovanja sorazmerno malo ali bolje: gospodarski rezultati dozdajšnjih skupnih vlaganj so slabši, kot pa je bilo pričakovano.

Vzroki so lahko povsem subjektivni: kdor je vlagal skupno z drugim, ni dobro

Portret tedna

Vera Turnšek

Trgovca vsi vprek napadajo, dosti premalo ugleda ima v javnosti za delo, ki ga opravlja. Če je »ta pravi«, dela še enkrat toliko v zaprti trgovini, tudi po štirinajst ur na dan. Če hoče pravočasno nabaviti to, kar je med dnevom razprodal, mora še zvečer pregledati stanje in jutratj poskrbeti za dopolnitev. »Veste, to je poklic samoodrekanja: če bi si mi v »Jelši« smeli izplačevati plače po tem, kar sami prigospodarimo, bi zelo dobro zaslužili. Tako pa se odrekamo vsako trgovino sami postaviti,« ne hote utemeljuje kot upravičeno našo odločitev, da po toliko grenkih besedah na račun trgovcev pokažemo ravno enega izmed njih — pravilneje eno izmed njih: Vera Turnšek, namestnica poslovodje novega marketa v Ratanski vasi, tik pred vstopom v Rogaško Slatino.

Od čistega parkirišča do vpludnega vprašanja blagajničarke, ali potrebujete tudi vrečko, je tu vse v najlepšem redu. In kar je ob vsem poglavito: če kot stanovalec ljubljanske soseske dobera pogledaš tole trgovino, spoznaš, da imajo čisto prav tisti kupci iz Celja, Šmarja, Slovenske Bistrice in drugod, ki se radi pripeljejo nakupovat v Rogaško Slatino. Police so vzorno urejene, pregledne, nobene reči ni v prevelikih količinah, se pravi da ne varajo kupca s prvim vtisom, marveč imajo največje mogoče število reči na policah, zaloge pa zadaj v skladišču. In kar je mogoče najti v izjemno redki ljubljanski »veletrgovini«, je tu red: nikakršnih papirkov na tleh, nič razmetanega.

»To pa je najina naloga, paziti« pravi Vera Turnšek, ko vedno znova poudarja, da ne bi hotela ničesar tega lastiti zase, da sta oba s poslovodjo Antonom Otorepcom vsak v svoji izmeni enako odgovorna za vse, kar je v redu ali narobe v njeni trgovini. Na besedo »za-sluga« pa reagira občutljivo, češ, zaslug je samo vestno izpolnjena dolžnost, če je pa to to, potem ni treba govoriti že o zaslugah.

Če bi bilo po njenem, bi naj bil tole portret poslovodje Otorepca. Ker pa je po našem in ker je vsem znano, da je trgovski poklic zvečine ženski, bi bilo že krivično, če ne bi pokazali trgovine z »ženske plat«. Kjerkoli povprašajo po novem naselju Rogaške Slatine — Ratansko vas poznamo sicer še najbolj kot rojstni kraj Franceta Kidriča — povsod ti pritrdijo, da je res, da imajo zelo dobro trgovino in da jim jo celo občinska »metropola« zaveda.

Vera Turnšek to izjemnost takole pojasnjuje: Rogaška Slatina je le turistični kraj in tudi v »njeno« trgovino zaidejo tuji iskat ne samo slivovko, marveč celo polže, rake, špargelje, skratka vse mogoče. »Haben nicht! jim ne moremo reči, potem jih jutri sploh ne bo več, pravi.« Tudi ko smo se do lani preseljevali po ozkih in starih trgovinah, smo poskušali imeti bogato izbiro. Velika izbira gre nujno tudi na račun prometa. V Šmarju imajo mogoče manjšo izbiro, zato pa imajo predvsem tisto, kar gre hitro v promet. To je pač tisto, čemur pravimo prilagodljivost trgovca...»

»Blagor vam, ki imate svojo občinsko trgovino in nobene konkurence...« Na takšen izziv je trgovka Turnškova takoj pripravljena. Prvič sploh ni res, da nimajo konkurence, saj ima tako v Rogaški Slatini kot v Šmarju pri Jelšah zagrebška »Slavija« svoji trgovini. »Ampak prava konkurenca nam oni res niso. Zakaj? Zato, ker imajo svoje centrale daleč in se v tako veliki mreži prepočasi prilagajajo potrebam.«

Drugič: po šmarni občini so si ljubljanski »veliki« (»Emona«) že dobro ogledali razmere, pa so spoznali, da je

kupna moč tod prenzika za to, da bi vlagali v kakšno novo trgovino. »Mi bi bili kar srečni, če bi nam hotel kdo od zunaj zgraditi kakšen lokal namesto nas samih,« odkriva Vera Turnšek drugo plat medalje. Občinska trgovina je tako nujen izhod v sili — pa ne zato že najslabši. Rogaška Slatina ni bila nikoli toliko »bogu za hrbotom« kot kakšno Kozjansko, pa vsemu so tu domačini čisto med seboj. Vera Turnšek (rojena je Boršič), Otorepec, Drolenik, Gajšek, Imenšek, Kidrič, Krumpak, Ogrizek, Plevčak, Stiplovec, Strašek... kdor pozna te kraje, dobro ve, da so to tisti najbolj značilni primki v vaseh med Bočem in Sotlo. »Kranjcev« je tu presneto malo, če že imajo precej prišlekov, potem so to s hrvaške strani ali iz južnejših republik.

Osnovna šola in potem uk za trgovko, to je tisti izhod za mnoge kmečke družine, ki so si ga po vojni še najbolj želele. Kajti tista hči, ki je pokazala voljo in sposobnost pa dobila zaposlitev blizu domačega kraja, tista je bila na konju. Vera Turnšek, rojena 1938, doma iz bližnje vasi Bestovec, je imela to srečo. Takrat, ko se je odločila za trgovski poklic, se je lahko sicer uvaljala v kmetijski zadruzi, ni pa bilo nikjer blizu trgovske šole in je morala v Novo mesto. Vsaj Slovenijo je malo bolj spoznala, pravi. Kot velika večina Slatinčanov, se je vrnila v domači kraj, se poročila z domačinom, začela sta zidati hišo, tule čisto blizu, kjer rastejo kot gobe po dežju in dajajo vtis precej razmetane nove vasi. (Zelo podobno zgodbo nam več povedati tudi malce mlajši »šef« Otorepec.)

Mlada trgovka je bila dozvetna za vse, kar se je dogajalo v krajevni skupnosti in občini, pa so jo volili tako v delavski svet trgovskega podjetja »Jelša«, v odbor sindikata, kot v delegacijo za samoupravne interesne skupnosti. Vera Turnšek rada omeni, da imajo v KS potrošniški svet, s katerim dobro sodelujejo. Niti člani potrošniškega sveta niti kupci še do zdaj niso našli povoda za kakšen vpis v knjigo reklamacij, ki jo imajo na voljo tako v trgovini kot v bifeju (po vrsti vsi novi »Jelšini« marketi imajo bifeje). Ob življenju za trgovino in družino preberite tudi kaj tistega tiska, ki ga prodaja (proda pa ga kar precej). Za izlete na Boč in drugam je tudi še časa. Nič ji ne manjka, pravi.

Mesa je za sprotno izbiro dosti. »Jelša« ima svojega mesarja v Kozjem, ki skrbi za sprotni odkup, v Brežicah mu klavnica pripravi meso in tako niso nikoli čisto brez izbire. Seveda pa zna zmanjkati za kakšen dan teletine, pravi. Nini na policah niti zadaj v skladišču pa ni praškov. »V petek smo jih dobili in razprodali petsto kil,« se »brani« Turnškova. Ali je res tisk kriv za to, da ljudje tako hlastno kupujejo? »Bežite, bežite: ljudje izvahajo vse prej, kot pa si mi mislimo.« »Tudi preko vas trgovcev?« — »Seveda tudi preko nas, pa ne samo preko nas. Saj vendar ljudje zna govoriti.«

Kmečka ženica išče ravnokar moder moški predpasnik. Dekleta v belih trgovskih haljah pretaknejo vse: ni jih več. »Pridite pojutrišnjem, naročili jih bomo.«

Ko prideš s kakšnim spodobnim nakupom k blagajni, ti trgovka kar zapeljivo pokaže vrečko z napisom »barcaffé«. Seveda se ga ne moreš odreči. Ali je to šera trgovina? Oba vodja se razjezita, češ, ali se vama zdi bolj pravilno, da bi lahko eden, morda še preukpčevalce, pobral s police vseh deset ali dvajset kil kave... Tako vsaj poskrbijo za »svoje ljudi«.

Anton Rupnik

Ljubo Filipan, SOZD Emona, Ljubljana: V Sloveniji si ne moremo zagotoviti dovolj koruze in drugih krmil za razvoj lastne živinorejske proizvodnje, prav tako tudi ne dovolj mesa za predelovalno industrijo, usmerjeno tudi v izvoz. Zavedamo se, da se moramo zato dolgoročneje povezovati in sodelovati s kmetijskimi organizacijami v drugih republikah in pokrajinah, zato smo to nalogo kot prednostno uvrstili tudi v izhodišče za nov srednjeročni razvojni program.

V PK Virovitica, s katerim sodeluje Emona že 20 let, gradijo farmo goveje živine. Pri naložbi bo Emona sodelovala s sredstvi za postavitev dveh hlevov in si bo tako zagotovila 2.500 pitancev letno. S PK Brčko smo že sklenili načelen dogovor o skupnem vlaganju za gradnjo novih hlevov, tako bi si zagotovili letno 2.000 glav živine. S PİK Sombor se dogovarjajo o skupnem vlaganju za uresničitev projekta, s katerim bi si zagotovili dovolj poceni kreme za pisanje živine. S projektom o namakanju bi omogočili občutno večje pridelovanje tako zelene kot ostale krme (koruznica, pšenica slama in pesni rezanci) za intenzivnejšo vzrejo živine. Za naložbo, ki bo veljala okrog 120 milijonov dinarjev, bi prispevala enak, polovična delež PİK Sombor in Emona, ki bi jima nato pripadel tudi enak delež povečane živinorejske proizvodnje, z naložbo ustvarjenega dohodka in pod. S PİK Sombor se tudi že dogovarjamo o sofinanciranju naročne pridelave okrog 20.000 ton koruze za prihodnje leto: Emona bo sproti zagotavljala potrebna sredstva za pokrivanje stroškov pridelovanja koruze od setve do žetve.

Za vsa ta skupna vlaganja bo morala Emona zagotoviti okrog 200 milijonov dinarjev; ker bo z združevanjem sredstev v okviru SOZD Emona lahko zagotovila največ okrog 60 milijonov dinarjev lastnih sredstev, si bo ostanek potrebnih sredstev za skupna vlaganja skušala pridobiti z bančnimi posojili.

Železarna prinaša v to skupno vlaganje, pri katerem bodo poleg zveznega sklada udeležene tudi poslovne banke seveda celotno tehnično dokumentacijo, odgovarja za pripravo, za vpeljavo poskusne in redne proizvodnje. In če bo poslej steklo, kot bi moralo po dosedanjih dogovorih, bo novi obrat (ki bo seveda temeljna organizacija štorske železarne) ponudil prve izdelke tržišču čez kaki dobri dve leti.

Četudi gre za dobro zastavljeno naložbo, vsestransko ocenjeno kot smotno, koristno zaradi nadomeščanja uvoza, zaradi koristi za območje, na katerem bo delovala in podobnih razlogov — pa se kljub temu srečuje s kopico preprek, povsem nepotrebnih postopkov. In prav ob tem se zamuja dragoceni čas, drži nalozba prav po nepotrebnem. Odločitve zveznega sklada pa tudi poslovnih bank imajo pri tem očitno največ svojih »zaslug«...

občine do republike — za spodbujanje skupnih vlaganj z najrazličnejšimi možnimi ugodnostmi in olajšavami lahko učinkovita poživila »injekcija« za hitrejši razvoj višjih oblik medrepubliškega sodelovanja, zlasti še skupnih vlaganj. Hitri in preprosti postopki pri izdajanju lokacijskih in gradbenih dovoljenj, nižja cena za komunalno opremljena zemljišča, ugodna posojila ali sofinanciranje gradnje infrastrukturnih objektov, kreditiranje gradnje stanovanj pri novih proizvodnih obratih, ki bodo začeli ustvarjati sredstva za ta namen šele tedaj, ko bo proizvodnja dosegla predvideni poln obseg, davčne olajšave — to so le nekatere izmed spodbud, ki lahko povečujejo interes organizacij za vlaganje ne le na manj razvitih območjih, temveč tudi v razvitejših središčih v drugih republikah.

Hkrati pa so navedli tudi primere, ko so družbenopolitične skupnosti ali interesne skupnosti skušale iz skupne naložbe iztisniti čim večjo korist ne le zase, temveč tudi za bodoče »domače« investitorje. Tako so na primer komunalne, elektrodistribucijske, prometne in druge organizacije ali skupnosti (za vodno gospodarstvo, sta-

pretehtal, kam daje denar. Toda predvsem tam, kjer dajejo denar za naložbe, ki naj bi pospešile gospodarski razvoj razvitih jugoslovanskih področij, se kažejo tudi drugi vzroki, o katerih smo že spregovorili. Bistvo je očitno v tem, da se pri teh naložbenih odločitvah prepogosto srečujemo z nepotrebnim vmešavanjem politike. Ta skuša z denarjem, ki se zbira za naložbe, ali pa so ba posamezna podjetja pripravljena nameniti za take naložbe, reševati še vsa ostala vprašanja in ga ne pusti uporabljati zgolj za gradnjo proizvodnih naprav. Skušaja na primer ob gradnji nekega industrijskega objekta s celu urediti zahtevno infrastrukturo. To naložbe izredno draži in učinkovitost vložene denarja je majhna. Ker je tako, je težko dobri podjetja iz drugih krajev za skupna vlaganja, saj je jasno, da tako obremenjene naložbe še dolgo ne bodo donosne. To da kljub temu gospodarskemu dejstvu se številni še oklepajo takih naložb, za katere naj bi denar zagotavljali nekakšni centralni denarni skladi.

Dušan Skok
Zdravko Stefančič

Milan Ōsojnik — Termika Ljubljana: Združevanje dela in sredstev ozd z razvitih in manj razvitih območij, ki temelji na prenosu tehnologije, znanja in izkušnje, prinaša koristi tako organizacijam z razvitih območij kot z manj razvitih območij. Organizacija, ki svolva na manj razvitem območju, se hitreje in uspešneje vključuje na nova tržišča, ustvarja si pogoje za večjo specializacijo proizvodnje, s tem znižuje stroške, razširja in bogati svoj proizvodni program. Skupna nalozba prinaša še večje koristi organizacij z manj razvitega območja: Zaradi preizkušene tehnologije in pridobljenih izkušenj je investicijski objekt precej cenejši, celoten proizvodni kompleks je bolj uklajen, brez ozkih grl. Pot prenosa tehnologije je hitrejša kot samostojno ovsajanje tehnologije, zagotovljeno je usposabljanje kadrov. Nov projekt je avtomatsko vključen v tržni sistem, tako organizaciji ni treba plačati visoke cene za vstop na tržišče, zlasti pa se za vključevanje na tuje trge. Skupno vlaganje po izkušnjah Termike lahko poceni naložbo za 30 do 40 odstotkov.

Pogajanja o Rodeziji in Namibiji

Prelomno obdobje na afriškem jugu

Mir ali vojna po londonski konferenci?

Odkar se je v Rodeziji leta 1971, v Namibiji pa nekaj kasneje začel oborožen boj proti dominaciji belcev, je padlo na afriškem jugu okoli 20.000 ljudi. Samo v približno desetih tisočih, kolikor traja zdajšnja londonska konferenca o Rodeziji, jih je padlo po grobih ocenah od 1000 do 1500. Podatek dovoli zgornjo ponazarja naglo stopnjevanje vojne v Rodeziji. V Namibiji so spopadi manjšega obsega, a tudi tam se nenehno širijo in zastružujejo. Hkrati s čedalje glasnejšo govorico orožja pa so sedanja rodezijska in namibijska pogajanja pravi nakazala realno možnost, da bi v obeh deželah prišlo do politične, mednarodno sprejemljive rešitve. Zdi se, da je ves položaj na afriškem jugu v prelomnem obdobju.

Londonska konferenca je doslej potekala bolj uspešno, kot so se pred njenim začetkom nadejali tudi zelo optimistični opazovalci. Pogajalci (delegaciji patriotske fronte in škofa Abela Muzoreva ter britanska delegacija pod vodstvom zunanjega ministra Caringtona) so že prebruhali dve kritični fazi in se sporazumeli o prihodnji ustavi ter o določilih prehodnega obdobja. Zdi se, da se ukvarjajo s kočljivim vprašanjem premirja, problema, ki obsega dogovarjanje o nekaterih »tehničnih« zadevah, a je prav zaradi tega, ker gre za povsem konkretne stvari, izredno občutljiv. Končni izid konference bi

bilo zato prezgodaj napovedovati, čeprav vpliva sporazum o poglavitnih načelnih vprašanjih v prvih dveh fazah pogajanj, predvsem pa silnice, ki so ta sporazum omogočile in so v veljavi še zdaj, precejšen optimizem.

Popuščanje in uspehi patriotske fronte

Dosedanja potek pogajanj je spričo pogosto ultimativnega ravnanja lorda Carringtona in njegove taktike »vzemi ali pusti« zbuja vtis, da je bila patriotska fronta prisiljena sprejemati koncesijo za koncesijo. Vtis je samo delno točen. Res je, da sta se morala Robert in Joshua Nkomo nekaterim prvotnim zahtevam odpovedati; privolila sta v določeno neproporcionalno število sedežev za belce v parlamentu, odstopila zahteve, da bi prehodno obdobje in volitve nadzorovale sile OZN, da bi Rodeziji v prehodnem obdobju vladal poseben svet, sestavljen iz predstavnikov patriotske fronte, režima v Salisburyju in Britancev, odrekla sta se tudi prvotni zahtevi, da bi bilo treba sedanjo vojsko rodezijske vlade pripravi razpustiti.

Po drugi strani pa sta (pri čemer jima je pomagalo dejstvo, da sta nastopala izredno silno in se uveljavila tudi kot spretna, trda pogajalca – v nasprotju z vsaj splošno slabo pripravljeno Muzorevovo delegacijo) vrsto svojih zahtev tudi uveljavila. Belci imajo po ustavi zdaj manj sedežev in ne morejo več z vetom preprečiti ustavnih sprememb. Britanci so morali privoliti, da bodo prehodno obdobje in volitve nadzorovale sile Commonwealtha. Vojaške sile patriotske fronte in sile vlade v Salisburyju imajo odsljed vsaj v načelu izenačen status pred britanskim guvernerjem, ki bo od začetka premirja do razglasitve neodvisnosti vrhovna oblast v Rodeziji. Izredno pomembno je tudi to, da je patriotska fronta dosegla načelno britansko privolitve, da bodo zahodne prestolnice ustanovile poseben sklad (od ene do dveh milijard dolarjev), iz katerega bodo rodezijskim belcem izplačali odškodnino za

zemljo. Ta dogovor je kljub svoji »nepolitičnosti« izredno pomemben, saj se bodo lahko na tej podlagi znatno spremenila lastniška razmerja v Rodeziji.

Vsa dosedanja pogajanja so torej potekala v znamenju sklepanja kompromisov vseh v rodezijsko dogajanje neposredno in posredno vpletenih strani. Do neke mere velja to tudi za pogajanja o Namibiji. V obeh primerih igrajo pomembno vlogo tudi države, ki sicer niso neposredno vpletene v sedanja pogajanja. Pri tem gre zlasti za frontne države (Zambija, Tanzanija, Angola, Mozambik, Bocvana), Južnoafriško republiko in ZDA, oziroma širšo skupino zahodnih prestolnic. Vpliv teh držav na neposredne udeležence pogajanj se pogosto zamotano prepleta.

Tako je mogoče na primer za patriotsko fronto reči, da je njena naraščajoča vojaška moč tisti odločilni dejavnik, ki je London oziroma Zahod pripravil do tega, da je sklical konferenco in tam sprejel nekatero zahtevo patriotske fronte. Vojaška moč fronte pa je v odločilni meri odvisna od pomoči, ki jo dobiva od frontnih držav. Le-te so zaradi te pomoči oziroma vsega dogajanja okoli Rodezije same zabredle v hud položaj in so zdaj živo zainteresirane, da bi se londonska konferenca uspešno končala – in ta njihova zainteresiranost se je jasno izrazila v koncesijah, ki jih je dala v Londonu patriotska fronta.

Poglavitni razlog za popuščanje fronte se tako po vsem videzu skriva v pomirjevalnem vplivanju frontnih držav, delovanju, ki utegne odločilno vplivati tudi na sporazum o premirju. Seveda pa vodijo Moga-beja in Nkoma še drugi razlogi: zavest o težavnosti vojaške zmage, upanje na morebitno zmago na volitvah, navsezadnje pa morda tudi mnenje, da bo ob takem ali drugačnem razpletu volitev znova moč prijeti za orožje.

Upanje škofa Muzoreve

V zmago na morebitnih volitvah upa tudi škof Abel Muzoreva, človek, ki so mu sedanji premierski položaj prinesle »notranje volitve« v začetku leta. Čeprav niso bile regularne (strahovanje volilcev in posreden pritisk na njih), se jih je udeležilo presenetljivo visoko število volilcev in opazovalci, ki so sicer na splošno izrazito zadržani, njegove zmage ne izključujejo. Muzoreva se je v Londonu doslej naglo sprijaznil z vsem britanskimi predlogi, nedvomno tudi zato, ker ga v razmerju do patriotske fronte postavljajo v marsičem favoriziran položaj (kratko obdobje za volilno kampanjo je po gotovo v korist). Nove volitve pa je po vsem sodeč v osnovi sprejel zato, ker mu notranja rešitev (sporazum o razdelitvi oblasti med Smithom in Muzorevo) ni prinesla pričakovanega konca slabšanja gospodarskega in vojaškega položaja in ker je, prepričan na milost in nemilost vojaški podpori pod vodstvom generala Petra Wallisa, čedalje bolj postal »ujetnik« bele manjšine ter začel zgubljal podporo tudi v lastnih vrstah. Tako je po svoje zanimivo, da mu je patriotska s svojimi uveljavljenimi zahtevami na londonski konferenci v odnosu do bele manjšine že doslej v bistvu zboljšala in utrdila položaj.

S tem so posredno tesno povezana prizadevanja Zahoda za mirno ureditev rodezijskega vprašanja. Če bo londonska konferenca spodletela, se bo vojna nedvomno nadaljevala in stopnjevala in škof bi se moral prej ali slej neizbežno povsem odkrito nasloniti na vojaško in gospodarsko pomoč Južne Afrike, od katere je vlada v Salisburyju sicer že zdaj zelo odvisna. Nadaljnji posredni dialog med frontnimi državami in Muzorevo bi tako postal nemogoč in s tem bi se na afriškem jugu jasno zarisali obrisi, konfrontacije med Vzhodom in Zahodom.

Obrisi konfrontacije Vzhod – Zahod

Pretoria je že večkrat brez ovinkarjenja zagrozila z oboroženo intervencijo v Rodeziji, če se bodo londonska pogajanja

Gverilec (foto dokumentacija Dela)

izjalovila in če bi to privedlo do množičnega izseljevanja rodezijskih belcev. A tudi če do večjega oboroženega posega ne bi prišlo, bi zaostreni boji v Rodeziji nedvomno pripeljali do nadaljnje stopnjevanja »kazenskih pohodov« rodezijskih in južnoafriških čet na ozemlja sosednjih frontnih držav. Le-te pa bi bile po vsej verjetnosti prej ali slej prisiljene, da bi se spričo svoje vojaške šibkosti obrnile po pomoč na Sovjetsko zvezo in njene zaveznike, saj je dosedanje dogajanje dovolj jasno pokazalo, da se resne pomoči z Zahoda ne morejo nadejati.

Odkrita južnoafriška navzočnost v Rodeziji bi lahko po zahodnih analizah pomenila uvod v naglo naraščanje sovjetske navzočnosti na afriškem jugu – pri tem opozarjajo na angolski zgled, kjer je vdoru južnoafriških čet v Angolo naglo sledila »operacija Carlotta«, prihod kubanskih čet v Luando, za London in Washington bi bil tak razplet skrajno neprijeten; ker štetje zahodno Afriko za nepogrešljiv sestavni del zahodnega gospodarskega in strateškega sistema, se kakršnikoli odločnim akcijam proti Pretoriji ne bi pridružila, s tem pa bi si takoj nakopala nove obtožbe o interesni spreji z nosilci apartheida, torej obtožbe, ki bi – nasprotno – dajale Moskvi politično kritje za uveljavljanje njene navzočnosti v sosesčini agresivne Južne Afrike.

Stara Kissingerjeva formula

Iz te predvidljive zagate izvirajo sedanja prizadevanja Zahoda za politično rešitev položaja v Rodeziji in Namibiji ter ves tisti pritisk, ki ga lahko zahodne prestolnice v okviru svojih sicer omejenih možnosti izvajajo tudi na Pretorijo, da bi če ne že pospešila, pa vsaj ne onemogočila namibijskih in rodezijskih pogajanj. Te možnosti so, kot rečeno, omejene že zato, ker Zahod, kot se je pokazalo, zaradi osnovne vloge, ki jo pripisuje Južni Afriki v okviru

svojih globalnih interesov, pa tudi zaradi notranjih razmer v posameznih državah ni pripravljen ali pa ne more učinkovito pritiskati na Pretorijo na primer z gospodarskimi sankcijami.

Sama Pretoria igra dvoumno in kot se zdi, na trenutke tudi nedosledno vlogo. Londonsko konferenco o Rodeziji je najprej zavrnila, nato pa podprla. Kot kaže, se v okviru vladajoče južnoafriške nacionalne fronte spopadeta dve struji. Ena skuša ohraniti čim boljše odnose z Zahodom in je v tem okviru pripravljena sprejeti formulo, ki jo je v bistvu ponudila že Henry Kissinger in ki ji zlasti po odhodu Andrewa Younga sledi tudi Carterjeva administracija. V grobem gre za to, da bi se Washington v zameno za južnoafriško sodelovanje pri političnem reševanju namibijskega in rodezijskega vprašanja ne vtikal v same južnoafriške notranje razmere, oziroma v sistem apartheida. Druga struja je za trdo zunanjo linijo in za brezpogojno podporo Južni Afriki naklonjenim silam v Rodeziji in Namibiji. Zdi se, da je sedanji premier Pieter Botha glasnik prve struje in da računata, da bodo na morebitnih volitvah v Rodeziji in Namibiji zmagale »zmerne« sile – se pravi Muzoreva v Rodeziji in »demokratična zveza Turnhalle« v Namibiji.

Rodezija in Namibija pod takih »zmernih« vodstvom bi tudi sodili v njegov koncept o nekakšni »konfederaciji« na afriškem jugu, zvezi, sestavljeni iz formalno samostojnih bantustanov, Svazija, Lesota, Namibije, Rodezije in seveda Južne Afrike, ki bi vsi to skupnost obvladala. Z zmago »zmernih« sil na volitvah v Rodeziji in Namibiji bi Botha potemtakem ubil dve muhi na en mah: približal bi si uresničenje zamisli o »konfederaciji«, obenem pa ohranil dobre odnose z Zahodom. V nasprotnem primeru bi mu še vedno preostala sredstva, ki jih uporablja že zdaj: subverzivni in vojaški pritisk na sosesčino, spodbujanje notranje nestabilnosti in nje in dejstvo, da je skoraj vsa južnoafriška

sosesčina v gospodarskem pogledu močno odvisna od Pretorie (zlasti v primeru Namibije ima ta odvisnost izrazito kolonialen značaj).

Motivi frontnih držav

To dejstvo močno občutijo tudi frontne države. Mozambik pošila v Južno Afriko precej delovne sile, Zambija uvaža velike količine južnoafriške koruze, Angola pa je zainteresirana za mirno ureditev namibijskega vprašanja že zato, ker upa, da se bo tako ustavela pomoč, ki jo gibanje UNITA dobiva od Južne Afrike. Za večino frontnih držav velja, da so zaradi dogajanja v Rodeziji in Namibiji zabredle v nezavidljiv gospodarski položaj, ki ogroža tudi njihovo notranjo stabilnost. Rešitev rodezijskega in namibijskega konflikta je torej v njihovem nacionalnem interesu, čeprav jasno poudarjajo, da bodo, če glede obeh vprašanj ne bo dosežena zadovoljiva rešitev, še naprej podpirale osvobodilna gibanja. Predsednik Nyerere je na primer izjavil, da bo ob uspešnem izidu londonske konference prvi, ki bo pozdravil zmagovalca na rodezijskih volitvah, da na lahko patriotska fronta, če njemu upravičenih zahtev ne bodo upoštevali, še naprej računata na vso tanzanijsko pomoč.

Frontne države vodi pri njihovem posredovanju glede Rodezije in Namibije (Angola je na primer avtor načrta o demilitarizirani coni na namibijsko-angolski meji) še en pomemben razmislek. Če se bodo pogajanja izjalovila, se zavedajo, da lahko postanejo zastavek v nakazovni se interacionalizaciji obeh konfliktov na afriškem jugu. Prizadevanja za sporazum o Rodeziji in Namibiji izražajo potemtakem tudi zavesten napor, da ne bi prišlo do položaja, v katerem bi lahko bila ogrožena njihova neodvisnost in samostojnost odločanja.

Janko Lorenci

Kurt Waldheim: Najtežji poklic na svetu (5)

Podpis pogodbe v Belvederu

Nedvomno so na moje zgodnje nagnjenje vplivali še drugi vzroki. Eden izmed njih je brzkone globoka potreba, da bi se izvil iz tesnega družinskega okolja, v katerem sem živel, da bi potoval, »odkrival svet«, svet, ki sem ga poznal le po branja. Dunaj, pretolnica mnogonacionalnega cesarstva, je pač vzbujal radovednost in zanimanje odrasčajočega človeka. Bil je svetovljansko mesto, kjer se je lahko skoraj vsaka družina ponašala s prednikom ali bratrancom tujega porekla. Sanjal nisem samo o tem, da bi podpiral razumevanje med ljudstvi!

V svojih prvih letih na ministrstvu za zunanje zadeve sem se moral zadovoljiti s skromnejšo vlogo. Tri leta sem bil tajnik dr. Karla Gruberja, najšga tedanjega zunanjega ministra. Ob njem, na ministrstvu in med številnimi potovanji po tujini sem opazoval njegove delovne metode, način, kako se je loteval kočljivih mednarodnih problemov. Avstrija, okupirana od zavezniških armad – ameriške, sovjetske, britanske in francoske – je takrat iskala brazec, ki bi ji omogočil priti do polne suverenosti. Naloga ni bila lahka, kajti hladna vojna v

polnem razmahu je ovirala sleherni sporazum, ki bi bil sprejemljiv hkrati za ZSSR in zahodne sile.

Veliko sem se naučil tudi v Parizu, kjer sem služboval od 1948. do 1951. leta. Če si član veleposlanstva majhne države, imaš kopicu nevsčnosti. Ker je oseba malo, se mora tak diplomat uvarjati z obilico problemov in mnogimi zadevami. Bil sem prvi sekretar in med veleposlanikovo odsotnostjo sem kot odpravnik poslov vodil veleposlanstvo. Naslednji položaji so mi omogočili, da sem se približe seznanil z različnimi vidiki poklica.

Spremenjen diplomatski poklic

Nato sem bil zaporedoma kadroviski šef na ministrstvu, stalni opazovalec v OZN, preden je Avstrija leta 1955 postala polnopravna članica svetovne organizacije, veleposlanik v Kanadi leta 1958, dve leti kasneje šef oddelka za Zahod, nato pa generalni direktor za politične zadeve. Leta 1964 sem se vrnil v Združene narode kot stalni predstavnik svoje države. V letu 1968 so mi zaupali položaj zunanjega ministra. Imel sem srečo, da sem se naglo vzpenjal po stopničkah Bhausplatzta; s 36 leti sem bil poslanik – pooblaščen minister, tri leta kasneje pa najmlajši avstrijski veleposlanik.

Tako sem moral odkriti, da se je poklic po drugi svetovni vojni občutno spremenil.

Napredek demokracije, povečana vloga informacijskih sredstev, narava problema, ki so se pojavili v povojnem obdobju, vse to nalaga diplomatom nove odgovornosti, ki jih morajo opravljati pred očmi javnosti. Zdi se normalno, da izrazi kak veleposlanik mnenje svoje vlade med tiskovno konferenco ali v priložnostnem nagovoru. Je politik, hkrati pa tudi strokovnjak za gospodarska, socialna oziroma znanstvena vprašanja.

Razumevanje med državami je čedalje bolj odvisno od reševanja problemov, ki niso politični v strogem pomenu besede. Ko sem bil leta 1965 izvoljen za predsednika odbora OZN za mirovljubno uporabo vesolja, sem se moral, enako kot drugi člani odbora, intenzivno lotiti knjig in dokumentov o tem vprašanju. Enako je bilo, ko so me leta 1970 imenovali za predsednika jedrske komisije. Diplomati se ukvarjajo tudi z vprašanji pomorskega prava, s programi kmetijskega ali industrijskega razvoja, s carinskimi tarifami, pomorsko plobo, z intelektualno lastnino, znanstvenim raziskovanjem, ekologijo in s pravica-

mi delavcev. Seznan s tem ni izčrpan in lahko si je zamisliti širino in raznolikost področji, ki se jim mora posvečati diplomat, da lahko dobro opravlja svoje naloge.

Malo prostora za čustva

Dolgo izkustvo v diplomatski službi me je tudi naučilo, da so čustva izključena iz mednarodnih odnosov. Kadar morajo vlade braniti svoje interese, niso čustvene. Njihovi predstavniki odmislijo svoje simpatije ali antipatije, ne da bi bili čimni, toda svojih nalog ne morejo opravljati uspešno, če ne upoštevajo konkretnih realnosti, razmerij sil, ki v skrajni posledici določajo njihovo ravnanje glede na protagoniste. Na splošno koncesij nasproti strani ne narekuje nenaden navdih plemitosti, temveč zavest, da je popuščanje neogibno. Sporazum ni nič drugega kot ravnotežnostna točka protislovnih sil, kompromis med razhajajočimi se interesi.

Kot priča zgodovina, krvne, verske, jezikovne in kulturne vezi ne izključujejo sporov med ljudstvi.

Seveda lahko dobri osebni odnosi med diplomati koristijo napredku pogajanj, vendar niso nikoli odločilni. Tudi tu ima nacionalni interes prednost pred spoštovanjem ali prijateljstvom. Nikoličnikrat sem lahko opazoval ta fenomen.

Diplomati ne branijo samo državnih interesov. Upoštevajo tudi želje in občutljivosti javnega mnenja svojih držav in nujno potrebujejo njegovo soglasje. Zelo pogosto je uspešen konec pogajanj odvisen od igre političnih sil v kaki posamezni državi. Med notranjim položajem kake države in med diplomacijo, ki jo izvaja na mednarodnem prizorišču, je tesna medsebojna odvisnost. Avstrija, na primer, si ne bi mogla znova pridobiti svobode in neodvisnosti, če ne bi bile za ta cilj delovale vse politične formacije, če se ne bi bile spora-

zumele o načelih, ki so postale temelj državne pogodbe.

Po osvoboditvi so moji rojaki težko prenašali razdelitev svoje domovine na štiri okupacijske cone, ki so si jih razdelile velike zavezniške sile. Toliko bolj, ker so potegnili nauk iz tragedije, ki so jo pravkar preživeli. Na desetisoče Avstrijcev je z življenjem ali s svobodo plačalo napake, zagrešene pred svetovnim konfliktom. Malone vespolna naša prebivalstva po neodvisnosti je skovala nacionalno enotnost. Razhajanja med dvema poglavitnima formacijama v državi, med ljudsko in socialistično stranko, so se zmanjšala. Sicer pa niso zadevala bistvenih vprašanj, kot narave režima ali njegove usmeritve na področju zunanje politike. Politična struktura dežele se je pokazala v izidu prvih parlamentarnih volitev po vojni 25. novembra 1945. Ljudske stranka je dobila 85, socialistična 76, komunistična pa štiri sedeže.

Na podlagi teh volitev je dr. Leopold Fligl, voditelj ljudske stranke, sestavil koalicijsko vlado treh strank. Preostala je le naloga zasnovati in uresničiti strategijo, ki bi deželo popeljala k suverenosti.

Neutrlnost po švicarskem zgledu

Voditeljem na Dunaju se je zelo kmalu porodila ideja o avstrijski neutralnosti po švicarskem zgledu. V zamisel bi morale privoliti vse prizadete strani. V prvi vrsti je ideja o neutralnosti ustrezala željam Avstrijcev, ki se jim je vpletenost njihove države med dvema vojnama v intrige mednarodne politike travmatično zarezala v zavest. Čeprav jim je bil koncept neutralnosti še tuj, so nasprotovali temu, da bi jih speljali na giblivi pesek hladne vojne, v kateri so se začeli soočati zmagovalci, vzhodne in zahodne sile, in si poskušali pridobiti hegemonijo nad Avstrijo.

Dunajska vlada je ocenila, da bi obe strani

najlaže zadovoljila tako, da bi se Avstrija hkrati izmaknila obema blokoma Če ne bi bila več zastavek mednarodnega rivalstva, bi postala dejavnik pomirjanja in stabilizacije v osrednji Evropi. To je bila v naših očeh najbolj razumna pot. A v času, ko smo imeli v rokah tako malo adutov, ko nismo imeli nič, s čimer bi lahko pritisnili na velikan, ki so obvladavali mednarodno prizorišče, je bilo zelo težko uveljaviti naš glas, naša stališča. Z anšlusom smo zglnili s svetovne scene; zavezništvo formalno nismo napovedali vojne in tako nismo pripadali ne taboru zmagovalcev in ne taboru premagancev; ko smo bili na dnu brezna, smo se morali pogajati s stališča nemoči, a ne o mirovni pogodbi (o čemer bi se, če bi se udeležili vojne kot neodvisna država), temveč o tem, kar je dobilo ime »državna pogodba«, ki naj bi obnovila našo identiteto in suverenost.

Ker sem se tako ali drugače osebno udeleževal pogajanj, ki so se vlekla deset let, lahko verno opišem ovire, s katerimi smo se spopadali, in nezasišane težave, s katerimi smo gladili različne interese vseh prizadetih strani v obdobju, ko je medsebojno nezaupanje doseglo vrhunec.

Pogajanja so se začela na podlagi »mosskovske deklaracije«, ki so jo 19. oktobra 1943 sprejeli predstavniki ZSSR, Združenih držav in Velike Britanije. Besedilo je bilo v nekaterih pogledih za nas ugodno, ker je imelo »nemško aneksijo Avstrije za nič« in je razglašalo voljo zaveznikov, da »znova vzpostavijo svobodno in neodvisno Avstrijo«. Dva druga stavka pa sta omejevala naš maneverski prostor. En se je skliceval na »odgovornost«, ki se ji zaradi našega »sodelovanja v vojni na strani hiterlerjevske Nemčije« ne bomo mogli izogniti; drugi je pravil, da »bo treba delež, ki ga bo Avstrija prispevala k svoji osvoboditvi, neogibno upoštevati pri dokončni ureditvi«.

Naše žrtve v boju proti nacistični okupaciji na nesrečo niso bile pravilno ovrednotene.

Aktualen pogovor

Vrata Ljubljane se odpirajo, čeprav v tečajih še škripa

Marjan Rožič: »Če bi bilo vse odvisno le od forumov in županov, bi bilo vse zelo birokratsko enostavno«

»Kot govorimo o skupnem ljubljanskem interesu in ocenjujemo Ljubljano kot tristisočlavo mesto s 95 krajevnimi skupnostmi, petimi občinami in s specifično mestno skupnostjo, večkrat pozabljamo na temeljno vprašanje: do kam seže interese delavca in občana – do občine ali do mesta – in kje, v občini ali v mestu, se uresničuje ta njegov interes.« je dejal predsednik skupščine mesta Ljubljane Marjan Rožič, ki se je v uradni Dela pogovarjal o aktualnem družbenopolitičnem in gospodarskem trenutku Ljubljane. Na pogovoru z njim so iz Dela sodelovali glavni urednik Jak Koprivc, Vlado Šlamberger, Lojze Javornik, Niko Lapajne, Jana Taškar, Marina Učakar in Mitja Meršol, ki je pogovor pripravil za objavo.

DELO: »Ljudski glas v Ljubljani večkrat pravi: župan Rožič je obljubil, da bo Ljubljana odprta mesto. Rožič je napovedal boljše preskrbo mesta... Zanima nas, kako ta tovarš Rožič kritično ocenjuje napovedi in realnost, želite in probleme, ki zadevajo vsakdanji utrip Ljubljane.

ROŽIČ: Kot veste, smo že v času revolucije opravili z oblastjo županov. Sicer pa uspešno reševanje problemov v mestu ni odvisno samo od posameznika ali enega foruma, pač pa se vedno kot ostanek starega obstaja mit o tem, da lahko uspešno deluje le tisti, ki dela v imenu ljudi. Ta mit je potrebno zrušiti, s tem da bomo uspešno razvijali učinkovite, samoupravne odnose, uspešen delegatski sistem, neposredne delegatske odnose in samoupravljalno zavest. Vsa prizadevanja so usmerjena k temu, da mora k boljšemu življenju v Ljubljani in njenemu hitrejšemu razvoju vsakdo nekaj prispevati. Le v takih pogojih je možno ceniti osebo odgovornost, seveda

tudi mojo. Obljubljeni to, kar je treba uresničevati v samoupravni odnosi, je nevarna oblika neodgovornosti. Nikogar v Ljubljani ne bi smelo biti, ki bi si dejal: usedel se bom in mirno počakal, da bodo le drugi kaj storili v Ljubljani za njen stabilen in dinamični razvoj. To je zame tudi bistveno idejno-politično vprašanje: ali zadostno uspešno in pogumno razvijamo v človeku prepričanje in zavest, da je dejanski socialistični samoupravni subjekt ustvarjanje, ne pa le delegatska številka na papirju. Sicer pa moramo delati na tem, da bo več konkretnih naporov za samoupravno delovanje, s tem pa tudi več odgovornosti. In prav odgovornosti ne smemo ocenjevati po obljubah, govorjenju, temveč po delu, akcijah, rešitvah. Če bi bilo vse odvisno od forumov in »županov«, kot često netočno imenujemo predsednike, bi bilo vse zelo enostavno in birokratsko. Torej, sam ničesar ne napovedujem, delamo na uresničevanju dogovorjenega, sicer bi podpiral birokratske in tehnokratske odnose.

DELO: Je pa ravno obratno?

ROŽIČ: Mislim, da smo v Ljubljani zelo veliko storili za delovanje delegatskega sistema, vendar še vseeno premalo sil vlagamo v učinkovitejši krovotok tega sistema, preveč pa v skrbi za to, da je ta sistem organizacijsko in institucionalno »lepo sortiran«. Poživitev krovotoka pomeni, da bi morali v delegatskem sistemu obravnavati in sprejeti odločitve dejanske o tistih »večinskih« in »malih« vprašanjih, ki jih ljudje načelno naj o osnovi množice samoupravnih interesov. Povezana pa so z njihovim življenjem in delom, z interesi, ki so njihovi in družbeni. Če tega ni, potem je ves delegatski sistem, odnosi in zavest z vsemi sestanki in poročili samemu sebi namen, ne pa sredstvo za resnično samoupravne in učinkovite rešitve.

DELO: Velikokrat je še navzoča tehnokratska miselnost, da se, denimo v združenem delu, vse lahko najhitreje in najbolj uspešno uredi, če direktor stopi k telefonu in posreduje...

ROŽIČ: Vse več je poslovalnih kadrov v združenem delu, ki so spoznali ali spoznavajo, da je samoupravna pot do združenih delavcev učinkovita ekonomsko in družbeno. Končno samoupravljanje tudi v Ljubljani ni le za »mirne vode«, saj se vedno znova potrjuje v obvladovanju težav, pro-

titlovij in konfliktov. Seveda, z jasno usmeritvijo, idejno politično mobilnostjo in akcijsko naravnostjo družbenopolitičnih organizacij. Marsikje še mislijo, da je samoupravna pot neučinkovita in predolga, da se vleče kot »jara kača«, in da je boljše vse samoupravne strukture in delegacije in delavce obiti, in jih o »učinkoviti rešitvah« le obvestiti. S takimi primeri ponekod dokazujejo, kot da res čakajo na nekakšnega »odrešenika« v podobi posameznika ali foruma. Ljudje pa se danes konkretno in krepko zavedajo svojih interesov in jih hočejo tudi organizirano, po samoupravnih poti, sami uresničevati in vsakdanjem življenju. Kardeljeva ideja o pluralizmu samoupravnih interesov je krepka resničnost, le da so ti interesi marsikdaj podcenjeni, izigrani ali pa nekritično sprejeti.

DELO: V delegatskem vozu pa seveda kdaj pa kdaj tudi zaskripa. Trenutno bi bilo treba naoljiti tiste tečaje v mehanizmu, ki bi omogočali, da bi imel ljubljanski potrošnik na prodajnem pultu vsak dan meso, mleko, sveže sadje, pralne praške, kavo.

ROŽIČ: V tem letu je bila Ljubljana boljše preskrbljena za živili kot druga mesta v Jugoslaviji, kar je rezultat bolj organizirane in samoupravno zasnovane dela na tem področju. To pa nikakor ne pomeni, da smo s preskrbo lahko zadovoljni, čeprav samoupravna interesna skupnost vse bolj uspešno deluje. Boljša oskrba, kaj lahko napravimo zanjo? To, da se bolj odločno, usklajeno in pravočasno zavezujemo, da bodo tekoča ekonomska politika in ukrepi posledica dobro pretehtanih in domišljenih samoupravnih odločitev, ne pa enostranskih in kabinetnih. Da ob dogovorjeni politiki rezerv in manj zaprti poslovni politiki nekaterih kolektivov zagotovimo normalni dotok živil v trgovine in na stojnice. Dotok, ki je dogovorjen s proizvajalci, dohodkovno povezanimi, ni zasnovan na trenutnem zaslužkarstvu in nekonjunkturni. Problem je pa pereč in en sam organ družbenopolitične skupnosti ne more vsega narediti, seveda pa tudi odgovorni organi mesta niso storili dovolj. Na odprte probleme se često le opozarja, ugotavlja, predlaga drugim, manjka pa pravočasnih in pravih ukrepov in aktivnosti. Opazne so slabosti v nekaterih delovnih organizacijah, delu trgovine, pa tudi v republikih in zveznih upravnih organih. Vsek naj odgovorno opravlja svoje. Ustvarja se nezdrava psihoza, slišati je razna negodovanja, verjetno ste tudi v Delu ocenili svoj doprinos k urejanju stanja. Važna je objektivna informacija. Drugi spet pravijo: na forumih fraziranje, ne govorijo pa o konkretnih problemih in položaju človeka. Vsi pa brez-glavo nakupujejo, češ, kar lahko kupiš danes, kupi, ker zna biti, da jutri tega že ne bo več. Preskrba je del stabilizacije, politične, ekonomske in socialne, potrebni so ukrepi in v mestu ukrepamo, da bi zagotovili nemoteno preskrbo. Pravočasno morajo odgovorni organi intervenirati z rezervami, uvozm. Problem rezerv moramo v mestu rešiti celovito. Mislim, da je naša preskrba in s tem problematika pomanjkanja posameznih živil in drugih artiklov v prihodnosti odvisna predvsem od tega, kako nam bo uspelo doseči, da se bo Ljubljana dolgoročno dohodkovno povežala s širšim zaledjem v Sloveniji in Jugoslaviji. To dohodkovno povezovanje naj bi bilo v obojestranskem interesu, tako da bo preskrba po kakovosti, ceni in izbiri stabilnejša, kot je bila do sedaj. Proizvajalci pa zainteresirani za proizvodnjo kot tudi prodajo.

Ko gre za preskrbo, se javljajo tudi taki, ki samoupravljanje krivijo za slabosti. Seveda so slabosti tudi tu. Prihaja do zadrževanja blaga, da bi se izsilile višje cene, spekulira se s podjetniško računico, zanemarija se družbena odgovornost za preskrbo. To pa ne pomeni: opustimo samoupravljanje, pa bomo boljše preskrbljeni, ali: pustimo ob strani obstoječo strukturo in za kritične okoliščine uvajamo posebne organe. Zaoznanje v uresničevanju samoupravnih družbeno ekonomskih odnosov, posebno še odnos proizvodnja – trgovina, in poiz-

skih vrtovih, je lahko videla na balkonu dvorca Leopolda Figla, šefa naše diplomacije, kako maha z originalom pogodbe, ki so ga pravkar podpisali zunanji ministri štirih velikih sil: Foster Dulles (ZDA), Harold MacMillan (Velika Britanija), Antonine Pinay in Molotov (Sovjetska zveza). Stali so okoli Figla in žarečih obrazov, nasmehljani, z mahanjem odgovarjali na ovacije množice. Državna pogodba je začela veljati 27. julija 1955 in 90 dni kasneje, 25. oktobra, je moral avstrijsko ozemlje zapustiti še zadnji okupacijski vojak. Moja dežela je spet postala suverena in neodvisna. Da bi zagotovila ohranitev te neodvisnosti, je posebna klavzula pogodbe, »anschlussverbot« (preprečevanje anšlusa), izrecno izključila možnost združitve z Nemčijo v prihodnosti. Šestindvajsetega oktobra, prvega dne torej, ko je lahko Avstrija znova uveljavljala svojo polno suverenost, je avstrijski parlament sprejel ustavni zakon, ki je uveljavil naš status trajne neotranosti. Ta zakon so po diplomatski poti posredovali vsem državam. Začelo se je novo poglavje avstrijske zgodovine.

Pogosto so nas spraševali, kakšnemu srečnemu spletu okoliščin se imamo zahvaliti, da je prišlo do takega epiloga. Po mojem gre za vzajemno delovanje dveh dejavnikov: naša diplomacija je izdelala koncept, ki je bil primeren za razrešitev položaja, v katerem se je znašla Avstrija po drugi svetovni vojni; politika popuščanja Hruščova je ustvarila primerno mednarodno ozračje, v katerem je lahko naš koncept obrnil sadove. Hruščova, čigar veselost in smisel za humor nista v ničemer zmanjševala iskrenosti njegovih besed, sem ohranil v res lepem spominu. Priznavaj je raven razvoja, dosežena na Zahodu, in razvoj tehnike in znanosti je napravil nanj močan vtis. V interesu same Sovjetske zveze je bil odločen znova vzpostaviti zaupanje med nekdanjimi zavezniki iz druge svetovne vojne, spodbujati miroljubno sožitje med državami z različnimi družbenimi sistemi.

Marjan Rožič (foto Dragan Arigler)

kusi, da se to nadoknadi z administrativnimi ukrepi, je ena izmed bistvenih ovir v preskrbi. Ne gre le za organizacijo preskrbe, temveč za družbeno ekonomsko odnose na tem področju. V Ljubljani že in bomo še bolj dosledno in odgovorno uresničevali tak pristop na tej osnovi s konkretnimi rešitvami in neposredno odgovornostjo. Zavedati se moramo, da za Ljubljano pri njenem nacionalnem dohodku ni zadosti, če se zadovoljimo samo s tem, da imamo le kruh, meso, mleko. Ljubljanska trgovina bi morala bolj poskrbeti, da bi bila v špiči jugoslovanske ponudbe, da bi vsi občani in drugi, ki kupujejo v Ljubljani, kupovali najkvalitetnejše izdelke jugoslovanskih proizvajalcev.

DELO: Večkrat poudarjate odprtost Ljubljane. Ugotavljamo pa, da Ljubljana dostikrat zapira vrata ponudnikov zunaj mestnih meja.

ROŽIČ: Najprej nekaj dobrih primerov. Ljubljana bo v dolini Neretve skupno vlagala, da bi si tako zagotovila trajno in dohodkovno povezanost preskrbe z južnim sadjem. Postopno se uresničuje tudi dolgoročni program sodelovanja s PK Beograd, kamor se uspešno vključuje tudi banke. PIK Vinkovci že uspešno sodeluje v preskrbi Ljubljane s sadjem in načrtuje nekatere nove aktivnosti. Združeno delo Vojvodine se zanima za izgradnjo poslovnega centra. Znani so primeri iz Makedonije, in tudi tu obstaja vrsta iniciativ. To seveda še ni vse. Pomembni so uspehi in naporji ljubljanskih mlekar, Slovina in drugih. Posebej je pomembno, da še intenzivneje razvijamo dolgoročno sodelovanje v neposredni okolici Ljubljane in v slovenskem prostoru. Doseženi rezultati hrabrijko. Kmalu naj bi nekatere delovne organizacije kot Emona, Tekstil in druge oblikovale tudi konzorcij za skupni potrošniški center, ki bi ga gradilo združeno delo iz vse Jugoslavije. Zavezujemo se, da ne bi gradili samo podjetniških trgovin in skladišč, ampak – na osnovi skupnih programov, skupnih vlaganj in združevanja sredstev – skupna skladišča, hladilnice, trgovine, terminale. Pri tem pa moram seveda poudariti, da se mesto ne namerava povežovati z nekom le formalno, po logiki koprogradnjinih odnosov, ker bi potem prihajalo do monopolnega obnašanja na tržišču, s katerim se še srečujemo. Z dogovori, ki segajo v širši jugoslovanski prostor in so zasnovani na enotnem trgu in skupnih interesih, ta monopol razbijamo. Odprtost bo v tem, da bodo trgovine Emona, Marcortorja in drugih prodajale poleg svojega še v večji meri in skupnem interesu tudi blago iz vse Jugoslavije, hkrati pa naj bi bilo na pulnih prodajalnih, ki jih pri nas odpirajo drugi jugoslovanski trgovci, tudi blago proizvajalcev Emona, Marcortorja... Dela na tem področju je seveda še veliko. Ob takem stanju, kakršno je sedaj, ne moremo zavračati odgovornosti drug na drugega. Odgovorne so tako trgovske hiše kot občine in mesto. Sem tudi za to, da nekatere stvari politično pravočasno zaozdravimo, da bi se potem lažje pogovarjali, dogovarjali in delali. Mislim, da bi bila preskrbljenost z mesom že lahko boljša, če bi se naša trgovina pred časom dolgoročno in dovolj konkretno dogovorila s proizvajalci mesa iz okolice Ljubljane in drugih krajev v republikah in državi. Dopustiti bi morali, da bi se tudi problem cen reševal bolj prožno, ekonomsko in ne administrativno. Zakaj ne bi za nekatere kategorije mesa bolj sproščeno oblikovali cen kot za druge. To naj bi veljalo tudi za druga področja. Povečati je treba vlogo, pravice in s tem tudi odgovornost občin in mesta.

DELO: Ljubljana je dinamično veliko gradbišče in tako je prav. Vendar pa na tem gradbišču včasih desnica ne vije, kaj dela levica, asfaltiramo nove ceste in v njih nato razkopavamo, da položimo tak ali drugačen kabel. Ali tudi vase bode v oči ta neusklajenost?

ROŽIČ: »To že ves čas občutim v Ljubljani, čeprav ne kaže posploševati. Problem bi se dal odpraviti, če bi vsakdo, ki po družbeni delitvi dela opravlja določeno delo, to počel usklajeno, pravočasno in z vso odgovornostjo. Za to je konec koncev tudi nagrajevan. Vodilni delavec v komunalni, gradbeni in drugi DO, bi moral biti na vsakem koraku, ki ga napravi skozi mesto, prizadet, gristi bi ga moralo, če bi vedel, da se delo, za katerega je odgovoren, ne opravlja, da mesto ni čisto, če delavci rijejo po svežem asfaltu, da se na gradbišču ne dela, itd. Pred dnevi smo se z veliko mero kritičnosti pogovarjali z vodilnimi ljudmi v ljubljanskem komunalnem podjetju. Pogovor je bil dober, ker so nekatere tovariši v tem podjetju tudi samokritično lotili lastnih problemov, medtem ko peocidici osnovne naloge zanemarjajo, podcenjujejo planiranje, pritiskajo na visoke cene. Zame je čistoča mesta tako pomembna stvar, da ne more biti predmet načelnega vprašanja, ali bo to podjetje začelo skrbeti ali ne. O tem ne more biti diskusije. Pri tem je jasno, da je čistoča in oplemenjenje okolja obveza pa tudi interes vseh. Vodilni ljudje v tej temeljni organizaciji bi se morali vsak dan pošteno preznojiti nad tem, ali so naloge zadosti temeljito opravili ali ne. In tako bi moralo biti povsod, v vsaki »službi«. Stvari tudi ne moremo puščati na pol poti. Podhod na Erjavčevi ulici smo s skupnimi prizadevanji želeli hitro odpreti za promet, čeprav še ni dokončan. Ob nalivu je voda onemogočila promet. Toda, če sem objektivno obveščen, je TOZD Kanalizacija v zakasnitvi s svojim delom naloge, in dana je osnova za odgovornost. Ne morem razumeti tudi tega, da je bilo potrebno več kot osem ur, da bi se izrčala voda. Ali, denimo, v Čopovi ulici, ki je sedaj zaprta za promet, še vedno pa ni živja, nekateri kolektivni ne upoštevajo odloka o pogojih za dovolj blaga in slično. Nekaj mizic pred »Slončkom« še ni dovolj. No, vse kaže, da bo s spomladajo že drugače.«

DELO: »Govorite o živem mestu, o živih ljubljanih. Vemo pa da je Ljubljana po deseti uri zvečer pusta. Mar ne bi veljalo kako kritično besedo spregovoriti tudi z ljudmi, ki skrbijo za gostinstvo?

ROŽIČ: Bodimo objektivni. Lahko ugotovimo, da so že letos poleti doseženi začrtani, vendar pomembni premiki. Več lokalne je odprtil ob sobotah in nedeljah. Pred dnevi je prišla z delom restavracija »Emonska klet«, ki je odprta do ene ure po polnoči. To pa očito ni dovolj, razlogi so globlji. Naše gostinstvo je preveč podjetniško razbitno, ni zadostne poslovnosti, kadri ponekod zaozstajajo za razvojem, veliki so režijski stroški, delo delavcev pa je slabo vrednoteno. Turistična poslovna skupnost dela nekatere premike, toda potrebno je stanje hitreje menjati. Prizadevamo si, da bo Ljubljana v prihodnjem letu bolj živahna, bistveno bolj živa. Pravočasno bomo napravili program kulturnih in turističnih prireditev, katerih nosilci bodo ljubljanski Festival, turistična zveza, gostinsko turistična poslovna skupnost in drugi. Dobro je, da je vedno več realnih pobud in pripravljenosti za delo.

DELO: Kako gledate na Kmečko obiect? ROŽIČ: Kot gotovo veste, to ni bila Kmečka oheet, koncept je napredoval. Sicer pa naj bi postala ena izmed tradicionalnih vsakoliktih turističnih manifestacij, vsebinsko bogata, ki je obrnjena tudi naprej – in odprta. V mestih, ki so pobratena z Ljubljano, je veliko zanimanja za to prireditelji ki jo lahko spremlja niz kulturnih manifestacij. Ne vem, kako gledate nanjo v Delu, saj ste jo zelo strahljivo spremljali.

DELO: Če že posodo tega našega razvoja polnimo s stvarmi z najrazličnejših področij, omenimo se kulturni dom Ivan Cankar... ROŽIČ: Z njim dobiva Ljubljana novo kvaliteto na področju kulturnega življenja, krogneznega turizma, možnosti za večjo množičnost kulturnih vrednot, ki jih delavci in občani potrebujejo. Kulturnega doma Ivan Cankar, ki bo ponos mesta in slovenskega naroda, ne gradimo le zato, da bi ga obduovali od zunaj, ampak zato, da bi koristil kulturni ustvarjalnosti mesta, Slovenije. Potruditi pa se bomo seveda morali, da bomo notranjost zidov novega kulturnega hrama tudi vsebinsko napolnili s programi in bogato ustvarjalnostjo, ki jo mesto potrebuje. Storili bomo vse, da se dom tudi v bodoče hitro gradi, vsi bomo dajali še več sredstev za to in sodelovali pri snovanju programske zasnove.

DELO: Ljudje pogosto pravijo, da je dobra politika tista, ki gradi zadosti stanovanj. Letos bomo v Ljubljani zgradili kakih 500 stanovanj manj kot je bilo načrtovano. Pa tudi sicer je bilo na področju stanovanjskega gospodarstva nekaj nevesčnosti. ROŽIČ: Po stari, nesamoupravni poti ne moremo priti do novih stanovanj. Zato postopoma – seveda prepočasi ob mnogih odporih – uresničujemo samoupravne

usmeritve na znanih izhodiščih ZK. Zaozstanjanja in nevesčnosti se različno opraviljuje, toda pri tem je dosti subjektivnega, ni povsod prave odgovornosti. Problem je tudi v tem, da se v nekaterih stanovanjskih skupnostih še vedno bolj ukvarjajo s splošnimi vprašanji stanovanjske politike – in to tam, kjer so te stvari že razčišcene – manj pa z operativnimi vprašanji gradnje novih stanovanj. Marsikje preveč filozofirajo, namesto da bi organizirano in celovito gradili. Spremembe v stanovanjski skupnosti mesta so le del naporov, da se to področje tudi kadrovsko in s tem vsebinsko osveži. Del gradbene operative, ki je ima Ljubljana dovolj, je še preveč podjetniško razbita, premalo je organizirana na določenih gradbiščih. V praksi se tudi pojavlja na primer, da je stanovanjska gradnja za gradbenike nekakšna rezerva za čas, ko pride do krize v drugih gradbenih delih. Ta rezerva je še toliko bolj privlačna, ker se ve, da je denar za stanovanjsko gradno vedno na voljo. Takšno stanje bo trajalo tako dolgo, dokler ne bomo dosegli konkretne dohodkovne povezanosti izvajalcev stanovanjske gradnje s celotnim programom izgradnje sosesk. Nekateri dobri primeri to dokazujejo. V Ljubljani moramo zagotoviti, da bomo vsako leto zgradili 3000–3500 stanovanj. S tem bi postopno lahko ublažili sedanje stanje. Preiti bo treba tudi anarhijo v organizaciji dela na nekaterih gradbiščih, kjer ni zadostne koordinacije med izvajalci in se zgovorjajo drug na drugega, kot tudi v upravnih in drugih organih, ki s pretiranim administriranjem povzročajo zastojane in graditve. Sicer seveda ni samo v stanovanjskem gospodarstvu. Tudi na področju prometa, komune, urbanizma bo treba delo bolj usklajati. To so le nekateri, mogoče preveč kritični, vendar dobronamerni pogledi. Naj ob tej priložnosti povem, da so vsi zbori SML skupaj z delegatsko skupščino stanovanjske skupnosti sprejeli akcijski program z jasnimi usmeritvami in konkretnimi zaobljetvami.

DELO: Do sedaj smo se pogovarjali kot ljubljancem o skupnih ljubljanskih interesih. Je zavest o tem navzoča pri vseh subjektih v mestu? Ali si morda decentralizacija mestnega upravljanja nekateri ne predstavljajo kot atomizacijo v negativnem smislu in trdijo, da se na ravni mesta ne da ničesar dogovoriti, in da se mesto poživlja na vodah občinskih politik?

ROŽIČ: Oblikovanje in uresničevanje razvojnih nalog, ki sodijo k demokratični in nujni integraciji v mestu, je odgovorna in težka naloga. Zahteva poznavanje našega sistema, širine poznavanja, interesov, visoko stopnjo strokovnosti. Od tega, kje se uresničujejo občainovi interesi, ocenjujemo delovanje občinskih skupščin in mestne skupščine. Uresničevanje interesov pa dostikrat zamenjujemo z razglabljanjem o tem, kdo – mesto ali občina – je pristojen za razne zadeve, kdo je nadrejen in kdo podrejen. Dostikrat se tudi dogaja, da se zaradi obilice administracije in služb, stvari po nepotrebnem zapletajo, namesto da bi jih reševali. Važno je, da vse bolj uresničujemo ustavno bistvo KS in TOZD in da ob tem upoštevamo, da Ljubljancem žive in delajo v Ljubljani. Sicer pa je še premalo pravočasnih in odkritih pogovorov o problemih, pogovorov, na katerih bi lahko ugotovili, kje je boljše, da jih rešujemo, v občini ali v mestu, seveda vedno pa v skupnem interesu. Denimo na področju urbanizma: ali se lahko »gremo« občinski urbanizem, ne da bi upoštevali globalne interese mesta? Ali imamo lahko v mestu več različnih urbanističnih politik? Očitno ne. Naslednji primer: davčna politika. Sedaj pripravljamo analitične osnove za to, da vsaka občina, tako kot opredeljuje ustava, nosilec davčne politike, pač pa se bo treba o nekaterih osnovah te politike dogovarjati na ravni mesta v interesu delovnih ljudi in občanov. Različni interesi so normalen pojav tudi v občinah. Važno je, da se v delegatskih odnosih razrešujejo, da ne nastajajo nepotrebni konflikti. Očitno pa se moramo spopadati z lokalizmom, centralizmom, podcenjevanjem skupnih interesov. Sicer pa je vse bolj uveljavlja enotnost – dokazuje poznamo, od referendumov pa do odločitev za skupne zadeve.

DELO: Opraviti imamo z občinskimi lokalizmom. Kaj pa na mestni ravni, mar ta ne pozna kakšnih centralističnih nagibov?

ROŽIČ: Tako lokalizma kot centralizma je še vedno preveč. Centralizem je zlasti navzoč v delu mestne uprave. Razni organi še vedno razmišljajo in ukrepajo po tej logiki: mi, na mestni ravni smo nekaj več, smo za stopnico višje od občinskih organov. Mi smo tisti, ki delimo ukaze. Na »stopnički nižje«, v občinah, spet peocidici hočejo deliti ukaze navzdol... To pa povzroča velike težave pri razreševanju pomembnih vprašanj v zvezi s cestami, ob komunalnih problemih in slično. Dostikrat pride do nesporazumov tudi zato, ker strokovne osnove za spoznavanje praelabo pripravljene. Tehtnje bi morali dolocati, opredeljevati in uresničevati skupen interes. In končno: ambiciozneje usmeritve bolj odprte in gospodarsko pogumnejše Ljubljane ne moremo graditi, če ne bomo idejno in akcijsko dovolj enotni na občinski in mestni ravni in v vseh strukturalnih naših družbenopolitičnih organizacij. Vse več je skupnega, to postaja nova kvaliteta in potiska na obrobje različne »izme«.

DELO: Nosilci takšnega procesa so ljudje. Imamo na pravem mestu prave ljudi?

ROŽIČ: Mislim, da so na odgovornih mestih še ljudje, ki niso povsem dojeni samoupravnega koncepta, po katerem bi bilo treba uravnjavati politiko v občini in mestu. Opraviti imamo s seboj in tudi z majhnostjo, omahljivostjo, mečkanjem z raznimi »bi ali ne bi«. Nekateri enostavno niso pripravljeni pogumno razmišljati in delati in raje vidijo, da se stvari razvijajo počasi, po načelu »bo že kdo«. Vse to samo obvezuje, da z večjo pogljobljenostjo uresničujemo osnove komunalnega sistema v mestu in se zavedamo, da je tudi ta del problematike mogoče uspešno razreševati samo po samoupravni poti, v delegatskih odnosih in na poenotnih izhodiščih v Zvezi komunistov.

Poleg tega je zavezniska odločitev o zaplembi vsega nemškega premoženja v tujini prinesla Avstriji hude gospodarske težave, kajti kot nemško lastnino so ocenili tudi nekaj avstrijskih industrijskih kompleksov, nad katerimi pa so po anšlusu prevzeli nadzorstvo Nemci. Med pogajanjih s Sovjetsko zvezo je bilo tako vprašanje odškodnine, ki smo jo morali plačati, da smo si povrnilo naše industrije, ena izmed težavnih nalog naše diplomacije. Vprašanje je bilo rešeno šele v okviru splošne ureditve poglavitnega političnega problema.

Ta problem je zadel prihodnji mednarodni status Avstrije. Jasno nam je bilo, da bo mogoče umik okupacijskih sil doseči le na podlagi sporazuma, ki bo jamčil, da se ravnatevje v regiji ne bo prevršilo v korist enega ali drugega tabora. Med preučevanjem možnosti, kako priti do takega sporazuma, se je našim pogajalcem porodil koncept o trajni neotranosti Avstrije. Koncept je bilo mogoče uresničiti šele potem, ko se je začelo nakazovati popuščanje napetosti, ki ga je uvedel Nikita Hruščov. Molotov, šef sovjetske diplomacije, je v govoru 8. februarja 1955 pred vrhovnim svetovnem na splošno presenečenje naznail pomembni concessiji: ločil je avstrijsko in nemško vprašanje in dejal, da bi se lahko v primeru, če bi bili sprejeti ukrepi, ki bi za zmeraj izključili novo anšlus, »čete štirih sil umaknile iz Avstrije celo pred sklenitvijo mirovne pogodbe z Nemčijo«. Izjava je povzročila obče presenečenje. Diplomatski krogi, ki si niso bili na jasnem o novi usmeritvi sovjetske diplomacije, so jo sprejeli dokaj skeptično. Ne gre pozabiti, da je Moskva avstrijsko vprašanje deset let, od 1945. do 1955. leta, povezovala z nemškim vprašanjem. Na berlinski konferenci leta 1954 je bil položaj tako zagaten, da je večina mojih rojakov menila, da se bo treba sprizniti z navzočnostjo okupacijskih čet v naši deželi za dolgo obdobje.

Ginjenost v dvorcu

Državno pogodbo so slovesno podpisali v marmorni dvorani dunajskega dvorca Belvedere, tega baročnega dragulja. Ceremonija je bila dvakrat ganljiva, najprej za Avstrijo, ki je naposled postala mednarodno suverena, nato pa za svetovno javnost, ki je bila, po zaslugi televizija in fotografij v tisku, priča prvi konkretni manifestaciji nakazujočega se popuščanja napetosti. Razigrana množica, zgnetena na belveder-

Po poteh Ljudske pravice po 45 letih

Zdaj se že rodiš kot socialist

Miško Kranjec: Tu skoraj ni več močvirja, voda je izginila kdove kam...

Bil je začetek oktobra, sredi, v Ljubljani je bilo oblačno sivo jutro. Na cesti proti Senožetim, po kateri je brzelo črno vozilo, je začel celo padati droben dežek. Ko smo izstopili in se ustavili pred hišo Miška Kranjca, je zarezal malce hladnejši zrak, morda zaradi bližine Save, morda zaradi toplote, ki smo se je navadili v avtu.

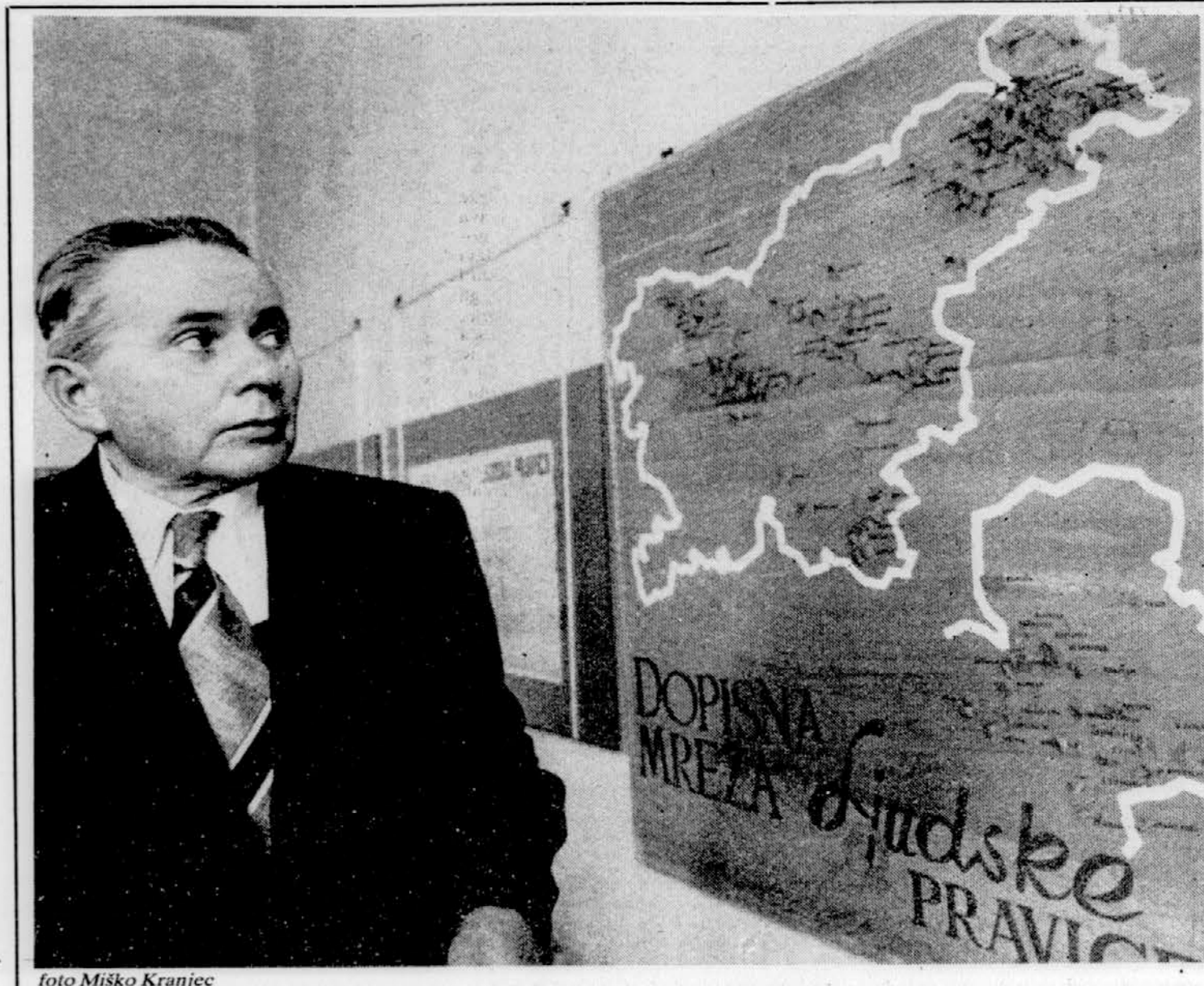

foto Miško Kranjec

Miško Kranjec je sedel v čisto pospravljeni kuhinji. Njegova žena nam je ponudila jutranje okrepčilo: kavo, kozareček žganja. Pisatelj je ostal pri enem: žganici. Pogrelo nas je, še preden se je morda razlilo po žilah. Kratak, domač, živahen pogovor; pes Andi si je radovedno, živahno ovohaval novodošle, očito spodbujeval tekal od domačega do domačega in še dodatno razvnel pogovor. Dobra volja in svežina, pravnjske razpoložene za dolgo pot, ki je bila pred nami. Miško Kranjec je sicer redkobeseden, toda stavke je večkrat končal pa tudi začel s šaljivega vidika. Dolga pot! Namenili smo se v Veliko Polano, pravzaprav njegovo »Poljano«, nameru pa dali delovni naslov: »Po poteh Ljudske pravice«, po 45 letih, odkar je v Lendavi 5. oktobra 1934 izšla prva številka. Na hodniku, bolje, na stopnišču, si pred odhodom še mimogrede ogledamo nekaj slik na stenah, uokvirjenih, med stikanjem po avtorju ugotovimo, da je nekaj tudi Kranjčevih. Mar tudi rišete? Tih, brčkone neizgovorno začudenje. Miško Kranjec ml. s fotoaparatom ali fotoaparati med slikarstvom in literaturo, pa se je raje odločil za slednje. In potem bi toliko kot zdaj v literaturi dosegli v slikarstvu, sodimo, se čudimo. Pisatelj nato z odrezavim, finim humorjem: Da, dosegel... igral na klarinet!

set korakov drug od drugega. K šipi pride ženski obraz, dekle v sivem. Od kod potujete, kam greste? Čemu to sprašuje? Voznik se ne da na slepo. Štetje prometa. Aha. Prav. Dekle šteje potnike, privedajoč enega k drugemu. Pa veste, kdo je ta na sprednjem sedežu? Zapisovalka se nič posebnega sluteč zagleda v vpraševalca; prijazno molči, niti radovednosti ne izda, ali pa je nima. Miško Kranjec vendar! V Polano gremo in Lendavo, dekle!

Čudimo se, kakor se čudimo tem kar čez noč novim hišam, ki pa v glavnem nimajo na sebi nič več tipičnega, panonskega, kaj šele »prekmurskega«: Miško Kranjec ml. je nad tem še zlasti nezadovoljen, češ nekateri rišejo na pročelja celo planike! Nemogoče! Tedaj smo priče še enemu pretiravanju: nekdo je fasado svoje bahate nove bajte prebarval s kričečo roza barvo. (Zvečer, ko smo se vračali, je bila na splošno presenečenje že rjava!) Vas z globokim, ravninskim mirom. Kmečki vozovi na traktorsko vleko se uvidevno umikajo mestnim prišlekom, ljudje se obračajo za nami, toda kmalu tudi gredo dalje svojo pot ali počnejo svoja opravila: pravzaprav nismo nič več kaj nenavadnega. Na križišču, središču Velike Polane, stojijo ljudje na avtobusni postaji. Sto metrov stran, pravzaprav na polju, se postavi v oči nova šola: široka, razpotegnjena stavba, s še svežim asfaltom pred vhomom. In nenadoma kot da Polana ni več Polana, ampak nekakšen trgec, novo naselje. Nov svet, ki ima le malo zveze s tistim, kar je potem vsaj v izoburo predstavljeno v Kranjčevi hiši, muzeju, v kateri pisatelj sicer lahko še prebiva. V hiši ne živi nihče: Miško Kranjec je najprej odklenil železna vrata na ograji, potem običajna na hiši. Na levi njegova nekdanja predvojna delovna soba, naravnost s praga kuhinja, na desno soba-muzej in poleg nje še en prostor, zdaj prav tako muzej.

Volitve so minile v veliki napetosti; kljub temu, da so rezultate ponaredili, je Miško Kranjec dobil izredno veliko glasov. Ravno kar smo pokusili požirek dobre Kranjčeve gostoljubnosti, ko se je pred vrata postavila šolska ekskurzija. Tovariš in tovarišica sta pripeljala na ogled Velike Polane učence 6. razreda OŠ iz Petrovce. Imeli so neobičajno uspešen dan, kajti niti mislili niso, da bi zdaj lahko kar stali pred pisateljem in se z njim celo pogovarjali. Ena izmed učenk ga je prosila, da bi jim povedal kak doživljaj iz svojega življenja. Miško Kranjec ji ni ustregel, toda odgovor je bil za vse šaljivo razumljiv, pisateljski: Če vem za kak doživljaj, ga raje opišem, kot pa da bi ga povedal. Raje bi od vas slišal kak vaš doživljaj! Vznemirjeno so se zganili, toda nobeden ni tvegal pripovedi. Potlej je nekdo vprašal, ali so njegove zgodbe izmišljene, ali pa je vse doživel sam, tudi tisto o »grlici«, ki so jo brali v šoli pred nedavnim. Miško Kranjec je rekel, da je bilo v glavnem vse resnično, da pa je nekaj manjših stvari moral prilagoditi. Bilo je še nekaj sicer redkobesednejših stavkov, malce tudi zadrege, brčkone zategadelj, ker se na srečanje ni bilo mogoče pripraviti. Potlej so Miška Kranjca zaprosili, da bi se z njimi fotografiral. Rad je privolil, posebno, ker so nekateri učenci imeli s seboj svoje fotografske aparate in sami pritiskali na sprožilec. V skupino so se uredili pred hišo, na nizki verandi, vzeli medse pisatelja. Stara, običajna napetost pri skupinskem slikanju: malce nestrno so se urejali, dvigali glave, se nameščali, iskali pravnjerno držo, nekdo je moral celo zaklicati, da se je treba smejati. Vse drugo je bilo nenavadno, novo: v primerjavi s svetom, ki ga je opisoval Miško Kranjec, in v katerem je živel, ne otroci na okolje ni bilo več podobno njegovi izkušnji: druga Polana, drugi ljudje. Učenci v urejeni konfektiji, s fotoaparati, pravcati svetlovljani – tik njih polanska nova šola, da se je zdelo, da zrak žari od njene svežine, nekakšen prazničen delavnik, ki se ni več jama s časi pisateljevih junakov. Pravzaprav res: Nekdanja Polana je zame mrtva...

vo, jelšo, jagned, grmičevje. Pravzaprav zdaj tu ni več skoraj nikakega močvirja, kot je bilo včasih, pravi Miško Kranjec, v tistih časih... Voda je nekam izginila, kdove kam... Pod stavbo v »Dolnji Lendavi«, zdaj kajpada samo Lendavi, v kateri je bila tiskarna Balkányi, ni bilo žive duše. Vrata, ki so vodila v televizijski servis, so bila zaprta. Povprašali smo sosedo, kako priti do ključa teh vrat: za temi vrati je namreč prostor, delavnica, za delavnico skromna nekdanja dvoranica, v kateri je bila pred vojno ročna stavica in je tiskala Klekta in Ljudsko pravico. Nazadnje, potem ko smo menda povprašali vse mimoidoče, smo stiknili ključ: Prinesla ga je prodajalka iz bližnje trgovine »Borovo«. Imeli smo malo srečo – kajti v nekdanji tiskarni ima ta trgovina svoje skladišče. S stopra, v bližini prodajalka je odklenila: Mi imamo prav tako en ključ, kako pa naj bi sicer prišli do svojega blaga! se je vljudno opravičila. Skladišče: prostor z visokim stropom, z okni na dvorišče; ob njih so nekoč stali stroji. Zdaj zalozen s kupi, 2.000 parov gumijastih škornjev »Borovo«, ki jih bodo prekmurski kupci v teh jesenskih dneh kupili do zadnjega. S stopra, iz kotov, s sten visijo težke zaplate pajčevine. Močan duh po gumi. Balkányija so Nemci tik pred vojno ustrelili, tudi njegov sin ne živi več. Ostala je samo gospodarjeva žena, ki stanuje tu, v zgornjem nadstropju. Miško Kranjec je prinašal prostor in kajpada besedila, članke skozi prosto sedanje tv-delavnice, ki je bila takrat papirnica, menil pa se »uradno« z Balkányijem in sinom. V tiskarni ni bilo nobenih težav. Stavci so sicer znali slovensko, lahko da so kaj tudi brali, toda vse je šlo gladko. Večji problemi so se napovedovali s cenzorjem, »srežkim načelnikom« dr. Kartinom, ki je uradovao morda samo 50 m daleč od tiskarne. Toda »cenzor« je bil dober znanec Miška Kranjca, veliko sta šahirala, skupaj tudi »pila« – poleg tega je dr. Kartin – kot je Miško Kranjec vnovič pripovedoval zgodbo o tem nenavadnem človeku – v njem cenil pisatelja in njegovega urednikovanja ni jema za nevarno politično delovanje – kvečjemu kot kaj kleklu nasprotnega. Šele čez mesec, ko so v Ljubljani strankarski velikaši ugotavljali, da Ljudska pravica objavlja revolucionarne članke in tako rekoč pripravljala upor, so lendavskega »srežkega načelnika« opozarjali in opominjali – a ta kljub temu ničesar ni črtal, čeprav se je Kranjca ogibal. Odstavili so ga in premetstili, in novi cenzor je prepovedal oziroma dal zapleniti prvo številko, ki mu jo je Miško Kranjec prinesel v pregled. Pa policija? Tedaj in pozneje, saj ste vendar ves čas politično delovali? Tudi policija mi ni delala težav. Žandarji so prihajali k meni, že, ampak smo skupaj pili... Pa v času volitev? Ko smo kandidiral, sem v Polani ljudem pripravil zborovanje v gostilni. Dal sem za pijačo, ljudem pa govoril o politiki... Takrat se je na volilnih zborovanjih jedlo in pilo, a jaz denarja nisem imel več kot za kak liter, je rekel Miško Kranjec, ki pa so ga ljudje spoštovali, kar potrjuje tudi dejstvo, da ga med madžarsko okupacijo nihče ni izdal, kljub nenehnemu poizvedovanju in iskanju madžarskih žandarjev. Na volitvah bi zatorej zmagal, če oblasti rezultat ne bi ponaredile ali pa že med samim glasovanjem na zamenjale glasov, izjav volivcev. Na plačniku je pokazal na tisti sedež nekdanjega cenzorja dr. Kartina: lepa, visoka dvonadstropna stavba. Dr. Kartin je že

Še v avtu besede v vedru štimungi, skozi lhan, Domžale, po magistrali proti Štajerski. Kranjec sicer ne govori veliko, toda o stvareh v zvezi z Ljudsko pravico in literaturo odgovarja razločno, nedvoumno. Recimo o Murnu, o katerem se je pravkar končal pismu: Murn je bil zanj zmerom velik pesnik. Velika sploh vsa znamenita četverica slovenske moderne. Nekdo pripomni, da je škoda, da je veliko prezgodaj umrl, pa tudi Cankar. Miško Kranjec: Da, ampak ne vem, kaj bi Cankar še lahko napisal. Mislite? Nekoč sem si vzel čas in ga prebral vsega. Delal nič drugega, kot bral njega. Cankar je zaključen. Tudi Murn je tak.

V Murski Soboti nas je Jože Ternar na Pomurski založbi pogostil s prekmursko žganico in kavo. Miško Kranjcu pa je moral sporočiti, kot je dejal, neprijetno novico: ponatis njegove knjige »Pisarna« ne bo izšel ob založbinem jubileju, kakor je bilo predvideno, ampak nekoliko pozneje. Kakšne neljube komplikacije, razlaga direktor založbe, naša tiskarna, ki ima poslovne stike z neko beograjsko tiskarno, je knjigo poslala v tisk ravno v Beograd, kjer imajo fotostavek, predvidevajoč in upajoč, da tiskanje ne bo trajalo dolgo in da bo kajpak kvaliteto! Toda z obojimi križi: tiskarskih napak je bilo več kot preveč, in zamuda, ki je zdaj ni moč odpraviti...

Amppak tiskarna je bila v Lendavi? Kod ste vozili material? V stavnico sem vse članke vozil s kolesom po poti, kolniku, skozi sosednjo vas Malo Polano, Kapco ter nato po glavni cesti v okrajno mestece. Kako da ste sprejeli nalogo, izdajati in pisati Ljudsko pravico? Bila je partijska naloga, zadolžitev; čeprav nisem bil član KP Slovenije, sem jo sprejel. V resnici so vse te okoliščine znane: Miško Kranjec je tedaj živel in pisal v svoji rojstni vasi, revščina in socialne krivice, za kar vse je bil kot pisatelj nadvse občutljiv, so mu utrdile prepričanje o potrebnosti boja za vsako ceno. Priče njegovega boja in delovanja v Prekmurju so v muzeju njegove hiše: poleg vseh knjig v zasteklenih vitrinah, velikih povečav nekaterih strani iz Ljudske pravice, fotografiji tudi vrsta drugih dokumentov, kakor npr. letak, droben propagandni list iz časa, ko je leta 1938 kandidiral za poslanca Mačkove stranke. Njegova vsebina je danes videti malo aktualna, toda takrat je očito imela veliko moralno težo. Med grehi, ki jih njegova stranka očita nasprotnemu kandidatu, advokatu Bajlecu, je tudi obtožba, da je v kuhinji soboško bolnišnice naročil hrano za svojo šestčlansko družino, plačeval pa samo za dva človeka, pri čemer se je v kuhinji celo kregal, če hrana ni bila dobra!

Pozno zvečer smo znova v Senožetih, v domači kuhinji, v družinskem ozračju. Miško Kranjec si med urednikovanjem Ljudske pravice, pravi, nikdar ni mislil, da bo časopis imel kdaj tak zgodovinski pomen, kot ga ima danes. Tisti čas se mu zdi, kar se njegovega dela tiče; lep, razgiban. Ljudska pravica velja za izgled angažiranega novinarstva – kako dandanes gleda na časnikarski angažma? Danes je v nekem, smislu lažje biti novinar, odgovarja. Kajti zdaj se že rodiš kot socialist, takrat si to leš lahko postajal. Druga ga kot socialist ne moreš biti. Da, že, paziti moraš, da se komu na zameriš, ampak...

Za dvojni jubilej

Letos oktobra je minilo 45 let, odkar je v Veliki Polani začela izhajati »Ljudska pravica«, list delavcev za delavce, tajno ali vsaj napol tajno glasilo slovenske komunistične partije. Glavni urednik in izdajatelj lista je bil mladi, a že uveljavljeni prekmurski pisatelj Miško Kranjec, politični delavec in aktivist revolucionarne misli.

Leta 1959, pred dvajsetimi leti torej, je začel izhajati osrednji slovenski politični dnevnik »Delo«; to je bil rezultat združitve dveh slovenskih dnevnikov s slavno zgodovino, »Slovenskega poročevalca«, glasila Osvobodilne fronte, in »Ljudske pravice«, glasila Zveze komunistov Slovenije.

Ob tem dvojnem jubileju je nekaj novinarjev »Dela« preživelo s prvimi »svojimi« urednikom Miškom Kranjcem »dan na poteh Ljudske pravice«. Poslušali smo ga za mizo v kmečki hiši, v kateri je urejal partijski list, spremljali smo ga po poti, po kateri je na kolesu vozil rokopise v tiskarno v Lendavi, in zapisovali smo si šaljive pogovore, ki jih je imel s svojimi nekdanjimi sodelavci in »kolporterji«. Iz doživetij tistega nepozabnega dne v jeseni 1979 je nastal ta jubilejni zapis.

dolgo mrtev. z Miškom Kranjcem pa sta se po vojni večkrat srečala. V hiši, kjer je uradovao, so zdaj privatna stanovanja. Na oknih so na gosto postavljene rože.

Koliko je Ljudska pravica imela naročnikov, danes natančno nihče ne ve. Bralo pa jo je okoli 20.000 ljudi. Seveda to ne pomeni, da bi bilo tudi toliko tistih, ki bi jo kupovali. Miško Kranjec pravi, da je bilo morda nad 3.000 naročnikov. Razpošiljali so jo po polsti, v bližnje kraje pa so jo razvažali polanski fantje's kolesi, na večer.

Eden tistih raznašalcev in razširjevalcev tega časopisa, »ednika za gospodarstvo in prosveto«, kot se je imenoval, da je lahko prikrl svojo izrazito politično barvo; prav je seveda pisal tudi o obeh rečeh, je bil Naci Litrop, po domače Kousov Naci. Njegova hiša je v »dolnjem« delu Velike Polane. Kousov Naci je radožive, zgovorne narave; ko ga vprašamo, kako je bilo v tistih časih in kako je razvažal časopis, se razvle pre nas morje besed, morje neznanih, še nikdar slišanih doživetij.

Takrat smo imeli fantje veliko časa, ne tako kot ga imamo zdaj, ko sem že nad šestdeset, se smeje sogovornik. V predsobi pokušamo posebno slivovko, »trnolinsko« žganico. – Pa bilo nas je več, ki smo tu pomagali Miški... Špilaki, Žaligi. Vozili smo časopis vse tja gor do Lipóce, Brátonec, v vse tri Bistrice ob Muri... in drugam.

Mnogo polanskih mladih je bilo tedaj na strani pogledov, ki jih je v pogovoru z njimi razvijal Miško Kranjec. Prišlo je vse tako, kot je Miško pripovedoval, pravi naš gostitelj, ampak kaj se je vmes vse dogajalo...

Na vrhu spomina so mu po vsem videzu tedanje volitve: Moral si biti zelo pogumen, da te uradniki na voliščih niso preplašili. Najprej, pripoveduje Naci, si moral glasno izjaviti, za koga glasuješ: če si rekel za Miška Kranjca, tega avtomatično niso priznali – ali pa tvoj glas pripisali nasprotniku Miška Kranjca. Reči si moral jasno in glasno: Glasujem za Mihaela Kartina! Tako je bilo uradno Miškovo ime, to jim je tudi veljalo... Pa še tedaj je bila velika nevarnost, da so tvojo izjavo ponaredili, tvoj glas takoj pripisali njegovemu nasprotniku.

Z Miškom Kranjcem se fotografirata pred hišo. Pred hlevom in drugim delom gospodarskega poslojpa kmetijski stroji, kup kore, nekaj buč. Kousov Naci je, kot je videti, zadovoljen s tem, da ima na voljo vse ta strojne priključke, da se delo na polju modernizira – nenavadno in skoraj nerazumljivo je le, da ima zdaj več dela, kot ga je bilo pred več kot štirimi desetletji. Kako se je vse spremenilo! Celo terén čez pot, nasproti hiše, jarki in močvirja so se izsušila. Nekoč, pred vojno, je tako rekoč pred hišo lahko lovil piškurje, ribe, danes – danes – kje pa.

Jože Horvat

Okrogla miza

S preoblikovanjem občine proti politični odtujenosti

Maribor se namerava na referendumu odločiti o razdelitvi na več občin

»V preobrazbo občine nas je vodilo isto spoznanje, ki nam zdaj med javno razpravo pomeni tudi največjo oviro: ljudje so odtujeni od odločanja oblikovanja predlogov in politike. Mnogi sprašujejo, ali ne bo upravni aparat zaradi preobrazbe občine drag, ali ga ne bi bilo bolje racionalizirati in podobno. To potrjuje temeljno ugotovitev, zavoljo katere gremo v preoblikovanje. Zdi se mi, da bi večina sedanjega upravnega aparata na temelju samoupravnega sporazuma lahko opravljala naloge za vso bodočo družbenopolitično skupnost. V bodoče občine pa moramo prenesti tisti del aparata, ki pomeni neposredno delovanje skupščinskega sistema samoupravljanja.«

To je med drugim dejal sekretar komiteja občinske konference ZKS Maribor **Jože Florjančič** v pogovoru Dela v Mariboru o razvoju samoupravljanja in o preoblikovanju mariborske občine. V pogovoru so sodelovali še: **Peter Hedžet**, predsednik koordinacijskega odbora za preučevanje samoupravnega in družbenopolitičnega sistema v občini, **Vasja Lavrič**, predsednik občinske konference SZDL, **Francka Herga**, predsednica občinskega zbora združenega dela, **Črt Mesarič**, sekretar občinskega sveta zveze sindikatov za samoupravljanje in delegatski sistem, **Maks Senica**, dipl. inž., vodja tozid raziskave in razvoj v TAM, **Ivan Farazin**, predsednik krajevne konference SZDL, **Jožica Flander** in **Mijo Ptiček**, predsednik krajevne konference SZDL Limbuš. Iz uredništva Dela pa so sodelovali v pogovoru **Vlado Šlamberger**, **Lojze Javornik**, **Marjan Kos**, **Majda Struc** in **Borko de Corti**, ki ga je pripravil za objavo.

DELO: Splošna ocena je, da je gradivo za javno razpravo dobro in izčrpno. Njegova velika prednost je, da pušča precej alternativ, vseeno pa je v njem še precej odprtih vprašanj.

FLORJANČIČ: Spričo naših dosedanjih razprav moram posebej poudariti, da preoblikujemo prostor sedanje občine Maribor. Prbštorsko, samoupravno in družbenopolitično preoblikovanje pa hkrati pomeni ustanovitev novih občin ali razdelitev sedanje občine, obenem pa ustanovitev posebne družbenopolitične skupnosti, ki bo povezovala prostor sedanje in bodočih občin. To je hkrati tudi priložnost, da skušamo neobremenjeni z nekimi rešitvami izoblikovati novo samoupravno družbenogospodarsko in družbenopolitično sestavo v sedanjem prostoru občine. To je tudi naše temeljno izhodišče.

DELO: Gradivo je zelo obsežna študija, v kateri je mogoče najti vrsto zanimivih podatkov in ugotovitev. Kako bi opredelili glavne probleme, ki ste jih ugotovili pri analizi razvoja mariborske občine?

FLORJANČIČ: V pripravi gradiva smo si prizadevali, da bi skušali ponuditi vse tiste variante bodoče organiziranosti, ki so se pojavljale v dosedanjem zgodovinskem razvoju ali pa so bile v dosedanjih razpravah različno povedane. Izhodišče je razdelitev občine in oblikovanje družbenopolitične skupnosti. Nekateri nam očitajo, da je ponujenih pet variant preveč. V gradivu in javni razpravi poudarjamo, da so vse obdelane variante tudi možne rešitve in da je neka kombinacija možnih rešitev optimalna, končna rešitev pa se bo izoblikovala v javni razpravi.

DELO: Najprej bi nas zanimala peta varianta, ki predvideva poleg oblikovanja posebne družbenopolitične skupnosti še ustanovitev sedmih občin, tako da bi staro mestno jedro tvorilo eno občino. Kakšne so prednosti te variante v primerjavi z drugimi štirimi?

HEDŽET: Ta varianta predvideva nekatere ugodnejše rešitve kot ostale. Starjši center mesta zasluži posebno obravnavo. V njem so razvite mnoge funkcije, ki niso omejene samo na mariborsko občino, ampak imajo pomembno širšo vlogo, tako v zadovoljevanju potreb združenega dela, kakor tudi posebnih interesov in potreb delovnih ljudi in občanov širšega območja. V centru je vse srednje, višje in visoko šolstvo, mnoge funkcije, ki zadevajo rđavstvo, gospodarstvo, bančništvo, zavarovalstvo in podobno. Poleg tega pa je v tem delu še močan trgovski center, zbrane pa so tudi vse kulturne ustanove.

FLORJANČIČ: Ko govorimo o peti varianti, je nesporno, da ima dosedanj razvoj mestnega jedra svojo logiko in pomen v razvoju sedanje občine. Prav bi bilo, da bi skušali to celovitost mestnega jedra ugotoviti, ob tem pa imeti v mislih razvojno perspektivo. Hkrati velja poudariti, da nam kljub naporom doslej ni uspelo prenesti značilnosti mestnega jedra na druga območja občine, kar bržčas kaže upoštevati. Ko smo imeli še več občin, so posebnosti mestnega jedra premalo prihajale do veljave. Nismo dosegli cilja, da se mestno jedro tesneje poveže z bližnjim in daljnjo okolico. Navsezadnje je tudi Drava predstavljala določeno zgodovinsko posebnost in nam poleg dobrega prinaša tudi probleme, ki so znani.

DELO: Nam, ki smo zasledovali začetke razprave, se zdi zelo umestno vodilo, da se zveza komunistov ne bo vmešavala v odločitev o številu občin, kot so hoteli nekateri, ampak da se boste usmerili v idejnopolitično razčiščenje dilem. Ta izjava dobiva po našem čednlje več podpore.

FLORJANČIČ: Ta trditev drži in kar zadeva ZK je nesporna. Aktivnost ZK je predvsem v tem, da člani in osnovne organizacije zagotove demokratično, argumentirano in ustvarjalno izmenjavo mnenj in izbiro najustrežnejše rešitve. Ko je predsedstvo CK ZKS razpravljalo o našem gradivu, je bilo rečeno, da se mariborskim delovnim ljudem ponuja priložnost, da uresničijo zakon o združenem delu in novo ustavo, kar zadeva oblikovanje občin. Maribor je poleg nekaterih mest v drugih republikah vendarle prvi primer v Sloveni-

Vasja Lavrič

ji, da se komunalni sistem spreminja po novi ustavi in zakonu.

DELO: V pripravah na preoblikovanje ste se pogovarjali z vrsto občin in mest. Kaj mislite o izkušnjah drugih in kako vplivajo na vas? V Ljubljani se, denimo, kar naprej ukvarjajo s tem, kako naj bo mosto organizirano.

HEDŽET: Ena bistvenih izkušenj je, da smo v Mariboru pri razvoju samoupravljanja postavili kot cilj, da okrepimo položaj tozidov in krajevnih skupnosti. Ponekod gredo najprej na oblikovanje občin in šele potem na ustanavljanje KS. To je samo ena podrobnost, ki zelo zgodovino priča, kako so zadeve različno zastavljene. V Mariboru ima, na primer, tudi socialistična zveza povsem drugačno veljavo kot marsikje drugje. To je vsekakor ena izmed velikih prednosti pri podružbljanju politike, boljšega povezovanja med KS in združenim delom. Seveda pa vseh izkušenj preprosto ni mogoče prevzeti.

FLORJANČIČ: Pri vseh dosedanjih izkušnjah, ki smo jih imeli priložnost videti

in izmenjati, je temeljni problem v tem, da mestnih skupščin niso oblikovali samostojno kot posebno družbenopolitično skupnost, ampak so se razvile iz prejšnjih mestnih svetov. Prav zavoljo tega je precej nalog in pristojnosti nerazdeljenih. V občinah se zato dogaja, da vsako stvar, ki jo v neki občini občutijo kot neprijetno, opredelijo kot pristojnost mestne skupščine in obratno. V našem gradivu pa je poskus, da bi sočasno opredelili tudi tiste naloge, ki se lahko urejajo samo skupno, in one, ki se urejajo samostojno v posameznih občinah. To pa ne pomeni, da občine ne bi sodelovale pri skupnih rešitvah. S statutom pa bi vendarle kazalo opredeliti, katere zadeve se naj rešujejo skupno, da ne bi pozneje načelnjali tega vprašanja. Običajno se zadeve zapletejo pri denarju.

HEDŽET: V vseh večjih mestih pogljobljeno razpravljajo o samoupravnem razvoju. Mislim na mesta, ki so že razdeljena na občine, in na tista, ki še niso in iščejo poti za nadaljnje delo. Odgovori so precej jasni, zakaj v sedanjih odnosih bodo morali marsikaj spremeniti. V Sarajevu so, na primer, pred dvema letoma preoblikovali mestno občino in jih imajo zdaj več. Mislim tudi na Ljubljano, posebej na Šiško. V Novem Sadu so se odločili za 7 občin. V tem procesu so tudi Niš, Banjaluka, Osijek, Reka, Tuzla, Split, skratka občine, ki so prej iz več občin sestavile eno. Vse to pa opozarja na to, da je sklenjen proces združevanja manjših občin, kar se je dogajalo v prejšnjem desetletju. Pospešeno se iščejo poti za ustrezno samoupravno organiziranost. Nobenih izkušenj pri tem ne zanamajamo, zato smo v direktnih stikih z več občinami.

DELO: To je zelo zahtevna tema, ker je tako občirna, da ne veš, na katerem koncu bi se je lotil. Zdi se je začela javna razprava in nas zanima, kakšni so prvi vtisi, kaj pravijo ljudje. Pokazali so se že poglobljeni problemi, s katerimi se srečujete, tako v javni razpravi, kot pri organiziranju občin. Kakšni so odgovori nanje?

LAVRIČ: Široko javno razpravo smo začeli 30. oktobra, ko je bila seja konference SZDL. V javno obravnavo smo dali gradivo, kjer smo upoštevali izkušnje, ki so se izkristalizirale iz predhodnih razprav. Javno razpravo bomo vodili okrog tri mesece, končana bo najbrž 10. februarja, ko bo seja konference socialistične zveze z vodstvi SZDL v krajevnih skupnostih. Iz javne razprave želimo dobiti zelo konkretne odgovore, do veljave pa naj pride opredeljevanje občanov, ki žive na določenem območju, tako da jih ne bomo s tem, ko bomo potegnili črte novih občin, omejili, ampak da jim bo v tistem prostoru boljše.

DELO: Najbrž morajo ta vprašanja resnično zanimati vsakega človeka. Ali to že vznemirja vse Mariborčane?

Ivan Farazin

Jože Florjančič

Peter Hedžet

Francka Herga

Črt Mesarič

Mijo Ptiček

Maks Senica

LAVRIČ: Prav gotovo jih. Politična temperatura je pri nas dokaj visoka. Mislim, da so ta vprašanja navzoča v javnih in zasebnih razpravah, ki so dokaj žive. Ljudje spremljajo to problematiko. Prvo gradivo smo dali v obravnavo v 6500 izvodih. Sedaj ima gradivo vsako gospodinjstvo in upam si trditi, da smo uspeli priti do vseh, ki jih to zanima. Oblikovali smo tudi frontne koordinacijske odbore. Široka aktivnost se je začela in ljudje pozorno spremljajo celoten potek.

DELO: Je tudi v sindikatih politična klima enako vroča?

MESARIČ: V prvo fazo smo vključili veliko družbenopolitičnih delavcev, da bi gradivo razrešilo temeljne dileme. Pri pripravljavanju gradiva se je postavilo nekaj stvarnih vprašanj, na katera je treba dati odgovore, še posebej v koordinacijskih odborih.

DELO: Katere so temeljne dileme?

MESARIČ: Zakaj smo leta 1966 več občin združili v eno, sedaj pa eno občino

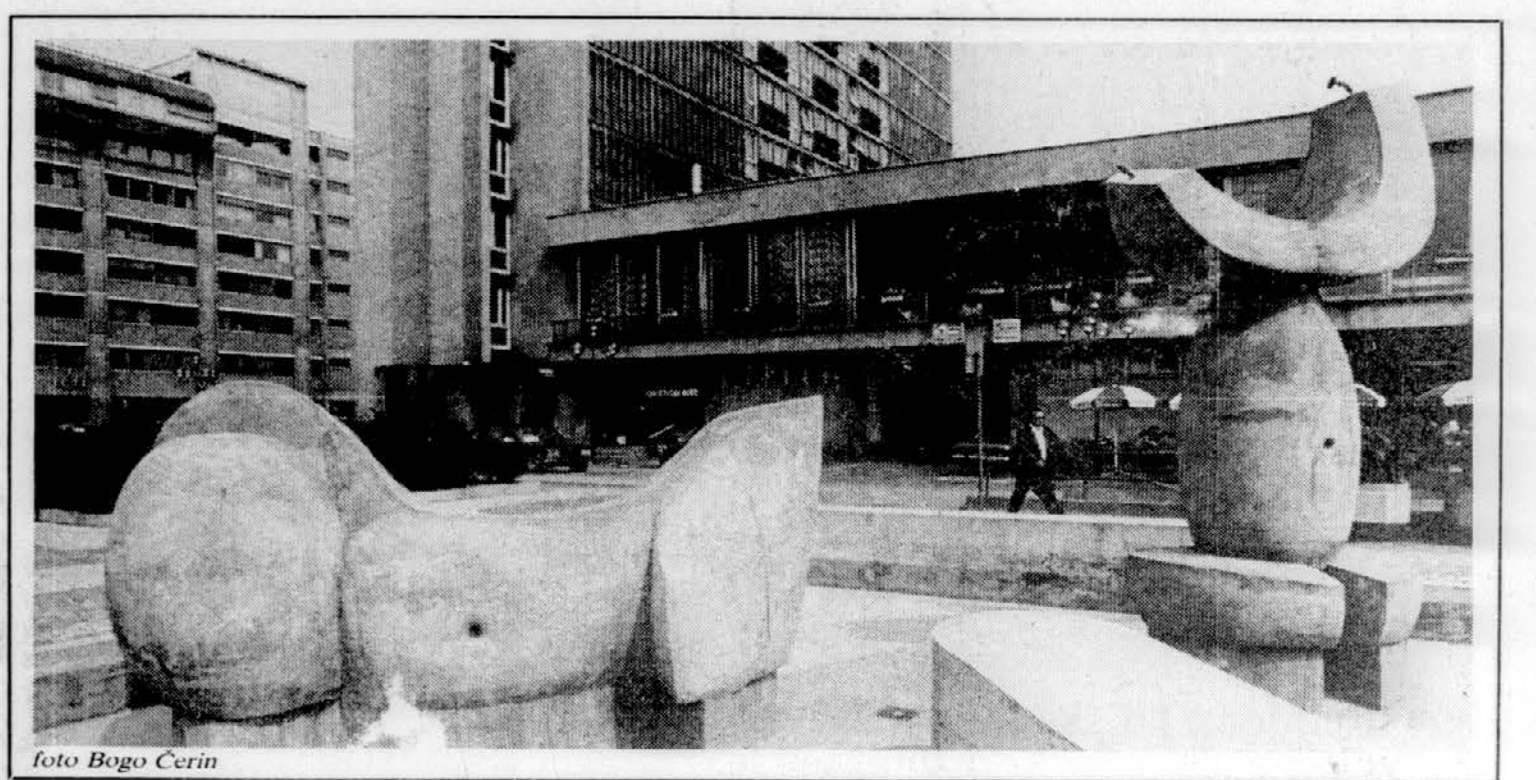

foto Bogo Cerin

razdeljujemo na več. Ta dilema ima odgovor v gradivu, kjer so podatki o razvoju Maribora. Če gledamo na preobrazbo kot na organizacijsko vprašanje, ostajamo na slabi poti. Primerjava družbenopolitičnih in gospodarskih odnosov med letoma 1966 in 1979 ni ustrezna. Lani smo se lotili preobrazbe KS, česar še nismo sklenili. Ustvarilo se je mnenje, da bi nekatere stvari bolje urejali tudi sedaj, če bi krajevne skupnosti zaživele, čeprav gre za bistvene razlike med občino in KS. Naslednja dilema zadeva to, da bo nova organiziranost pomenila tudi veliko denarno obremenitev in da bodo problemi s kadri. Takšna razmišljanja slišimo v združenem delu, kjer obstaja strah pred odlivom kadrov in povečano administracijo. Na ta vprašanja smo skušali odgovoriti v gradivu, čeprav bi se s točnim navajanjem števil prav gotovo izpostavili kritiki, saj za dve leti vnaprej, ko naj bi začele delovati nove občine, bržčas ni mogoče napovedati točnih zneskov.

DELO: Vprašanje stroškov kljub vsemu ni nepomembno in bi naj kazalo odgovoriti. Že sedaj je potrebno pripraviti predloge za učinkovito organiziranost upravnih in družbenih služb.

SENICA: Zakaj ne bi bila republika Slovenija ena sama občina? Potem bi bili upravnji stroški nizki. Toda – ali bi se lahko spozumevali? Na stroške uprave lahko tudi vplivamo z dobro organizacijo. Danes imamo veliko stroškov zato, ker je problematika preveč razdrobljena, ker vsi o vsem na vseh mogočih ravneh razpravljamo: Ne

DELO: Najbrž se podobna vprašanja zastavljajo tudi v krajevnih skupnostih?

FARAZIN: V našem družbenopolitičnem aktivu se je pojavila cela vrsta vprašanj, ki so se nanašala na posodobitev in racionalizacijo upravnih služb, mehanografijo, ki bi jo morali združiti za vse občine. Občine se bodo morale dogovoriti, kaj bodo te službe zanje opravljale. To bo drago, vendar se bodo v kratkem času pokazali dobri rezultati. Samoupravne interesne skupnosti obračajo okrog 170 milijonov dinarjev in če bi prihranile samo odstotek, bi bilo to veliko denarja. Za reprezentanco in reklamo dajemo letno 120 milijonov, polovičen prihranek pa bi pomenil, da bi lahko nove občinske stavbe pošteno zgradili.

PTIČEK: Prepričan sem, da nam bodo nekatere tehnokratske menedžerske skupine v organizacijah združenega dela in KS očitalo, da nas razdraževanje veliko stane. Po mojem pa nas nobena stvar ne bo toliko stala, kot nas stane odtujevanje samoupravljanja od baze.

DELO: Preoblikovanje občine je tesno povezano s preoblikovanjem krajevnih skupnosti, ki jih je sedaj 76. Kako so nove zaživele in kako se vključujejo v preoblikovanje?

FARAZIN: V naši KS smo se strinjali s preoblikovanjem. Mesto naj se ne loči od zaledja. Bila so vprašanja, za koliko bo večja obremenitev združenega dela, koliko več bo upravnih delavcev in podobno. Ka-

več bistva problemov, ki prihajajo po tekočem traku na dnevni red.

HERGA: Mislim, da bomo imeli vsi, ki bomo sodelovali v teh razpravah, izredno težko nalogo. Ne smemo končati teh razprav s sklepom, da smo nekaj dosegli, nismo pa prepričani našega delovnega človeka in občana, da mu bo s tem občina bližje, da bo lažje uresničeval svoje interese, jih lažje usklajeval in podobno. Če občanov ne bomo prepričali, da je to zanje dobro, potem ne bo uspeha. S tega vidika se moramo lotiti razprav. Sedanji trenutek je izredno hudo, ko vodimo to razpravo v Mariboru. V tozidih nam očitajo, če ne vemo, da imajo oni še kakšno drugo delo.

DELO: Delavci si najbrž želijo kratke in jedrnatne informacije, hkrati pa tudi odgovore na vsa zastavljena vprašanja?

SENICA: V TAM, kjer delam, prihaja do pripomb, da so gradiva preobširna in preveč načelno napisana. Razprava ne bo dosegla svojega namena, če ne bomo z najboljšimi preprostimi izhodišči pokazali, kje je bistvo problematike. Vsak zakaj mora v tej razpravi najti svoj zato.

HERGA: Opozoriti moram, da je gospodarski položaj izjemno kritičen. V proizvodnji nimamo materiala, potrošniki ne dobijo tistega, kar bi potrebovali, in očitajo občini, kaj je ukrenila za normalno življenje. Tudi zato je ta trenutek slab. Ko hočemo preoblikovanje približati občanom, moramo ugotoviti, da smo premalo pripravljani za delovanje in odločanje o vseh družbenih zadevah. Ljudje še vse preveč mislijo, da je odločanje naloga in dolžnost nekoga drugega, ne pa vseh.

DELO: So aktivisti, uvodničarji usposobljeni, da bodo prepričljivo govorili o potrebni boljše samoupravne organiziranosti?

MESARIČ: V združenem delu je to koordinacijski odbor, v katerem so direktorji, predsedniki družbenopolitičnih organizacij in predstavniki samoupravnih organov. Vsi uvodničarji prav gotovo ne bodo znali odgovoriti na vsa vprašanja. Zato nam stališča razprave iz delovnih organizacij sproti sporočajo. V koordinacijskem odboru bomo probleme sproti preučili in v najkrajšem času bomo dali ustrezne odgovore.

LAVRIČ: Dogovorili smo se, da bomo skušali razpravo organizirati z lastnimi silami, saj želimo doseči človeško bližino. S tem se izogotno temu, da pride nekdo iz občine nekaj razlagat. Kljub temu pa imamo pripravljene aktivne uvodničarje, ki so usposobljeni in bodo vskočili tja, kjer bo to potrebno. Ljudje so usposobljeni tako, da javna razprava ne bo potekala kot nekakšna predavanja.

DELO: V tovarniškem glasilu Svile je bilo zapisano, da je razprava o preoblikovanju prezagled organiziranja in da je rok prekretek, saj se bo občina preoblikovala leta 1982.

HERGA: V Svili smo res ugotovili, da so rok kratki in da bo obdobje politično napeto.

DELO: Ali bi kazalo navedene roke v gradivu podaljšati?

FLORJANČIČ: To so le okvirni roki, ki jih lahko – če bo potreba – tudi spremenimo, saj je do leta 1982, ko naj bi nove občine zaživele, še dovolj časa. Drži očitno, da je sedanja javna razprava dodatna obremenitev. Razmišljali smo, da bi nekatere naloge prestavili, denimo volilne konference, vendar smo ugotovili, da je vsa slovenska in jugoslovska družba v odlični bitki za samoupravne socialistične odnose. Zato menimo, da je treba vse druge aktivnosti: srednjeročni načrti, razvojni politika v prihodnjem letu itd. razumeti kot sestavni del tega procesa. Ne glede na to pa moramo v vseh teh razpravah posebej poudariti in upoštevati, da bomo tokrat prvič v Sloveniji na referendumu odločali o prostorskem in vsebinskem preoblikovanju občine. In tudi v Jugoslaviji je bil doslej le en tak primer, in sicer ko so preoblikovali novosadsko občino.

kor v združenem delu se bomo morali tudi v posebni družbenopolitični skupnosti dogovoriti za delitev dela. To je velik preobrat s prejšnjim mestnim svetom.

PTIČEK: Zgovorno se potrjuje, da smo z manjšimi KS že dosegli vidne uspehe. Zato smo prepričani, da bo to mogoče tudi v manjših občinah. Res je, da vseh kadrovskih problemov doslej nismo uspešno rešili prav zavoljo prekratkega časa, saj so od preoblikovanja KS minili komaj štiri mesece. Vsi pa smo prepričani v pravilnost ciljev pri nadaljnjem razvoju samoupravljanja, ki pa ni mogoč brez vpliva vseh.

FARAZIN: Razprave o preoblikovanju občine bodo v naši KS vodili v petih soseskah. Končale naj bi se na zborih občanov 15. decembra. Ves čas se bomo povezovali z bližnjimi KS, da bi ugotovili tudi njihova mnenja. Po pravici moram povedati, da nekateri pravijo, kaj smo si spet izmislili, zakaj jih vznemirjamo. To govore predvsem tisti, ki so preživeli eno ali več reorganizacij. Toda kdor je dobro preštudiral gradivo in se poglobil v poglavje, ve, kaj nas v preoblikovanje sili.

DELO: Reorganizacija družbenopolitične skupnosti je izjemnega pomena tudi za združeno delo. Kaj pravijo delavci in družbenopolitične organizacije v združenem delu o tem pomembnem vprašanju?

SENICA: Bistvo dogajanja bo v združenem delu, samoodločanje pa v KS. V novo oblikovanih KS je prišlo do katastrofalne kadrovske zore. Če se KS ne bodo razvile, tudi z reorganizacijo občin ne bomo dosegli tistega, kar želimo. V združenem delu so razmere težavne, kar zadeva pripravljenost ljudi za vključevanje v posamezne akcije. Vse več je ljudi, ki so zasledeni z vsem tem, saj se vrste razprave za razpravo, nepretrogoma prihajajo sive vrste gradiv. Letos smo razpravljali že o celih vrstah zadev. Ljudje enostavno ne vidijo

V luči zakonodaje

Za prometno nesrečo je kriv predvsem človek

Menda bi edino strožja kaznovalna politika lahko zajezila tragična dogajanja

Avtomobil je slej ko prej iznajdba človeka, ki je najbolj temeljito posegla v njegove življenjske navade. Poleg tega bi skoraj lahko rekli, da ima človek sedaj dva jaza; enega za volanom, ki je bolj agresiven, samosvojen, če hočete, tudi nehuman, in drugega, ki ni v zvezi s samohodno ploščevino in je zavoljo tega bolj podoben našim prednikom.

Avtomobil pušča za seboj tudi iz leta v leto več mrtvih, hudo in laže ranjenih, invalidov in žalostnih svojcev. To so zelo hude reči, ki jih današnji svet poskuša odpraviti, koliko pa mu to dejansko uspeva, je drugo vprašanje. Naši poskusi, še bolj pa uspehi, so ključni, zato je tembolj »bogata« črna cestna statistika.

Varnost na cesti je torej zadeva, ki se vedno bolj prebija v ospredje človekove angažiranosti, v ospredje pa jo silijo protislovja med možnostjo in nujnostjo, med nepopolnostjo in silami, ki jih je izzvala človekova domiselnost.

Po cestah se dan za dnem giblje dokaj velika, hkrati pa tudi nehomogena množica vozil, ki jo sestavljajo vozniki z različnimi odzivi na zunanje vplive, ki imajo različne psihofizične lastnosti itd. To množico ni mogoče stlačiti v obrazec, ki bi bil obče veljaven, ki bi veljal v glavnem za vse in povsod enako. In zavoljo tega kljub intenzivnim raziskavam, s katerimi se ukvarja praktično ves svet, danes še nihče ne ve, ali imamo opravka s pretežno dobrimi vozniki ali morda obratno.

Prometne tokove sestavljajo trije osnovni elementi – cesta, vozilo in človek. Kakšne so naše ceste, bolj ali manj vemo, tudi vozi park nam ni neznan, prav tako ne (ne)znanje voznikov. Ne glede na to, da o prvih dveh rečeh (cesta, vozilo) že dalj časa dokaj kritično govorimo (in še bolj kritično zamujamo), je človek tisti, ki je zavoljo svojih življenjskih navad in potreb prvi in najpomembnejši vzročnik nezgod.

V desetih primerih je človek najmanj osemkrat tisti, ki je kriv za nevarno situacijo in nesrečo, v dveh primerih pa je to lahko vozilo ali cesta oziroma čisto nekaj tretjega. Ni pomembno, če to počne zavestno ali ne, saj je to izredno težko dokazljivo, veliko bolj pomembno je, če se voznik zaveda, da zgolj poznavanje prometnih predpisov ni dovolj. Ta pravila in njihove naglo menjajoče odnose na cesti mora znati pravilno ovrednotiti in uporabiti. V trenutku, delčku sekunde se mora odločiti, kaj bo ukrenil, da bo brez posledic obvladal položaj.

Več stvari je, s katerimi imamo danes opravka, vse pa bolj ali manj izhajajo iz dejstva, da smo se tako rekoč brez noč prelevili v motorizirano družbo brez potrebnih izkušenj in predpisov. Vzgoja je dolgotrajen proces, ki ga pri nas zanemarjamo v prepričanju, da že dovolj vemo. In rezultat tega samozadovoljstva je zaskrbljiva nedisciplinirana in čedalje bolj dolga ter črna cestna statistika.

Ukrepe, katerih namen je izboljšati prometno varnost, bi lahko razdelili na osnovni skupini: vzgoja in kazenske sankcije.

Prva skupina ima izrazito human in preventivni pomen, v drugi pa prevladuje posledičnost, ki pa je pri nas tudi dokaj vzgojno obarvana. V tem trenutku bolj kot dolgotrajnost vzgoje vzbujajo skrb samozadovoljnost, da že vse znamo, glede kaznovanja pa je treba reči, da je v glavnem še kar kontinuirano, kljub temu pa žal dokaj neučinkovito. In to je močno narobe, saj ob današnjem razsulu objektivnih dejavnikov (še enkrat – slabe ceste, nepri-

merne vozila in slabo znanje voznikov) je edino strožja kaznovalna politika tista, ki lahko zajezijo pretakanje krvi na naših cestah.

Naj bo zagovarjanje strožjih kazni še tako nerazumevajoče, podatki kažejo, da lahko marsikaj preprečijo. Število ukrepov in število nezgod sta si v dokajšnji medsebojni odvisnosti, kar lahko potrjuje podatki dveh najbolj značilnih let v naši avtomobilistični zgodovini. Leta 1974 je bilo izrečenih 507.695 ukrepov, zabeleženih pa je bilo 7.936 prometnih nesreč s telesnimi poškodbami ali z mrtvimi. Tri leta pozneje, leta 1977 torej, pa je bilo izrečenih samo 233.163 ukrepov, število hudih nesreč pa je bilo rekordno – 8.911! Dodati je še treba, da je bilo leto 1974 tako uspešno tudi zategadelj, ker smo takrat sprejeli nove zakone in predpise ter določili takšne kazni, ki so kršitelje močno udarile po žepu. Lahko bi torej rekli, da bi dosleden nadzor prometa in sprotno zviševanje denarnih kazni v skladu z ekonomskimi gibanji (beri inflacijo) bistveno vplivala na varnejšo vožnjo in hojo po naših cestah. Kazen resda ni absolutno vzgojna zadeva, očitna pa je lahko zelo učinkovita.

Naša kaznovalna politika je včasih tudi za preprostega človeka malce čudna. Za prehitro vožnjo v haselju, kjer je največ nevarnosti (in več kot polovica najhujših nesreč), mora voznik plačati sto dinarjev kazni, za vožnjo ob parnih oziroma neparnih dnevih pa petstotaka. In slednja kazen je predpisana zavoljo »varnosti« devizne plačilne bilance, ne pa ljudi!

Sorazmerno nizkim kaznim sledi tudi kopica zastaranih primerov pri sodnikih za prekrške, pravzaprav pomeni zmanjšanje učinkovitosti tistih, ki so kršitelje prijavili – v glavnem gre za organe za notranje zadeve. Zastarjanje posameznih ovadbe negativno vpliva na disciplino udeležencev v prometu. Najbrž bi kazalo razmisliti o poenostavitvi postopkov za prekrške, saj bi potem delo teh služb hitreje potekalo.

Čedalje bolj pogosten vzrok hudih prometnih nesreč je alkohol. Marsikdo, ki se ukvarja s preventivno v prometu, meni, da bi kazalo vsaj tistim, ki so bili za volanom že večkrat vinjeni, izrekat strožje kazni.

Sicer pa: lani je bilo odvzetih 13.716 vozniških dovoljenj, od tega 10.861 zavoljo alkohola. Seveda bi se lahko vprašali, kaj počnejo vzgojitelji bodočih voznikov (največ kršiteljev je med mlajšimi vozniki) in kaj tisti, ki so tako ali drugače »zaolženi« za boj proti alkoholizmu. Podobno vprašanje bi lahko postavili tudi odgovornim v podjetjih, ker dovoljujejo, da so na cestah tehnično nepopolna vozila, ki so za varnost prometa še kako nevarna. Če ne bi toliko računali z njihovo zavestjo, temveč bolj z njihovim denarjem, potlej bi bilo teh prekrškov veliko manj, s tem pa tudi nesreč.

Druge republike in pokrajini imajo v svojih kazenskih zakonikih člen, ki ga Slovenec nimamo, govori pa o tem, da sleherni, ki vozi pod vplivom alkohola ali mamil in s tem ogroža življenje ter premoženje drugih, stori kaznivo dejanje. To dejanje je lahko naklepno ali pa iz malomarnosti – v prvem primeru je zagrožena kazen do treh let zapor, v drugem pa do enega leta. Podobne člene imajo v svoji zakonodaji tudi zahodni Nemci, Avstrijci, Švedci, Svičarji, Francozi. V Sloveniji je zakonodajalec očitno mislil, da alkoholiziranost ni edina oblika posebej brezbržnega vedenja v prometu, zavoljo tega je zakon prepustil sodišču, da oceni težo prestopka. Slovenski pravniki menijo, da je tako bolj prav, saj na podlagi določb v KZ v drugih republikah sodišče obsodi storilca brez logično ugotovljene kazenske odgovornosti oziroma po drugačnih pogojih, kot sicer veljajo po določbah splošnega dela kazenskega zakonika SFRJ. Sicer pa, govoričeno o blagih in strogih kaznih je odveč, saj zakon

foto Joco Znidaršič

govori le o ustreznih kaznih. Res pa je, da se za tem izrazom dejansko skriva individualnost sodnika, ki je kazen izrekel.

Najbolj očitna dokaz pomanjkanja sleherne srčne kulture in humanosti je pobeževanje s kraja nesreče. Takih pobežev je iz leta v leto več. Izgovor na šok, prestrašenost, raztresenost in podobno je na zelo šibkih nogah. Samo lani je bilo v naši republici 196 pobežev, nihče od njih pa se tudi po prestanem »šoku« ni sam oglašil. Očitno je torej, da gre v takšnih primerih predvsem za beg pred kazensko odgovornostjo. Sedaj velja kot kaznivo dejanje le pobežev po nesreči, v kateri je bil človek poškodovan, ne pa tudi, če žrtev umre na kraju nesreče.

Gre torej za opredelitev pojma, kaj pomeni »pustiti nekoga brez pomoči« – mrtvec je ne potrebuje. Pa vendar, milica mora izslediti pobeževalca voznika ne glede na posledice nesreče, zategadelj bi veljalo o ustreznosti sedanje zakonodaje še enkrat dobro premisliti.

Na nedavnem posvetu o splošnih problemih zagotavljanja varnosti prometa na javnih cestah je bilo izrečenih veliko kritik in predlogov, kako naj bi uredili našo zakonodajo in okrepijo preventivno delovanje širše družbene skupnosti, pa vendar bi lahko takole sklenili: tudi drugod po svetu se srečujejo z enako problematiko kot mi; pretežna večina zagovarja stališče, da gre

pri prometnih deliktih za specifične prestopke iz malomarnosti, ki jih je zelo težavno primerjati s klasičnimi delikti. S tem pa seveda ni rečeno, da naša sodišča ne poskušajo kršitelju dokazati, da so naklepno storiли prometni prekršek, vendar pa niso tako »uspešna« kot na primer v Vojvodini, kjer jim uspe skorajda vsakemu drugemu dokazati naklepno povzročitev nesreče. Precej jih je, ki se zavzemajo za stroge kazni – predvsem za vinjene in brezobzirne voznike, Skandinavci pa zagovarjajo stališče, da prometnim deliktom sploh ne bi smeli izrekat zapornih kazni. Vsi pa so proti objektivni odgovornosti in za resnično individualizacijo kazni.

Ilija Bregar

Japonska v ogledalu industrializacije

Materialna blaginja ni družbeno zdravje

Japonska je po dvajsetih letih intenzivne industrijske rasti prestopila razvojni Rubikon in se uvrstila med prve države, ki so iz industrijske družbe prerasle v družbo znanosti, robotike in informatike.

Japonska je prva država na svetu, kar zadeva proizvodnjo popolnoma avtomatiziranih strojev; v japonski industriji dela 40.000 »robotov«, leta 1985 pa bo že tretjina japonske proizvodnje »robotov« preplavila svetovni trg. Poseben zakon določa, da mora japonska znanost, ki odkriva nove načine proizvodnje, določiti del svojih naporov vložiti tudi v cenejši način proizvodnje s tehnologijo, ki že obstaja. Japonci so si zagotovili prednost pred Zahodom tudi v tem, da neprimerno hitreje uvajajo nova odkritja v množični proizvodni proces. Vsi ti elementi zagotavljajo Japoncem, da bodo vsaj naslednjih pet let, če ne dlje, uživali tako imenovano »znanstveno rento«, to je rento, ki si jo je družba kot celota pridobila z

vrhunskimi dosežki na področju vedenja o proizvodnih procesih v ključnih panogah gospodarskega razvoja. Japonsko gospodarstvo torej »razganja« od zdravja in vitalnosti. Je enako zdrava tudi družba? Odgovor na to vprašanje dajejo japonski sociologi in psihiatri, njihove ugotovitve in dognanja pa je strnil v celoto dopisnik pariškega časnika »Le Monde« v članku, ki ga ponatiskujemo pod naslovom »Japonska v ogledalu svoje industrializacije«.

Zdravje družbe se ne meri samo z njenimi gospodarskimi uspehi in z njeno sposobnostjo, da zbere tržne presežke za izvoz. Prehod v moderni svet je bil na Japonskem morda bolj boleč in je terjal več žrtev kot drugod, nemara zato, ker je bil proces

modernizacije bolj zagnan in bolj hiter kot v drugih deželah. Japonska se ni izognila pojavom, ki ovirajo funkcionalnost sistema, kot se jim niso izognile druge države visoko industrializiranega sveta. Ti pojavi nemara niso tako obsežni kot drugje, toda njihova intenzivnost je poudarjena v večji meri zato, ker so prišli tako rekoč iznenada.

To slabo počutje družbe, ki sama sebe imenuje »skladno«, nemara zato, ker se protislovja v njej ne kažejo enako kot na Zahodu, je zaznavno na podlagi količinsko ugotovljenih znamenj, ki so simptom socialnega nemira.

Vzemimo na primer porabo alkohola. Na podlagi ankete, ki so jo napravili 1978, sodi 6 odstotkov odraslega prebivalstva v kategorijo »alkoholik«. Moški in ženske so zastopani v enaki meri. Po isti anketi je 20 odstotkov mladih ljudi izjavilo, da se napijejo vsaj enkrat na teden. »Mizu šobai« (dobesedno »trgovina z vodo«, v prenesenem pomenu trgovina z alkoholom) se meri z vsoto 40 milijard dolarjev na leto. Družbe, ki kontrolirajo bare, imajo na leto 7 do 8 milijard poslovnih stroškov.

Drugo znamenje socialne bolezn: izginotja ali »Izhlapenja«, če uporabimo naslov policijskega romana, ki ga je napisal Suzuki Natsuki. Vsako leto izgine sto do stopeneset tisoč ljudi, ki zapuste dom, dom, šolo, in se izgube v anonimnosti. Begunci vseh starosti – »sieden« jim pravijo – so postali problem take razsežnosti, da jih policija vodi v računalniški kartoteki. Največ jih policija najde. Ali se znova vključijo v družbo ali pa postanejo potencialni kandidati za samomor.

Po samomorih je Japonska na osmem mestu v svetu: takoj za Zvezno republiko Nemčijo. Leta 1976 je bilo 16.000 samomorilcev, lani pa 23.000. Število Japoncev, ki sami iščejo smrt, je treba potrojiti ali četveriti, če upoštevamo vse poskuse samomorov, pa samomore, ki niso registrirani kot taki. V tej deželi je samomor sicer

tradicija (obredni samomor samurajev ali lirčni dvojni samomor zaljubljenecv). Določene kulturne korenine je najti v nekatere oblikah samomora, recimo pri ljudeh, ki so prišli umreti v gozd Aokigahara ob vzhodni gori Fudži. Takih primerov je bilo 125 v zadnjih štirih letih; ali pa kolektivni družinski samomor, povprečno 500 primerov na leto. Odločilni vzrok za samomor pa je treba iskati v socialnem okolju, ne glede na to, kakšen odnos imajo Japonci do življenja in do smrti in ne glede na osebne tragedije posameznih samomorilcev. Psihatri navajajo tri poglavitne vzroke za samomorilstvo: velika koncentracija mestnega prebivalstva, osamljenost in razpadanje družin. Posebnost tega pojava na Japonskem je v tem, da so otroci (860 primerov leta 1978 in starci najbolj prizadeti »rob« japonske družbe. Usoda, ki jo določena družba zagotavlja ali ne zagotavlja starcem, je najboljše merilo za odnose med ljudmi v kaki družbi.

Razpad družine

Japonski pisatelj Jūritsu Kato ugotavlja: »Razkroj družine je pojav, lasten vsem razvitim družbam. Tudi na Japonskem je vse bolj očitno.«

Razpad družine je samo ena od manifestacij procesa, v katerem ljudje počasi »izgubljajo korenine«. Od dinastije Meidži (1868) naprej poteka ta proces. Deloma ga je prikrivala okoliščina, da so Japonci ohranili določene vrednote in etična pravila prednikov, ki so jim dajali občutek identitete in varnosti. Družba množice pa teži k temu, da uniči manjše skupnosti in da z neomejenim širjenjem potrošniških možnosti razgra obstoječo mrežo socialnih odnosov. Pisatelj Mišima, ki je leta 1970 napravil spektakularni samomor, je svoje dejanje utemeljil prav z neizprosno potiskanjem družbe, ki je izgubila svojo identiteto, med dva valja.

Prvo obdobje izgubljanja socialne identitete je doživela japonska družba med tako

imenovano »demokracijo Taišo« (1912 do 1926). Cesarski režim je v tistem obdobju dosegel svoj cilj: varnost in enakost z Zahodom. Toda z industrializacijo so se pojavile tudi prve razpoke v vsem etičnem sistemu, na katerega so bili navezani predniki. Kultura množice, jazz, nočni lokali. Mestna mladina se zabava, podoželje pa medtem stagnira. Razumniki so razpeti med dvema sistemoma moralnih vrednot in v njihovo duševnost vse bolj prodira občutek odtujenosti. Nacionalistična ideologija poudarja prednost duhovnosti pred »materializmom na delu« in s tem prekriva revščino s tancico mesijanstva. Tako se ji posreži, da za nekaj časa »stabilizira« položaj. Toda to pripelje do totalitarne oblasti nad narodom.

Znova se odpre razloček med dvema fazama. Voja generacija – »senčuha« – je prežeta s konfucijsko moraljo, ki poudarja vrednoto dela, varčevanja, delovanja za skupno blaginjo in odrekanja osebnim koristim. Nekateri zgodovinarji trdijo, da je imela etika na Japonskem podobno vlogo, kot jo je imel protestantizem na Zahodu.

Povojna generacija, ki se je v družbi materialne blaginje umaknila v individualnost, je sicer še vedno priznavala vrednoto dela in varčevanja, toda ta vrednota ni več tako, »živčne narave«, kot je bila prej. Japonci, ki so danes stari 30 let, so postali življenjsko zreli v času, ko je bila Japonska na vrhuncu svojega gospodarskega razvoja. Ker se je razširil sistem šolanja, pa zaradi koncentracije ljudi v mestih, je postala ta generacija bolj dovzetna za moralne vrednote, ki jih je prinašalo okolje, kot za vrednote, ki so uravnale življenje njihovih staršev. Ti, po vojni rojeni ljudje ne nosijo dolgih las in ameriških »kavbojke«. Otrlesi so se tudi ideologije odrekanja, ki je prežemala njihove starše. Predvsem so postali potrošniki in šele potem proizvajalci. Etiko staršev so žrtvovali na žrtveniku »modernega«, »internacionalnega«, »komunističnega«. V enem od poročil OECD je zapisano, da so japonski domovi podobni »zajčjim gajbam«. To je vzbudilo

Tekmovanje in občutek negotovosti

Ti Japonci, ki jih spodbuja k potrošništvu in ki iščejo svoje vzore v junakih televizijske reklame, pa so – tako pravijo psihiatri – vedno bolj izpostavljeni pritisku duševnih stisk in zavor. Neverjetno so občutljivi za črnogledne napovedi (Japonska se bo pogreznila v morje, tretja svetovna vojna itd.) in nenehno žive v občutku, da je njihova življenjska eksistenca nekaj neizmerno krhkega, negotovega. Ta občutek povečuje nekaj dejavnikov. Najprej do absurda prignano tekmovanje v solah in na univerzah, potem prav tako do absurda prignano tekmovanje v podjetjih, kjer so zaposleni. Vse to je izredno škodljivo za njihovo duševno zdravje. Napetost, ki jo poraja težnja po uspehu, sprošča občutek negotovosti, ki je toliko močnejši, kolikor večja je ambicioznost. Priprave mladih ljudi na izpite so pogosto podobne deliriju. Zelo resni časnik »Asahi« je s široko zastavljeno raziskavo ugotovil primer, ko so matere »pomagale sinovom masturbirati« ali pa so »vodile ljubezen z njimi«, da bi pri študiju ne bili raztreseni in da ne bi zapravljali časa na sestankih z dekletki...

»Socialni darvinizem« japonskega načina življenja pa pri odraslih pogosto pripelje do tega, da so samo na videz ustaljene osebnosti. »Če se razbije občajna socialna integracija, se pojavi neverjetna krhkost« pravi psihiatr, ki je svetovalec v veliki zavarovalniški družbi.

Modernizacija poraja občutek negotovosti s tem, da razbija pripadnost tradicionalnim

Odkod navzkrižja v hrvaškem filmu?

»Odperta pisma«, prenapetosti, privilegiji in interesi

Lordan Zafranović in Rajko Grlić sta sprožila vihar v hrvaškem filmskem svetu

V hrvaški kinematografiji, med filmskimi delavci v Zagrebu so se že pred dnevi vnele žolčne polemike, v katerih ne izbirajo ravno besed. Pišejo »odprta pisma«, jih pošiljajo na vsa uradnišča po vrsti, vrste se dolgi partijski sestanki filmskih delavcev, pa odgovori na »odprta pisma«. To prenapeto ozračje pa vse bolj jasno potrjuje, da so vprašanja, ki se nanašajo na nadaljnji razvoj hrvaške kinematografije, tudi vprašanja o nadaljnjem poglobljanju samoupravnih odnosov med filmskimi delavci.

Kako se je vse skupaj začelo in zakaj?

Najprej je v časopisih izšla pravzaprav drobna, suha in skopa agencijska vest, da je sodišče združenega dela v Zagrebu zaustavilo nadaljnje financiranje igranih filmov, ki so ga maja odobrili v samoupravni interesni skupnosti za kinematografijo Hrvaške. V obrazložitvi te razsodbe je bilo navedeno, da v SIS za kinematografijo ni bilo usklajanja, temveč je prihajalo do preglasovanja in da je preglasovanje protisamoupravni postopek.

Tako je sodni sklep zaustavil delo filmskih ekip.

Nekaj dni pozneje se je v časopisu oglasil s svojim mnenjem predsednik društva filmskih delavcev Hrvaške, filmski igralec Ilija Ivezić, ki je pozdravil sklep sodišča združenega dela. Rekel je, da je ta odločitev večstranskega pomena za samoupravne odnose v hrvaški kinematografiji. Po njegovih besedah je pomembna predvsem zaradi tega, »ker je jasno povedala, da ni mogoče delati nečesa, kar ni v duhu samoupravnih gibanj in kar ogroža veljavo samoupravnih aktov in dogovorov v SIS za kinematografijo ali med filmskimi producenti«. Ivezić je sklep sodišča podprl tudi zaradi tega, ker »potrjuje vero velikega števila filmskih ljudi v samoupravljanje, kar je zame kot člana društva filmskih delavcev Hrvaške in za vse društvo še posebej pomembno«.

Izrazil je mnenje, da je društvo filmskih delavcev Hrvaške vnovič prestalo svojo samoupravno preskušnjo, in poudaril, da se je društvo že prej bojevalo za drugačne odnose v proizvodnji filmov in v vsej kine-

matografiji. Navedel je podatek, da je zadnja leta delegacija društva filmskih delavcev Hrvaške nenehno opozarjala na pomanjkljivosti posameznikov v SIS za kinematografijo; po njegovih besedah gre za kršenje lastnih načel in dogovorov, za protisamoupravnost, kar utesnje pripelje do nezaželenih posledic. »Žal pa v SIS za kinematografijo glas delegacije društva filmskih delavcev ni bil deležen takega razumevanja, kot bi pričakovali«, je dejal Ivezić.

Čemu v javnost?

Kdo bo občutil posledice sklepa sodišča združenega dela?

Ivezić pravi, da bi jih morali občutiti vsi tisti, ki so povzročili takšne razmere, vendar večina v skupščini samoupravne interesne skupnosti za kinematografijo, pa tudi v vodstvu te SIS ne bo prikrajšana pri osebnem dohodku. Žal pa bo prikrajšan velik del filmskih delavcev in avtorjev.

Svojo verzijo razmer je Ivezić sklenil takole: »Mislim, da bodo nekateri filmski delavci – čeprav gre zdej dobrnemu delu filmskih delavcev in avtorjev za obstoj, saj zaradi sklepa sodišča združenega dela ne morejo več snemati – vnovič dokazali svojo zrelost in podprli odločitev sodišča, saj to pomeni podpreti samoupravno preoblikovanje te kinematografije, izkoreninjenje nesamoupravnega, privatizacije in meznih odnosov v kinematografiji.«

Te razprtije so se dramatično zapletle in pojavili so se novi, ostrejši toni, pa pravca-ta kanonada argumentov, ki je bilo objav-

ljeno odprto pismo uglednih filmskih delavcev, režiserjev Rajka Grlića in Lordana Zafranovića. Najprej sta pojasnila, zakaj morata povedati svoje mnenje oziroma zakaj se morata obrniti na javnost:

»V zadnjem času se v tisku, po radiu in televiziji oglašajo v zvezi s sklepom in z začasnimi ukrepi temeljnega sodišča združenega dela v Zagrebu – o zamrzne-nju sredstev za program dolgometažnih filmov, ki jih je skupščina republiške samoupravne interesne skupnosti za kinematografijo odobrila za leto 1979 – posamezniki, ki dajejo izjave v imenu vseh članov društva filmskih delavcev Hrvaške. Ker sva tudi sama člana istega društva in ker naju ni ob nobeni priložnosti nihče vprašal, ali lahko govorijo v najinem imenu, sva se dolžna zaradi resnosti položaja in daljnosežnih posledic obrniti na javnost.«

Usodni 11. člen

Grlić in Zafranović sta poudarila, da ne nameravata razpravljati o sklepu sodišča, ali polemizirati z njim. Ker pa ju moti vse tisto, kar se govori okoli te odločitve, »in to v vrstah društva filmskih delavcev Hrvaške, katerega člana sva tudi midva«, bosta pojasnila javnosti svoja stališča v petih točkah.

Najprej sta do vseh nadržnosti po datumi navedla ves postopek, ki je privedel do odločitve sodišča združenega dela. Da bi razumeli ta postopek, je treba citirati 11. člen kriterijev republiške SIS za kinematografijo za leto 1979, po katerem so tudi sprejeli letošnji program za dolgometažne kratkometražne filme SR Hrvaške. Ta člen se glasi takole:

»Vsi predlagatelji morajo svoje programe, preden jih predložijo skupnosti, med seboj uskladiti, če pa gre za programe o proizvodnji dolgometažnih in kratkometražnih filmov, morajo doseči tudi maksimalno možno soglasje, oziroma skupnosti predložiti skupne in enotne programe. Če ne dosežejo soglasja, lahko skupnost predlagateljem vrne program, da ga pozneje uskladijo. Postopek končnega usklajanja poteka v svetu ponudnikov storitev. Tako uskladeni programi gredo kot predlog v razpravo, ki traja 15 dni od javne objave predloga programa. Končno odločitev o sprejetju in sofinanciranju programa sprejme skupščina skupnosti na skupni seji obeh svetov.«

Kronologija sporov

Tako se torej glasi enajsti člen kriterijev republiške samoupravne interesne skupnosti za kinematografijo Hrvaške. Grlić in Zafranović pravita, da je usklajanje za dolgometažni film potekalo natanko po takem vrstnem redu, kot ga terja 11. člen navedenih kriterijev.

Naj za bralce Dela povzamemo vrstni red datumov, kot je potekal postopek, in jih poprosimo za nekoliko potrpljenja, saj prav v dramatično okoliščini datumov segata začetek in razsežnost zdajšnjega hudega spora v hrvaški kinematografiji. Pojdimo lepo po vrsti, kot nas vodita Zafranović in Grlić, sklicujoč se na zapisnike s sej. 21. januarja tega leta: Filmski sveti producentovskih hiš so po večmesečnih razpravah sestavili programe, ki so jih predložili republiški SIS za kinematografijo.

26. februarja tega leta: Na prvem usklajanju, pri katerem so sodelovali predstavniki vseh producentovskih hiš in njihovih filmskih svetov, so se zedinili o seznamu desetih filmov.

26. marca tega leta: Sledilo je novo usklajanje, ob navzočnosti predstavnikov vseh producentovskih hiš in filmskih svetov, saj je izvršni odbor republiške samoupravne interesne skupnosti vrnil predlagani pro-

gram, da ga vnovič uskladijo. Na koncu so se zedinili o dveh zasebnih programih. Prišlo je torej do »maksimalno možnega usklajanja«.

10. aprila tega leta: Izvršni odbor republiške SIS je na svoji seji razpravljal o dveh predlaganih programih in sklenil, da oba pošlje svetu ponudnikov storitev ter da enega od programov priporoči.

20. aprila tega leta: Svet ponudnikov storitev republiške SIS za kinematografijo je sklenil, da pošlje v javno razpravo program, to je skupni program »Jadransko film« in »Zagreb film«, ki so se mu pridružili »Croatia film« in »Kinematografija«, ni pa predlagal skupnega programa »Adria film«, »Slavica film« in »Učka film«.

25. aprila tega leta: Program so dali v javno razpravo.

15. maja tega leta: Skupščina republiške samoupravne interesne skupnosti za kinematografijo je na seji obeh svetov program sprejela, saj med javno razpravo ni nihče zahteval, da bi ga spremenili.

Zafranović in Grlić opozarjata, da je usklajanje potekalo po začrtani poti. Vendar pa se je dramatična kronologija spora naprej razpletala:

7. junija tega leta: »Adria film«, »Slavica film« in »Učka film«, ki so ves čas sodelovali pri usklajanju in katerih skupni program na koncu ni bil sprejet, tožijo republiški SIS za kinematografijo pri temeljnem sodišču združenega dela, da to usklajanje, pri katerem so sodelovali, ni bilo regularno. Čeprav trdijo, da jim je načelno le do spoštovanje kriterijev, tožijo skupnost samo za igrani film, uskladen na popolnoma enak način, saj je po tem programu vsaka od omenjenih organizacij dobila nekaj.

In naposled

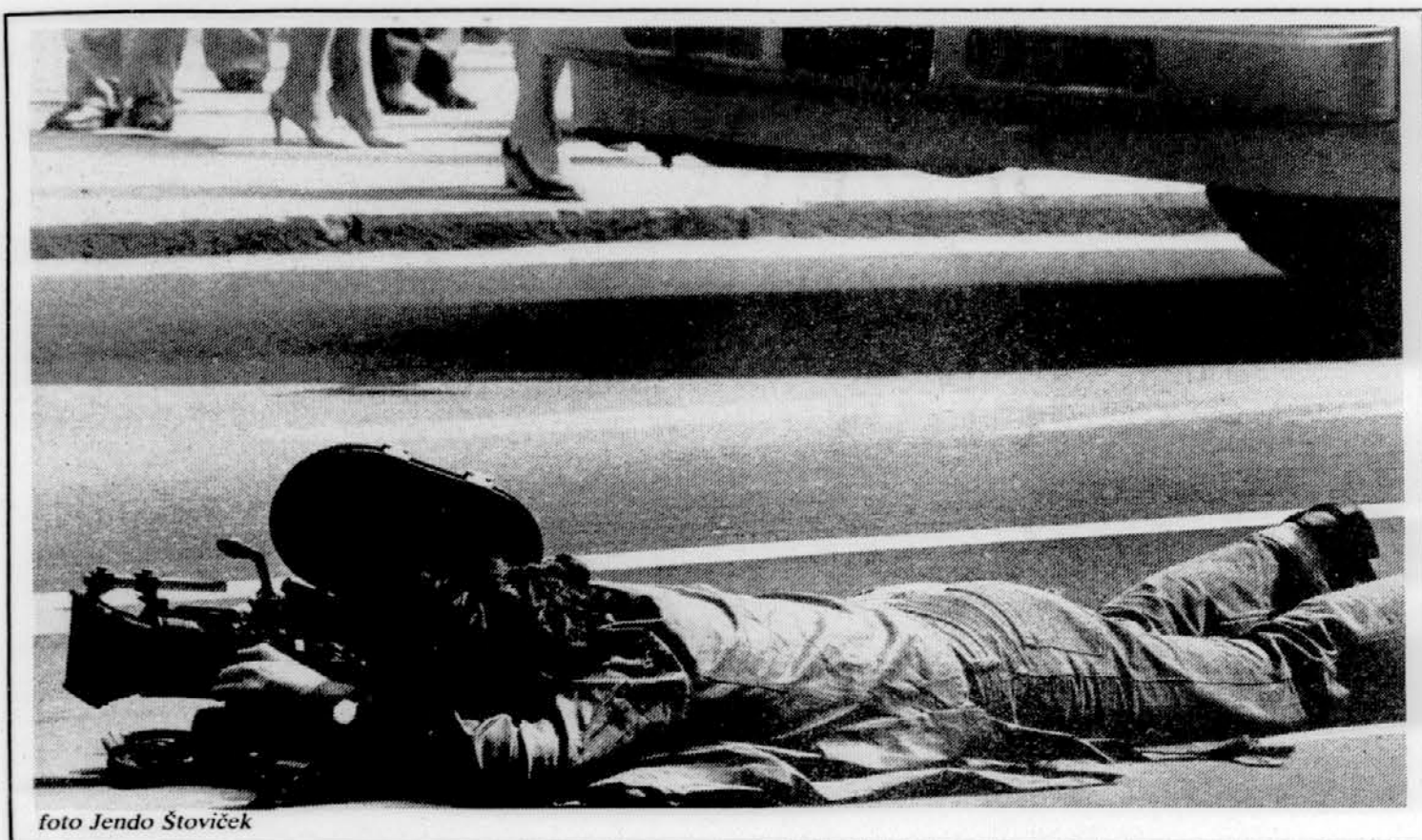

foto Jendo Štoviček

gram, da ga vnovič uskladijo. Na koncu so se zedinili o dveh zasebnih programih. Prišlo je torej do »maksimalno možnega usklajanja«.

10. aprila tega leta: Izvršni odbor republiške SIS je na svoji seji razpravljal o dveh predlaganih programih in sklenil, da oba pošlje svetu ponudnikov storitev ter da enega od programov priporoči.

20. aprila tega leta: Svet ponudnikov storitev republiške SIS za kinematografijo je sklenil, da pošlje v javno razpravo program, to je skupni program »Jadransko film« in »Zagreb film«, ki so se mu pridružili »Croatia film« in »Kinematografija«, ni pa predlagal skupnega programa »Adria film«, »Slavica film« in »Učka film«.

25. aprila tega leta: Program so dali v javno razpravo.

15. maja tega leta: Skupščina republiške samoupravne interesne skupnosti za kinematografijo je na seji obeh svetov program sprejela, saj med javno razpravo ni nihče zahteval, da bi ga spremenili.

Zafranović in Grlić opozarjata, da je usklajanje potekalo po začrtani poti. Vendar pa se je dramatična kronologija spora naprej razpletala:

7. junija tega leta: »Adria film«, »Slavica film« in »Učka film«, ki so ves čas sodelovali pri usklajanju in katerih skupni program na koncu ni bil sprejet, tožijo republiški SIS za kinematografijo pri temeljnem sodišču združenega dela, da to usklajanje, pri katerem so sodelovali, ni bilo regularno. Čeprav trdijo, da jim je načelno le do spoštovanje kriterijev, tožijo skupnost samo za igrani film, uskladen na popolnoma enak način, saj je po tem programu vsaka od omenjenih organizacij dobila nekaj.

In naposled

11. oktobra tega leta: Temeljno sodišče združenega dela v Zagrebu je sprejelo sklep o razveljavitvi uskladenega programa in začasnem ukrepu ustavitvi izplačil vseh sredstev, namenjenih za proizvodnjo dolgometažnih filmov v SR Hrvaški. Na sodišču so »Adria film«, »Slavica film« in »Učka film« zastopali odvetniški in delegati društva filmskih delavcev Hrvaške kot prič, Mate Relja kot predsednik delegacije in Ilija Ivezić kot delegat in predsednik društva filmskih delavcev Hrvaške, republiški SIS za kinematografijo pa samo njen tajnik.

Ljudje brez dela

Kakšen je položaj v hrvaški kinematografiji ta hip?

Ob sklepu sodišča združenega dela sta bila dva filma iz letošnjega programa že posneta, pri štirih pa gredo h koncu priprave za snemanje. Grlić in Zafranović zamerita predsedniku društva filmskih delavcev Hrvaške Iliji Iveziću, da podpira krizno situacijo in da se v izjavah v tisku hvali.

Preberimo stavek iz te Ivezićeve izjave:

»Zaradi takšnega sklepa je 150 filmskih delavcev, ne da bi bili kaj krivi, čez noč ostalo brez dela in možnosti zanj.«

Grlić in Zafranović sta poudarila, da ne nameravata razpravljati o sklepu sodišča, ali polemizirati z njim. Ker pa ju moti vse tisto, kar se govori okoli te odločitve, »in to v vrstah društva filmskih delavcev Hrvaške, katerega člana sva tudi midva«, bosta pojasnila javnosti svoja stališča v petih točkah.

Nato se Ivezić pomudil pri Grličevih in Zafranovićeve vprašanjih: »Zafranović in Grlić mi očitata, ker nisem sklical plenuma društva filmskih delavcev Hrvaške, da bi slišal tudi mnenje vsega članstva. Toda kako mi to očitata?«

Predsednik društva ju je vsekakor razumel tako, kakor da sta se obrnila na javnost »kot občana«, ne kot člana društva, ne »kot naša tovariša«. Tako Ivezić ni sklical plenuma, »kar je tudi razumljivo, saj sem menil, da dejstvo, da je realizacija Zafranovićevega in Grličevega filma po sklepu sodišča združenega dela trenutno vprašljiva, ni v tolikšni meri alarmantno, da bi bilo treba to storiti. Če bi sklical plenum društva, bi bilo videti, kakor da sem se postavil na Zafranovićevo in Grličevo stran in bi se s tem izneveril stališču delegacije; tega pa nisem smel storiti...«

membem za hrvaško kinematografijo, se v tisku, po radiu in televiziji začela senzacionalistična kampanja posameznikov iz društva filmskih delavcev Hrvaške, ki v imenu vseh članov podpirajo začasno zamrzovanje in s tem javno pritiskajo na sodišče združenega dela. V vseh teh nastopih poudarjajo, da je to »samoupravna zmagata društva filmskih delavcev Hrvaške, da torej to, da 150 članov društva filmskih delavcev Hrvaške ta hip ne dela in ne prejema nikakršnega dohodka, pomeni največji uspeh taistih članov. Ker gre za primer ciničnega ravnanja strokovnega združenja z lastnimi člani za kakršnega ni primere v vsej zgodovini, ne le kinematografije, je prav, da tudi o tem kaj pove-mo,« sta navedevala novo zaostritev polemike Zafranović in Grlić.

O »leadersvuc«

Zafranović in Grlić vprašujeta v vse bolj ostrem tonu takole:

– Ker Ilija Ivezić pravi, da je društvo filmskih delavcev Hrvaške sprejelo sklep sodišča, saj ta sklep izpričuje tisto, za kar se je društvo filmskih delavcev bojevalo, bojuje pa se za samoupravne odnose in samoupravno organiziranje v kinematografiji in v samem društvu filmskih delavcev Hrvaške, ga Grlić in Zafranović vprašujeta, zakaj kot predsednik društva filmskih delavcev Hrvaške ni niti enkrat sklical taistega društva, čeprav so mu to nekajkrat predlagali, da bi zvedel za njegovo mnenje o vsej »zadevi«, in zakaj ni vprašal društva, ali lahko govori v njegovem imenu.

Zatem Zafranović in Grlić zamerita Iveziću, da se je kot priča »Adria film«, pred sodiščem združenega dela postavil na stran »Adria film«, to je na stran tožnika in s tem kot delegat in predsednik društva filmskih delavcev Hrvaške razvrednotil odločitev svoje delegacije, da se ne ogreva za nobenega od obeh programov.

Zafranović in Grlić še obtožujeta Ivezića leaderskega ravnanja:

»Ker se v vseh Ivezićevih izjavah ves čas in že neokusno ponavlja beseda »samoupravljanje«, sva ga prisiljena vprašati: »Kdo ima tako samoupravno pravico, da v imenu zaščite samoupravljanja s svojimi člani in delegatsko bazo sprejema dokončne sodbe o sporu, ki nima s samoupravljanjem nič skupnega? Ali se ne skriva morda v tem nekakšen zasebni interes posameznika ali skupnice?«

Zafranović in Grlić nato vprašujeta Ivezića, zakaj ni sklical plenuma društva filmskih delavcev Hrvaške, da bi slišal še mnenje vseh članov. Vprašujeta ga, ali se morda boji tega mnenja.

V vrsti svojih vprašanj Zafranović in Grlić javno zastavljata še vprašanje sekretarju osnovne organizacije ZK, snemalcu Francu Vodopivcu-Canciju, zakaj že nekaj mesecev ni bil sklican niti en sestanek osnovne organizacije zveze komunistov, hkrati pa naj bi sekretar Vodopivec po njihovi trditvah navajal na raznih sestankih mnenje osnovne organizacije ZK. »Vprašujeva se, od kod je prišel od takega mnenja,« sta zapisala Zafranović in Grlić, »in po kakšnih brezmadežnih poti se je dokopal do tega? Ali ne gre za kake zasebne interese? Še pomisliti si ne upava na kaj takega.«

Ko Grlić in Zafranović zastavljata še nekatera vprašanja okoli konkretnih imen, pravita, da jima je dovolj te zlagane igre s slepmi mišmi in da bi rada stvari poimenovala s pravim imenom. Takole povzema-ta:

Predvsem sva mnenja, da je vsa ta kampanja izraz ustvarjalne nemoči in nedela določene skupnice ljudi, ki trenutno vodi društvo filmskih delavcev Hrvaške in ki za vsako ceno želi zanedeti v kinematografiji, saj je to najbolj zanesljiv alibi za lastno jalovost.«

Ivezićevo odgovor

Nato se Ivezić pomudil pri Grličevih in Zafranovićeve vprašanjih: »Zafranović in Grlić mi očitata, ker nisem sklical plenuma društva filmskih delavcev Hrvaške, da bi slišal tudi mnenje vsega članstva. Toda kako mi to očitata?«

Predsednik društva ju je vsekakor razumel tako, kakor da sta se obrnila na javnost »kot občana«, ne kot člana društva, ne »kot naša tovariša«. Tako Ivezić ni sklical plenuma, »kar je tudi razumljivo, saj sem menil, da dejstvo, da je realizacija Zafranovićevega in Grličevega filma po sklepu sodišča združenega dela trenutno vprašljiva, ni v tolikšni meri alarmantno, da bi bilo treba to storiti. Če bi sklical plenum društva, bi bilo videti, kakor da sem se postavil na Zafranovićevo in Grličevo stran in bi se s tem izneveril stališču delegacije; tega pa nisem smel storiti...«

Nato se Ivezić pomudil pri Grličevih in Zafranovićeve vprašanjih: »Zafranović in Grlić mi očitata, ker nisem sklical plenuma društva filmskih delavcev Hrvaške, da bi slišal tudi mnenje vsega članstva. Toda kako mi to očitata?«

vrednotam. Kapitalistični sistem je znal kanalizirati in usmerjati ta občutek v svojo korist tako, da je »ujel« osebnost in ji v prostoru podjetja ponudil možnost, da se znova »ujame«. Posetnice so na Japon-skem zelo v rabi. Poleg drugih imajo predvsem to funkcijo, da odpravijo vsa vprašanja glede osebnosti njenega lastnika: »To sem, kar na njej piše, več me ne vprašujete.« Tako pravi profesor Baiy z univerze Sophia.

Mehanizmi, ki so zagotovili socialno stabilnost, pa se po mnenju psihiatrov prepletajo s težnjo, da bi se zrahljale vezi, ki posameznika vežejo na skupino. Prav tako zaznavno popuška vrednota lojalnosti zmotraj podjetja, hkrati pa naraščajo težnje po »užištvu«; ob tem se odpirajo občutek praznote, brez načrtov za prihodnost. Ta razvoj je podrobno analiziral profesor dr. Okonogi v dveh knjigah z naslovom »Moratorium Ningen« (v prostem prevodu »Človek pod moratorijem«, ki sa vzbudili na Japonškem veliko zanimanje. Avtor obeh knjig meni, da veliko mladih ljudi želi »podaljšati« svojo »mladost« tudi potem, ko so že stopili v zrelo obdobje življenja, in sicer tako, da se izogibajo odgovornostim. Pojav, da se mladi »branjajo odraščanja«, je lasten vsem modernim družbam in tudi Japonska se mu očitno ni izognila.

»Begn v nasilje«

»Čakanje je simptom, ki se razvija pri naših bolnikih«, piše psihiatr dr. Kaga, avtor uspešnega romana »Senkoku« (»Obsodba«), ki obravnava duševnost na smrt obsojenega človeka. »Pisma, ki jih prejeman, odkar je knjiga izšla, odsevajo občutek, da ljudje nimajo nobenih načrtov, prihodnost pa slikajo za kraj najbolj sivih barvah. Japonska ni v krizi – piše – toda socialna stabilnost, podobna mirujočemu morju, ni odsev zdravja družbe.« Šuici Kato pa meni, da je »slabo počutje pri mladini pogojeno predvsem s občutkom, da je prihodnost začepljena in da iz tega ni nobenega izhoda.«

Begn je zato ena od priljubljenih tem sodobne japonske literature. »Prihodnost je drugje, toda ustvariti jo je treba tukaj«, pravi So Aono, čigar roma »Gupa no joru« (Noč idiotov) je pred kratkim dobil visoko literarno nagrado Akutagava. So Aono je eden od tistih Japoncev, ki so »pobegnili« v tujino, ker so »sovržili« Japonsko, in so se vrnili, da bi v njej znova poglani korenine. Pisatelj šestdesetih let so radi opisovali človeka, ki ga je strl sistem, vključen v vsestransko programiranje. Kobo Abe, avtor gledališkega dela »Vodniki«, je tipičen primer takšne literature. Romani, nastali konec tega desetletja, pa niso v ničemer oporečniški. Preprosto opisujejo le »begn« v spolnost, mamila, nasilje. Ta literarna struja se imenuje »plava generacija«.

Posplošni odgovor na vse to, češ današnji vročekrvneži z univerzitetnih središč bodo kmalu postali spodobni malomeščani, je delno resničen. Nasilje se je domala umaknilo iz univerzitetnih središč. Problemi, ki jih porajata nasilje, so se preselili drugam. Na Japonškem niso samo tajnice, ki se spoštljivo priklanjajo na levo in desno, pa tudi ne samo žene, ki v tradicionalnih kinomih proslavljajo praznik česeni, ali otroci v ljubkih uniformah, ki kot piščanč-ki ponižno koračijo v šolo. So tudi mladi ljudje iz delavskih in srednjih slojev, ki so si omislili drugačen način »bega« pred obstoječo sivino vsakdanjega dne: nasilje in in tveganje. Pisatelji jim posvečajo knjige, revije dolge članke. Ti silaki japonskih predmestij se imenujejo »bosozoku«.

»Bela knjiga« o mladinskem kriminalu, ki so jo izdali letos, ugotavlja, da je mladinski kriminal dosegel najvišjo stopnjo po vojni. Kriminalnost med odraslimi je razmeroma šibka, v mejah tolerance, medtem ko je prestopništvo mladih v porastu. Tretjina v letu 1978 aretiranih oseb sodi v kategorijo mladoletnikov: uore vožnje z motorji ali avtomobili, ki terjajo smrtno žrtve, tatvine, uživanje mamil (76 smrtnih primerov leta 1978). To so osrednje manifestacije prestopništva med mladoletniki. Delink-

Philippe Pons, »Le Monde«, Pariz

Okno v svet

Znanost pa še zmeraj stanuje v kletih Vatikana

Janez Pavel II. je po 250 letih popravil eno najhujših napak Cerkve: obsodbo Galileia

pričevanja svetega pisma. Toda ta snov se jim sploh ni zdela eksplozivna, pač pa so ostrino svoje sodbe naperili izključno na trditvi, da »je sonce središče sveta« in da »Zemlja ni središče sveta in da se celo vsak dan zavrti«, in ju razglasili za »nesmiselni in lažni kot zamisel in dobesedno krivoverški«. Vendar kljub temu Galileia niso razglasili za heretika, pa tudi procesa zaradi krivoverstva proti njemu niso predlagali. To se je zgodilo šele leta 1633, ko so ga po objavi njegovega »Pogovora o poglavitnih sistemih sveta« (Dialogo sui massimi del mondo) obdolžili, da ni držal obljube, dane pred sedemnajstimi leti, da ne bo širil Kopernikove teorije, in so namesto njega obsodili na indeks (prepovedanih knjig) Kopernikova »Kroženja nebesnih teles« in druga dela, ki so podpirala teorijo o heliocentričnem sistemu. Le, če bi bil Galilei še naprej trmoglavil, bi ta obsodba dopustila nove in resnejše ukrepe proti njemu. Zato so mu zares sodili in ga naposled razglasili za krivega »hudega suma krivoverstva«, ker »vztraja pri krivem in svetim božjim knjigam nasprotnem nauku, da je sonce središče sveta in da se ne giblje od vzhoda proti zahodu«.

Ključno vprašanje je bilo torej očitno, ali so omembe gibanja sonca v bibliji »razodet nauk« ali niso: le v tem primeru bi bilo mogoče govoriti o pristnem krivoverstvu ali vsaj o odurnem in objokovanju vrednem grehu zoper svete knjige krščanske vere. Ravno tega pa sodniki vrhovnega tribunala svete inkvizicije niso hoteli dokazovati. Zadostoval jim je »hud sum«. Zakaj so ravnali tako, si je mogoče razložiti le, če si priključimo v spomin zapleteno miselnost enega od njih, najslavnejšega in najrazgledanejšega, kar zadeva svetost življenja (tako da ga je Pij XI. leta 1923 lahko razglasil za blaženega, sedem let pozneje pa kar za svetnika): kardinala Roberta Bellarmina, ki je leta 1616 poslal Galileu grozeči poziv. Njegovo načelno stališče je bilo, da krivoverca, ki ogroža življenje duš, ni mogoče rešiti smrtne obsodbe, ker je nevarnejši od pirata, in tudi zato, ker je njegova usmrtitev za gledalce učinkovitejša od štiridesetdnevnega posta za utrditev vere.

Potemtakem je očitno, da so bili razlogi, ki so naglani inkvizitorje, da so Galileu izsilili preklic, čisto drugačni in po njihovem mnenju dosti močnejši in nujnejši. Na primer, onemogočiti protestantom, ki so v svojem času kar po vrsti (od Lutra preko Melanchtona do Calvina) obsodili heliocentrično teorijo, če bi do nasprotuje svetemu pismu, da bi obtožili Rim, da dopušta širjenje sramotljivih spisov, kakršni so Galilejevi, in da sprejema razlage, ki sprevirajo vsebino celotnega razodetja.

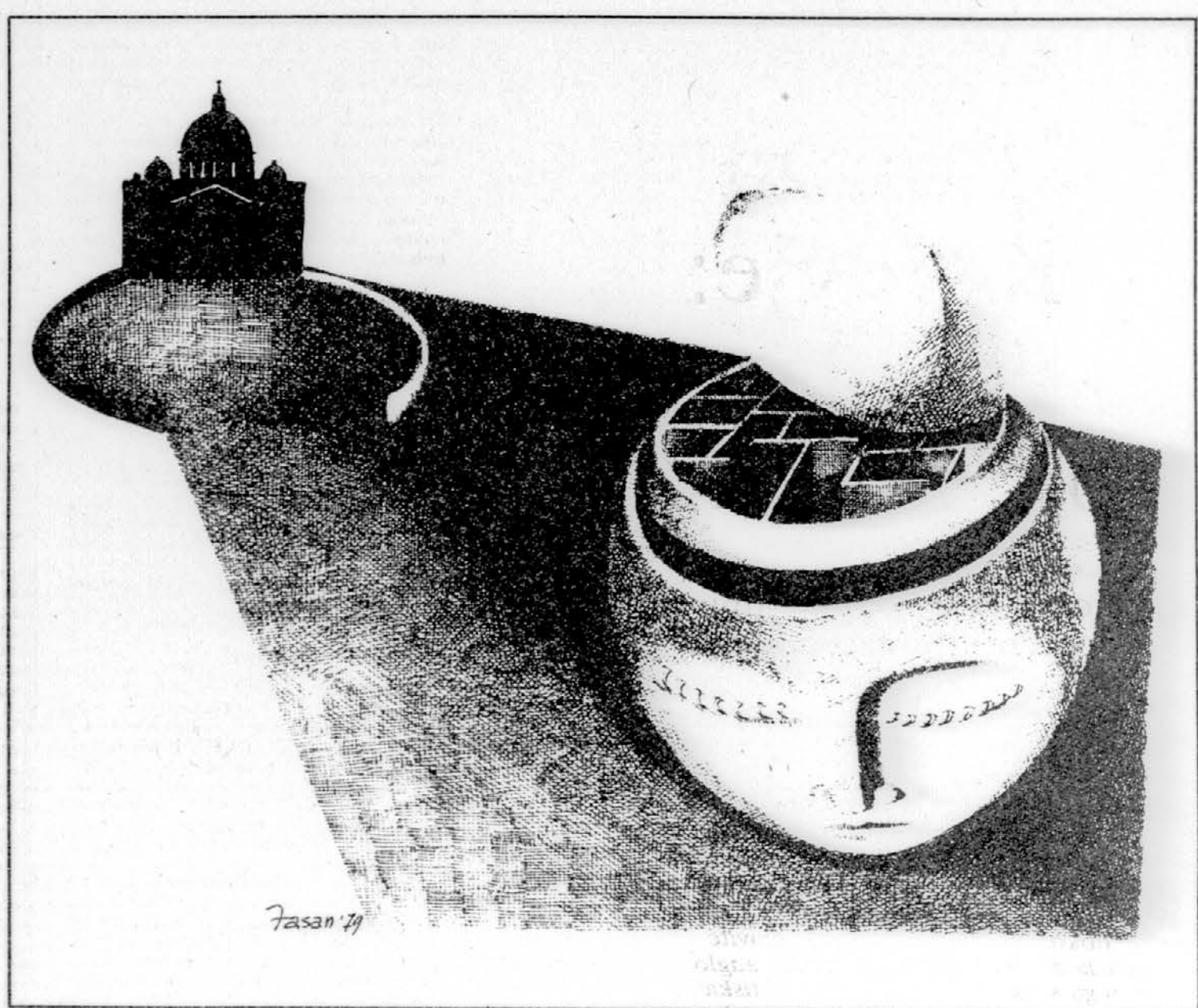
Rimski »geto« in posledice

Cilj pa seveda ne opravičuje sredstev. Zgodovina je namreč prav za galilejevsko epizodo dokazala, kako usodno je postalo za odgovorne krivce tako nesrečno pokrivanje lažne znanosti s plaščem domnevno razodete vere, ki jo je branila, dokler je šlo, njihova posvetna roka z grmadami in ekskucijami, potem pa (duhovna) z izobčenji.

Obče znano je, da so znanstveniki po Galilejevi obsodbi izginili s katoliških univerz, da so predvsem jezuitske šole zapadle v krizo, da so jih le delno nadomestile tiste, ki so jih ustanovljali skolopi (duhovniki kongregacije »Scholae pieae«), prijatelji velikega pregnanca iz Arcetrija (Galileia) in da prav nič ni zalegala poznejša vrnitev za astronomijo, ki so jo kazale hiše bolj izobraženih redov in njihovi kolegi v zavzeti tekmi, vredni bodisi stvari, ki so se kosale v gradnji astronomskih observatorijev. V Rimu osemnajstega stoletja se je zdelo, kot da hočejo prekositi njihovih sto kupol. Edini rezultat je bil, da je bil za časa druge francoske okupacije postavljen za predstojnika rimskega kolegija duhovnik – astronom, Caldarelli, a samo zato, da bi bilo očitno, da je tudi v Rimu papežev znanost dokončno izpodrinila teologijo.

Najhujše pa se je uresničilo ravno v osemnajstem in devetnajstem stoletju, ko so postali katoliški znanstveniki v vseh središčih Evrope silno redki. Samostojnost, ki so si jo postopno izvajale vse znanosti, med drugim ni več imela opravka s Cerkvijo, ki bi kot v sedemnajstem stoletju lahko sodila iskrenim vernikom, kakršna sta bila Galilei ali Descartes (ki se je zaobljudil, da bo poročal k loreski hišici, če se mu posreči najti za vero osnovno, ki je filozofsko ni mogoče spodnesti), temveč ljudem, ki jim je bila kakršnakoli vernost tuja ali pa so bili celo ateisti. Rim se je sam zapiral v geto z vedno bolj usodnimi posledicami, kjer se ni mogel braniti pred vse bolj pogostimi napadi svojih zmeraj bolj zmagoslavnih nasprotnikov, kjer je bil pripravil samo zapisovati na svoj »Index librorum prohibitorum« najbolj znamenita dela, kadar se mu je to posrečilo, pa še to ne posebno pogosto. »Index« je takrat postal simbolična ječa bolj kot kdaj sterilnih simbolov Rima z novimi heretiki laične kulture. Za občo bibliografijo del vrhunskih avtoritet in vrhunskih izdelkov literature, filozofije, znanosti, zgodovine itd. ni zanesljivejšega vodnika, kot je »Index«. Kdor ga prebrira, naleti na eno samo težavo, to je, da mora izbrskati dela, ki pomnijo mejnike sodobne kulture, iz maloverne krme knjig zlagane pobožnosti, zmešanih teologij in infantilnih zavoseljivih polemik, med katero so zakopana.

Rim je posebej po zadnjih desetletjih varljive restavracije (papeške države od 1814 do 1870; op. ur.) skrbelo, da se mu ne bi okužili njegova kulturna tradicija in njeni branilci. Če je rimski Cerkvi sleherni napredki zunaj rimskih zidov pomenili pohujšanje, ni bilo zmeraj tako tudi pri njenih vernikih in posebej ne pri njenem kleru. Zato tudi tolikšna budnost zoper »novotarje« na filozofskem, zgodovinskem in teološkem področju, posebej, če so bili iz protestantskega sveta. Nove zgodovinske raziskave o krščanstvu, o njegovi zgodovini sami, o izvoru religij, o zgodovinskih religijah, zlasti vzhodnjaških, študije iz komparativne zgodovine verstev in za nameček vsega nova eksegeza biblije so vzbujale nemir, ki se nikoli ni polegel.

Kako je očiak Noc umrl v Vatikanu

Kako naj bi Rim odgovarjal na vse te »napade«, ko pa je moral skrbeti povrh vsega še za to, da se ohrani tudi kot posvetna oblast? Ko v laiziranem svetu ni mogel več odpirati svojih univerz, in ko je le s težavo ohranjal svoje šole in kolegije? V drugi polovici devetnajstega stoletja se je Cerkve nenadoma znašla pred novo znanstveno »herezijo«, analogno galilejevski, ker se je tikala svetopisemske »geneze«: pred naukom o razvoju vrst. Srdljivo krivoverstvo (človek naj bi bil potomec opice!), vendar takšno, da je očaralo celo takšne občutljive, a hkrati globoko verne pisatelje, kot je bil Fogazzaro. Velika katoliška pozitivna reakcija, ki naj bi znova vključila katolištvo v svet kulture, je poskus in tudi delni uspeh papeža Peccija. Njegov prednik Pij IX. je do zadnjega zapiral vrata in okna. »Sillabus« pomeni leta 1863 velika odpoved in zavrnitev sodobnega sveta, simbolično postavljeno v sredo njegovega dolgega pontifikata (1846–1878), povzema pa ves njegov duh in poudarja njegov razvoj od vrnitve iz izgnanstva v Gaeti naprej.

Papež Pecci – Leon XIII. – se je odločil odstraniti zazidana vrata in razbiti verige, toda le za tiste od zunaj, ne od znotraj. Politična in socialna zbiranja je oženil s kulturnimi, na primer takrat, ko je ukazal katolikom, naj se vrnejo k filozofiji in teologiji Tomaža Akvinskoga, čeprav za ceno odniranja ali celo zavračanja izvirmih poskusov, kakršen je bil v Italiji rosminianizem (Antonio Rosmini, doma iz Rovereta, je bil leta 1888 obsojen od svetega oficija zaradi svoje knjige »Delle cinque piaghe della Santa Chiesa« – O petih nadlogah svete Cerkve – v kateri je cerkveno sodišče našlo kar 40 dvomljivih postavk. »Kritična izdaja njegovega dela, ki so jo cerkvene oblasti izjemno dovolile in ki jo je leta 1966 izdal Clemente Riva (zdaj pomožni škof v Rimu) je pokazala, da je vsa njegova krivda v tem, da je za celo stoletje prehitel teme, s katerimi se je ukvarjal drugi vatikanski koncil,« piše publicist Domenico Del Rio. Leta 1976 je Pavel VI. kljub vsem prizadevanjem škofa Rive (in predvsem na podlagi pomislekov enega vatikanskih konservativcev, patra Cornelia Fabra, ki ima tudi pod papežem Wojtylo in ob njegovih prizadevanjih za ponovno uveljavitev cerkvene doktrine in discipline čedalje večji vpliv) potrdil sodbo svete kongregacije za verski nauk, nekdanje inkvizicije in pozneje svetega oficija (njen prefekt je zdaj kardinal Šeper), da je mogoče rehabilitirati Rosminija samo, če se dokaže, da dvomljivih 40 točk ni Rosminijeva misel. Op. ur.)

Na veliko vrenje, ki ga je zbudila biblična kritika zlasti v tujini, se je Leon XIII. odločil reagirati pozno, nekaj tudi zaradi tega, ker problema skoraj ni občutil, kar je lahko razumljivo. Za človeka, ki je dotle živel v tradicionalnem kulturnem verništvu (fideizmu), je bilo docela nemogoče priznati celo najrahljši nadih resnega dvoma o sestavi svetih knjig ali o pripisovanju avtorstva komu drugemu od tistih, ki so jih dotle imeli za nespodbitne: kaj šele, da bi šel tako daleč in verjel, da so v svetih knjigah poznejši dostavki! Po drugi strani pa je bilo v svetu, kjer so, posebej ob pozitivizmu, prirodoslovne vede silovito napredovale, tudi nemogoče dobesedno verovati v črko biblije, še posebej v šest dni za stvarjenje sveta, kot govori zgodba v »Genezi«. Pij VII. je v prvih letih po restavraciji države mislil, da je naredil zgodovinski obrat, ko je odprl na »Sapienza«, državni papeški univerzi, katedro za »sveto ali mozejsko fiziko zvestega komentiranja geneze«. Katedra je imela enega samega profesorja, učenjaka svetovnega slovesa, seveda duhovnika, toda ni ga preživela. Ob istem času pa je bilo mogoče poslušati na akademiji za katoliško vero (Accademia di Religione Cattolica) in drugo predavanje, kot je bilo tisto nekega visokega prelata svetega oficija o prihodu očaka

Noeta v Rim, kjer naj bi bil umrl na vrhu Vatikanskega griča... Restavracija v znaku biblijske »skladnosti« (z znanostjo, seveda) ne bi mogla bolje uresničevati svojega programa.

Večja, pod loščem modernizma

In ta konkordizem (teza o skladnosti) je nadaljeval svoje najbolj neverjetne in napadne klavnije zoper znanstveno vednost celo stoletje. Zato si ni težko predstavljati, kako viharina je bila pot enciklike »Providentissimus«, kakršno je naglo naročil Leon XIII. in katere namen je bil predvsem z loščem modernizma legitimirati in opravčiti tradicionalne metode. Toda mimo nekaj srečnih strani o razodetju (navdihu) je skrivala enciklika vsiceli tudi biser: galilejevsko pravilo o literarnih zvrsteh, prisotnih v bibliji, ki od primera do primera določajo razliknost njene razlage. Zato so sodobnosti bližji raziskovalci biblije pozdravili pontifikalno listino kot progresističen dokument. Kot odmev na olajšanje in zadovoljstvo v zunanjem svetu pa je vzporedno izbruhnila v krogih kurije in prav posebej pri »sveti rimski in vesoljni inkviziciji« pravcata evforija. In prav iz tega vzhicnega razpoloženja se je kmalu potem porodila huda nesreča s tako imenovano »janezovsko vejico«.

Sveta inkvizicija (od leta 1908 po reformi Pija X. »sveta kongregacija svetega oficija«) je bila tri stoletja, od Galileia naprej, oborožena trdnjava, kjer sta se osredotočali obramba in napad potridentskega in protireformacijskega Rima. Njej je bila posebej zaupana obramba vere na dveh frontah: svetega pisma in izročila.

V nekem smislu jo je enciklika »Providentissimus« papeža Leona zavezala tudi v pozitivnem smislu, vsaj v preventivnem in ne samo v običajnem, kaznovalnem in obrambnem. To nalogo je poskušala uveljaviti s tem, da se je postavila zoper najnovejšo domislico učenjakov z one strani Alp, ki so trdili, da je nepristno tako temeljno besedilo kot tisto v sedmi vrstici prave Janezovega pisma, ki se tiče svete Trojice. Z dekretom, datiranim 13. januarja 1897, je neovrgljivo potrdila pristnost spornega besedila, z dodatkom, da se je naslednji dan temu mnenju pridružil tudi papež.

Ogorčenje v svetu učenjakov je bilo neznanost in ni si težko predstavljati, kako je strah, da ne bi bilo še hujše, če bi umaknili dokument brez absolutnega dokaza, da je zmoten, za več let zadržal umik dekreta. Toda nekaj let pozneje je Leon XIII. umrl, njegov naslednik pa je bil Pij X., kateremu je bil kakršnen koli umik nedopusten. Prva svetovna vojna je zagnala molk čez razpravo, toda pozneje se je seveda znova pojavila. Druga junija 1927 je notar svetega oficija lakonično sporočil, da je bila moč dekreta iz leta 1897 inkoj razložena vsem posameznikom, ki so zahtevali pojasnilo: da namreč nikakor niso hoteli odvrniti katoliških učenjakov od poglobljanja svojih raziskav o tem vprašanju, samo da morajo, če pridejo do sklepa, nasprotnega dekretu, priznati pripravljenost, prilagoditi se sodbi Cerkve. V resnici pa je bil tisti »takoje« pobožna laž, in če je sveta inkvizicija že morala razveljaviti svoj dekret, je to storila šele, ko se je prepričala, da vejice ni v nobenem grškem zapisu (kodeksu), ti pa je niso mogli prevzeti iz latinskih kodeksov Vulgate, kjer je bila vejica v resnici dodana.

Po nezgodi takšne vrste se je Leon XIII. prepričal, da je bolje, če prepusti odgovornost za biblijski sektor posebnemu organu, sestavljenemu iz najbolj kompetentnih ljudi. Tako se je deset mesecev po njegovi smrti rodila »pontifikalna biblijska komisija«. Spregovorila pa je prvikat šele pod njegovim naslednikom Pij X. (Sarto), zelo pozoren na biblijski sektor, je prisilil no-

vorjeno komisijo v takšen preskus tudi in spretnosti, pravi tour de force, da se ni mogla ogniti nesrečam, kakršna je bila »janezovska vejica«. Tudi Sartovo delovanje se ne more ogniti ostri sodbi.

Pij X. je sprožil znamenito antimodernistično kampanjo, ki je bila naperjena predvsem na biblijske učenjake, začevši z Loisyjem, zajela pa je tudi mnoge, Cerkvi docela zveste eksegete (spomnimo se samo patra Lagrangea). V okoliščinah, v kakršnih je bil tedaj Vatikan (papež je bil od leta 1870 »vatikanski jetnik« in v sporu z novoitalijansko kraljevino; op. ur.), si je takšen lov na ljudi skoraj težko misliti. Toda italijanska vlada je nadaljevala svojo politiko nevmešavanja ali pa je morebiti bolj zaupala papeževim političnim usmrtitvam. Italijanski intelektualci, idealistično naravnani, so se še slabše obnašali. Posledica v Cerkvi pa je bila, da kljub relativni liberalnosti Benedikta XV. tudi pod vladavino Pija XI. (Rattija) o teh zadevah ni bilo skoraj nobenih raziskav. Pa tudi pozneje se celo strokovnjaki, kot je bil Giuseppe Ricciotti, niso mogli ogniti zgovornim ukrepom (prepoved njegove knjige »Bibbia e non Bibbia«). Nekoliko lažje se je zadahilo po svetopisemski enciklici Pija XII., ki je bila objavljena leta 1943, sredi druge svetovne vojne. Gre za resnično napreden, a najmanj tako nepričakovan dokument. Seveda pa sedem let pozneje, leta 1950 Pij XII. z encikliko »Humanae generis« (s katero je papež Pacelli posegel v hladno vojno in antikomunistično gonjo; op. ur.) ni dal samo nove dimenzije prejšnji enciklici, temveč je znova odprl lov na heretike na tako surov in nepoličen način kot Pij X., pa tudi z dokaj enakimi rezultati.

Med upi in dvomi

Ali bo posledica pro-galilejevske odločitve papeža Wojtyla prinesla kot posledico tudi konec te žalostne zgodbe? Upati je dovoljeno. Janez Pavel II. je vsekakor prišel do svojega sklepa iz ranjene in hkrati zmogovite občutljivosti človeka, ki je trpel za pomendrane človekove pravice, katere zdaj tako vneto brani. Verjetno je njegovo sklepu tudi patriotičnem sonarodnjaka tistega človeka, ki mu je nekdo ravno Galilejeva zadeva podrla največje delo, kanonika Nikolaja Kupertnika iz Toruna ob Visli, v mladosti študenta na krakovski univerzi, preden je v Italiji od svojega 24. do 34. leta (rojen je bil 1473) preživel deset let na univerzah v Bologni, Padovi in Ferrari (tam zagotovo ne, da bi živel na dvoru Lucrezie Borgia, temveč, da bi bil ob znamenitem zvezdoslovcu, predhodniku heliocentrične teorije, Celu Calcagniniju) in se na kratko pomudil ob svetem letu 1500 tudi v Rimu.

Kopernik je v primerjavi z Galileiom pustil objaviti svojega dela šele, ko je bil na smrtni postelji in ga morebiti sploh ni več videl natinsjenega. Posveti ga je papežu Pavlu III., toda uvod je napisal protestantski pastor Osiander, ki se sploh ni strinjal z njegovimi idejami. Čudna usoda, da so njegovo mojstrovino prepovedali in dali na indeks šele 70 let po smrti. A vendar so ga leta 1757 rehabilitirali, Galileia pa (a le tako, da so ga dovolili in zbrisali z indeksa) šele leta 1822.

Radi bi upali, da je papež Wojtyla sprejel svoj sklep kot vodnik Cerkve, ki se po svoje hoče postaviti na čelo verske strpnosti. Le en dvom ostaja: kako spraviti njegovo sklepu v prid Galileiu v sklad z »biblično« utemeljenimi trditvami v nekaterih njegovih govorih, zlasti v tistih najtrših, ki jih je imel med zadnjo turnejo po Združenih državah.

Carlo Falconi

»Od časov Aristotela in svetega Avguština do danes bi se bili morali že česa naučiti. V človeku se odkrivajo nove sposobnosti, obvladovati tek narave z močjo razuma. Sledimo torej napredku znanosti. Rotim vas, bratje, obvarujmo Cerkve še enega procesa proti Galileiu.«

Bilo je 29. oktobra 1964, ko je drugi vatikanski koncil obravnaval probleme zakona in posebnosti rojstva. Govornik je bil eden najuglednejših koncilskih očetov, kardinal Suenens; nadškof iz Bruslja. Toda njegove besede so padle v prazno. Po dolgem oklevanju se je Pavel VI. v enciklici »Humanae vitae« (1968) izrekel zoper kontracepcijska sredstva in zoper pilulo. Sledil je raje stari katoliški doktrini kot »napredku znanosti«. Tudi Janez Pavel II., ki je s svojo rehabilitacijo Galileia sprožil nova upanja med napredno usmerjenimi verniki in med liberalnimi laiki, ostaja trd v tem in še mnogih drugih vprašanjih, ob katerih »aggiornamento« katoliške Cerkve prej zaostaja kot napreduje. Na to navezuje svoje razmišljanje ob koncu svojega spisa v posebni prilogi italijanskega dnevnika »La Repubblica« (17. nov. 1979) italijanski publicist Carlo Falconi. Seznan nerekhabilitiranih »Galileiev« (oseb in idej) v vatikanskih dosjeh je še dolg; ali se je Cerkve docela sprijaznila z Darwinovo teorijo o razvoju vrst, s psihoanalizo, pa tudi s »teološko« navlako, ki se je nabrala okrog Petrove ladje v tisočletjih? Falconijev članek, ki se navezuje ukvarja le s težavami biblijskega raziskovanja, z zdravega laičnega stališča nedogmatično obravnava dogmatizem, ki muči rimsko Cerkve.

Jaka Štular

Papež Wojtyla je spet enkrat, z bistro izbiro pravega trenutka, vsem skupaj zmešal korak. Na stvar po množici zahtev med koncilom (Vatikan II; op. ur.) in po njem nihče več niti ne misli. A glej, zmeraj presenetljivi Janez Pavel II. si s srečnim smislom za vzbujačo pozornosti izbere priložnost ob slavnostnem začetku letošnjega dela pontifikalne akademije znanosti (Pontificia Accademia delle Scienze) in naznani ponoven pretres zadeve Galilei za namenom, da bi dokončno odstranil »spor, ki ga v mislih mnogih vnaša ta zadeva v plodno skladnost med znanostjo in vero, med Cerkvijo in svetom«. Zdi se, da nagovor takšne vrste napoveduje nekakšno visoko sodišče teologov, znanstvenikov in zgodovinarjev, ki naj razreši vse preveč skrivnosti še zmeraj odprte »afere«, čeprav je minilo že 350 let. Tudi ni neverjetno predvidevati za bližnji prihodnost drugega presenečenja, da bodo namreč temu svojevrstnemu tribunalu predloženi dokumenti, ki so bili doslej tujbosumno zapečateni v najbolj zarovnavnih »kletah« vatikanskega tajnega arhiva.

Proces proti Galileiu je zrasel v simbol nespravljivega spora med znanostjo in vero samo zaradi zgodovinskih okoliščin, ki so na začetku sedemnajstega stoletja postavile vzhajajočo zvezdo znanstvenega raziskovanja na vseh področjih vednosti zoper zahajajočo zvezdo Cerkve, ki je še stoletje prej gospodarila nad vso Evropo in pomagala svojim najbolj katoliškim kraljem zavzemati novo celino, tedaj pa se je nenadoma znašla omejena na polovico Evrope in prisiljena k velikim umikom z lastnih ozemelj, zraven pa je bila oblegana še od napadalnega skepticizma in ravnodušnosti številnih razumnikov. Drugače ni moglo biti, kot da je prehod od teocentrične kulture, značilne za srednji vek, ko je bila sleherni znanstvena disciplina le »ancilla teologiae« dekla bogoslovja – v dobo znanstvenega racionalizma nujno povzročal dramatična trenja; dobiti je moral tudi svoja vidna znamenja, emblematične podo-

Dejstvo je, da do neverjetnega spopada, v katerem sta križala meča znanost, oborožena zgolj z otročje preprostimi daljnogledni in kljub vsemu le najmočnejša cerkvena organizacija na svetu, ni prišlo med resničnimi sovražniki, med katerimi naj bi bil vsak na svojem bojišču, temveč med namišljenima predstavnikoma resničnih strank v boju, ki sta si dejansko zamenjavala ne samo bojišča, temveč tudi bojno orožje. Galilei, borec za avtonomijo znanosti, je dejansko razpravljal predvsem o načelih razumne razlage svetega pisma, sodniki svete rimske inkvizicije (Santa Romana Inquisizione) pa so manevrirali z znanostjo. Tako je resnični nesporazum, spor med ljudmi ene vere, ki naj bi doleteli dopustne meje razlage (od boga) razodetih besedil svetih knjig svoje vere, prerasel v idejni nesporazum med znanostjo, obtoženo bogoskrunstva, in vero, ki naj bi bila baje prikrajšana za svoje pravice.

Papež Wojtyla dokazuje bistro spoznanje, da so se stvari razvijale tako; tega doslej noben njegov predhodnik uradno ni upal potrditi. Zanj Galilei – toda Wojtyla s tem ni povedal nič novega – ni predstavnik brezbožne znanosti ali domnevni upornik zoper cerkveno oblast, temveč iskren vernik in celo religiozno vnet učenjak: »Galilei – je dejal – v svojem znanstvenem iskanju čuti prisotnost Stvarnika, ki ga spodbuja.« Vendar je v njem prepoznal tudi – in v tem je Wojtylova izvornost – predhodnika sodobne katoliške eksegeze, previdno, toda zdaj zmagovito zastavljeno po dveh stoletjih in pol od papeža Leona XIII. sem.

»Galilei – zatrjuje naprej papež Janez Pavel II. – je razlozil pomembna pravila znanstveno-zgodovinskega (epistemološkega) značaja, neogibna za soglasje med svetim pismom in znanostjo«. In še: »Galilei uvaja načelo razlage svetih knjig, ki presega zgolj dobesedno razlago«. Toda te izjeme zasluge Galileia, s katero se je ponašal do izzivalnosti, namreč, da je bil predhodnik sodobne katoliške eksegeze, njegovi inkvizitorji, še vedno zavezani dobesedni tradicionalni razlagi biblije, seveda niso bili sposobni dojeti in Galilejev odhod z bojišča jim je samo pomagal pri zamenjavi strani in jih potrdil vlogi razlagalcev pristne znanosti, ki so si jo prilastili.

Zakaj Galilei ni šel na grmado?

Njihov paradoksalni položaj je očitno eden od prvga spopada z Galileiom leta 1616. Tistega leta so dobili v roke znamenita pisma Castelliju in veliki vodvodnji Kristini, v katerih je Galilei skoraj izključno razlagal ravno svoje poglede na pravilen razvoj biblične eksegeze. Docela naravno bi bilo pričakovati, da se bodo tudi uradni branilci vere vrgli s svojo kritiko predvsem na novost teh načel, ki so se morala zdeti njihovim ogorčenim očem napad na celoto

V ogledalu časa Boji za Kočevje: trda preizkušnja

Pred odločilnimi sklepnimi vojnimi operacijami na Slovenskem

Smo v jeseni vojnega leta 1944, ko je bil vojaški, politični in gospodarski položaj nacistične Nemčije za slehernega objektnega opazovalca že docela brezupen; kruta zavojevna vojna toliko kot dokončno izgubljena. Zmagovite zavezniške vojske: Rdeča armada z vzhoda in jugozahoda, angloameriške armade z zahoda in juga so korak za korakom potiskale še vedno številne okupatorjeve sile tja, odkoder so prihurmele.

Toda te so še dalje sejale smrt in solze med zaslužene narode in se povsod zagrizeno branile. Uprale tudi potle, ko so potapljučarji se hitlerjevski ladji zapuščaji sleteli satelitski zavezniki, ko so jim osvobodilne armade krepko potrkale na vrata. Tako se je zgodilo že 1943. leta v Italiji, leta v Romuniji, Bolgariji, Madžarski. Na vrsti je bil Balkan. Fronta v Jugoslaviji je zagorela s še višjim plamenom: v bojih za osvoboditev Srbije in Beograda so se oktobra srečala zmagovito nastopajoče enote Rdeče armade in narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije. Prva se je nato usmerila skozi obdnavsko nižino na madžarsko ozemlje, na katerem so močne nemške sile branile dostop do Budimpešte, do Dunaja, medtem ko se je NOV Jugoslavije lotila dokončnega osvoboditva svoje domovine.

Veliki odločilni dogodki na Balkanu so odmevali tudi v Sloveniji, čeprav je bilo glavno bojišče ta čas še daleč od njenih meja. Kot znamenje okupatorjeve vzmernjenosti si prav lahko razlagamo njegovo povečano ofenzivno aktivnost proti enotam 9. korpusa na Primorskem in 4. operativne cone na Štajerskem, nič manj pa osredotočene nemške in domobranske napade na enote 7. korpusa na Dolenjskem in Notranjskem.

Nenehni napadali sunki pomnoženih nemških in kvislinskih domobranskih odredkov proti enotam 7. korpusa na Dolenjskem, na obeh straneh Krke in še zlasti v Suhi krajini je oktobra in novembra 1944 odkrivalo globalne okupatorjeve načrte za vdor v Belo krajino, da bi se dokopal do glavnih baz oziroma sedežev slovenskih

vojaških in politično upravnih forumov in ustanov, kar je sicer že prej večkrat brez uspeha poskušal preko Gorjancev in Kolpe. K vnovičnemu poskusu, kakor tudi sicer k uničenju NOV na Slovenskem ga je silil razvoj splošne vojne situacije in še posebej situacije na jugoslovanski fronti in je moral že temeljito misliti na to, da bi, tako rekoč pred vrati lastnega rajha postavil obrambno črto tudi in navsezadnje prav na slovenskih tleh. Takšne namere pa mu je NOV Slovenije uspešno preprečevala. Tudi tokrat, saj se je napad na Belo krajino 13. in 14. novembra docela ponesrečil z razbitjem nemških in domobranskih odredkov, ki so prodirali iz Novega mesta, v Pribišju in Uršnih selih (Gubčeva in 12. brigada 15. divizije NOV) ter nato pri Koprivniku (enote 18. divizije NOV), kjer so bile razgane in deloma uničene napadalne sovražnikove sile, prodirajoče iz kočevske smeri. Temu polomu okupatorjevega ofenzivnega poskusa je takoj sledil nagel napad enot 18. divizije na samo Kočevje.

Okupatorjeve nakane

Po napadu 14. divizije v prvi polovici decembra 1943 je bila to druga širokopotezna napadalna akcija na to ključno okupatorjevo postojanko, katere strateška pomembnost pa se je zdaj še povečevala, saj je postala od najbolj občutljive strani izhodišče za ofenzivne sunke proti Beli krajini. Še bolj pomembna strateška postavka v okupatorjevih vojnih načrtih pa bi utegnili postati Kočevje že v bližnji bodočnosti v zvezi z njegovimi silami onstran Kolpe, zlasti pri zavaranju teh sil ob njihovem umikanju s hrvaškega ozemlja.

Bilo je očitno, da bo nepričakovan osredotočen napad na Kočevje prav zdajje v vsakem primeru močno zmedel okupatorjeve nadaljnje ofenzivne namere, onemogočiti korpusovim enotam operacije v bližini dolenskih osrednjih prometnih poti. Kako resne so bile njegove nakane, nam kaže že samo dejstvo, da je sovražnik še med boji za Belo krajino z novimi nemškimi oddelki znatno okrepil vse postojanke na dolenskem območju, da ne govorimo o njihovih domobranskih posadnih četah in štirih oziroma petih zloglasnih domobranskih gibljivih bataljonih.

Tik pred napadom na Kočevje najdemo v divizijskih in korpusovih pregledih o številnih močeh okupatorjevih večjih posadk te-le podatke: Kočevje – 350 Nemcev in 300 domobrancev (9. in 12. četa 61. in 62. domobranska četa); Ribnica – 200 Nemcev, 300 domobrancev; Sv. Rok – 80 Nemcev; Vel. Lašče – 200 Nemcev, 340 domobrancev; Pijava gorica – 140 domobrancev; Novo mesto – 600 Nemcev, 650 domobrancev; Šentvid – 200 Nemcev, 350 domobrancev; Višnja gora – 200 Nemcev, 500 domobrancev. V navedeni seznam kvislinskih posadk so najbrž všteti vsaj trije domobranski gibljivi bataljoni.

Za neposreden napad na Kočevje je poveljstvo 7. korpusa (komandant Franc Poglajen-Kranjc) določilo vse tri brigade (8. Levstikovo, 9. in 10. Ljubljansko) osemnajste divizije, ki ji je takrat poveljeval Tone Vidmar-Luka, dalje divizijski jurišni bataljon (komandant Franc Uršič), korpusovo artilerijsko brigado in tankovski oddelek s petimi tanki. Zavarovanje sta prevzela 5. Cankarjeva brigada in 12. brigada 15. divizija, in sicer v smeri proti Ribnici in z vsemi potrebnimi zaščitnimi ukrepi, z rušenjem cest in miniranjem železniške proge. Smer od Novega mesta je že tako varovala 4. (Gubčeva) brigada. Zavarovanje sta prevzeli tudi 6. in 11. brigada, ki sta se 11. oktobra iz Štajerske čez Savo prevrgli na Dolenjsko in delovali pod vodstvom skupnega operativnega štaba. Šesta (Štandrova) brigada se je razmestila na Mali gori kot korpusova rezerva, enajsta (Zidankova) pa je pazila na smeri iz Šentvide in Stične, nadzorujoče ozemlje proti Zagradcu, Ambrusu in Korinju. Prehode na samem desnem nabrežju reke Krke naj bi branile enote dolenskega vojnega področja.

18. novembra 1944

Kočevsko postojanko je okupator zelo močno utrčil in zavaroval z vrsto spretno zamaskiranih, deloma v zemljo vkopanih, deloma ena pa tudi dvanadstropnih bunkerjev, zgrajenih iz tramov, kamenja in zemlje. Bili so med seboj povezani in kriti z ognjem njihovih posadk, da ne govorimo o strelskih jarkih, številnih strojniščnih gnezdih, kar vse je bilo med seboj in s postojko povezano s cikcakasto speljanimi rovi, vse skupaj pa obdano z žično ogrado. Ze izredno utrjeno, pa še tako številno posadko (okoli 700 mož) so ob napadu še okrepili in je štela, po korpusovih prepričanju, blizu 1.200 vojakov. Situacija je zapletala še dejstvo, da so bili deli posadke v okoliških naseljih in so napadajoče enote morale najprej obračunavati z njimi in šele nato napadati postojanko.

Organizatorji napada so si mnogo obetali od uvodnega bombardiranja zavezniških letal, katerih sodelovanje je bilo s pomočjo anglo-ameriške misije pri glavnem štabu zagotovljeno. Dalje naj bi k dokončnemu razbitju utrdp pripomoglo težko orožje: dve havbici 100 mm, ena havbica 75 mm, gorski top 75 mm s po 100 granatami za vsako orožje. Dalje sta bili na voljo dve bateriji minometov 81 mm. Vsaka napadajoča brigada je dobila še po eno baterijo lahkih in po eno baterijo protitankovskih minometov. 15. divizija je za napad posodila protitankovski top 47 mm in dva »partopax«, učinkovito domače orožje za rušenje utrd (iz razdalje 250 m). Sodelovanje

petih leta 1943 zaplenjenih italijanskih tankov (malih in srednjih) smo že navedli. Na dan napada, 18. novembra, so brigade osemnajste od dveh zjutraj zapustile položaje Koprivnik-Trnovce (kjer so se mudile po sovražnikovem porazu) in v ugodnem vremenu odšle po gozdnatem terenu proti Kočevju na izhodiščna mesta: 8. brigada (pod poveljstvom Jožeta Ožbolta) k Šalki vasi, 9. brigada (pod poveljstvom Radka Marjanovića) na prostor pred Nanosom in Rudnikom v smeri železniške postaje, 10. brigada (pod poveljstvom Glise Raca) v predel med Mestnim vrhom in Fridrihtajnom, vtem ko sta se jurišni bataljon in štab divizije ustavila v Cvišlarjih.

Ob 10.55 so priletela zavezniška letala: štiri eskadrilje so odvrgle nekaj bomb, vendar letala niso zadelana niti enega pomembnejšega vojaškega objekta in tudi ni bil nikjer uničen obrambni pas bunkerjev. Porišene so bile le civilne hiše v Podgorski ulici.

Tanki so prišli prepozno

Kljub temu so takoj po odhodu zavezniških letal enote 8. in 9. brigade vpadle v Šalko vas in prodrle do bloka, zasedle Rudnik pa sektor »Korpus Domini« - Kraferji ter se spustile v boj s sovražnikom na blokih in bunkerjih v obrambnem pasu. En bataljon Levstikove brigade se je lotil obstreljevanja na cestnem bloku Kočevje-Cvišlarji. Deseta brigada je imela tega dne opravka že prej pri Livoldu, takti, ko je šla čez cesto na poti na izhodiščne položaje med Fridrihtajnom in Mestnim vrhom. Šlo je za močnejšo sovražnikovo patroljo na sektorju Dolga vas-Livold, ki je udarila na brigadno zaščitnico prav takrat, ko je le-ta počivala. Napad so borci takoj odbili in napodili patroljo v Kočevje. Brigada se je po letalskem bombardiranju približala bloku pri Dolgi vasi in v Podgorski ulici, vendar do kakšnih resnejših poskusov napada ni prišlo. Po sporočilu brigadnega štaba zato ne, ker se mu je zdelo letalsko bombardiranje premalenkostno in je menil, da ni še končano, in pa zato, ker brigada še ni imela težkega orožja, s katerim bi uničila bunkerje. Skratka, brigada se je ob 15. uri premaknila v Livold.

Na sektorju Šalka vas-Rudnik-železniška postaja pa so se enote 8. in 9. brigade ves dan in še v noč spopadale s sovražnikom v utrdbah kljub temu, da jih je nenehno obstreljeval s topovi. Divizijsko poveljstvo je računalo, da bi se dalo že tega dne prodrli na bloku v Šalki vasi, seveda le s pomočjo topništva in tankov. Toda tanki so prišli prepozno (iz Cvišlarjev), v večernem mraku in prodor ni bil več mogoč. Tudi havbica (75 mm) je zakasnila in ni šla v akcijo. Tako so enote ponovno obstreljevale postojanko le, da bi vzmernjale posadke, ker ni bilo možnosti, da bi se pehotna pod okriljem teme približala bunkerjem in jih uničila. Prepozen dovoz težkega orožja in tudi streliva, netočne označbe utrdv in operativnem načrtu in še nekatere druge pomanjkljivosti tega prvega dne grede gotovo na rovaš prehitro in zato površno organiziranih priprav za sam napad.

Neodločeno

No, dostava streliva za težko orožje in njegova namestitve sta bila do jutra (19. nov.) slej ko prej urejena in so divizijske enote napadle na vseh odsekih, podprte s topniškim ognjem. Divizijsko poročilo pravi, da so bili topovski zadetki sicer dobri, toda artilerija ni tolkla tistih objektov, ki jih je neposredno napadala pehota, razen havbice, ki je streljala s položajev 8. brigade. Ta se je, tudi s pomočjo minometnega ognja, pripravljala za prodor čez blok, ko se je pri Klinji vasi nanadoma prikazal večji sovražnikov oddelek. Nastala je neposredna nevarnost, da bi udaril v hrbet napadajočim bataljonom in seveda

tudi topništvu. Enote 9. in 6. (rezervne) brigade so htele, da bi prestregle sovražnika in ga zapodile nazaj (proti Ribnici), kar se jim je s silovitim naskokom tudi posrečilo. Seveda je bilo uresničenje načrta za prodor na bloku v Šalki vasi onemogočeno, saj je bilo treba zaradi sovražnikovega vdora težko orožje premestiti proti Oneku. Tako so se na tem odseku čez dan nadaljevali le spopadi patrolj, proti večeru pa je 1. bataljon (Levstikove) z divizijskim jurišnim bataljonom poskušal naskočiti bunkerje, vtem ko je 3. bataljon napadal sovražnika v smeri Sokolskega doma. Sovražnikov odpor pa je bil premočan, naskoki čez čisto preveč tvegani, tako da so se enote pomaknile nekoliko nazaj in nato ponovi naprej obstreljevale, da bi z vezanjem dela oblegane posadke omogočile morebitne prodore drugje.

Deveta brigada je izprva kar uspešno in z osredotočenim strojniškim ognjem prodrla do pokopališča, dalje pa ni mogla, razen če bi tvegala, spričo sovražnikovega silovitega obrambnega streljanja izgubiti večino borcev. Kakor Levstikova brigada se je pomaknila na višinske položaje, na katerih so se borci vkopali in čakali na ugodnejšo priložnost.

Deseta brigada je prav tako ob šestih zjutraj napadla pri Dolgi vasi; borci 1. bataljona so s pomočjo topništva in minometov uničili bunkerje v samem naselju. Sovražnikova posadka je osredotočila ogenj težkega orožja na Podgorsko ulico in bataljon je moral umakniti, hkrati z gorskima topovima, ki sta porušila bunkerje. Dve 100 mm havbici sta tega dne po 7. uri obstreljevali cerkevna zvonika in kočevskih kolodvor. Iz cerkvenega stolpa so se oglašale strojnice, ki pa jih je obstreljevanje utišalo. Sovražnik je nato z gostim ognjem obispal položaje topov, ki so jih morali nazadnje zaradi prehudega pritiska odpeljati do Oneka. Divizijski jurišni bataljon je uničil en bunker. Rezultat drugega dne napada lahko označimo na kratko: le eden uspeh, sicer pa – neodločeno.

Tretjega dne, 20. novembra, so bile enote na vseh odsekih ob šestih zjutraj ponovno pripravljene na vdor. Topove so dobile vse tri brigade in upanje na uspeh operacije je zopet zraslo s ponovnim priletom in bombardiranjem zavezniških letal ob devedeh dopoldne, kar pa po mnenju divizijskega poveljstva ni povečalo možnosti za prodor. Na odseku pri Šalki vasi sta dva bataljona 8. brigade s pomočjo topništva in koncentracije minometov 81 mm odločno napadla bunkerje in jih tri uničila. Kaj več se ni dalo storiti. Tudi borci 10. brigade so po bombardiranju navallili na utrdbe, pa niso ničesar opravili, slej ko prej tudi zato ne, ker je sovražnik s hudim nasprotnem artilerijskim ognjem divizijskim topovom onemogočil streljanje iz neposredne bližine. Borci jurišnega bataljona so se s pomočjo portopa približali bunkerjem na 20 m, prebiti pa se niso mogli.

Splošno situacijo je poslabšala ponovna sovražnikova intervencija iz Ribnice pa zraven še njegov izpad iz Kočevja. Ribniško kolono so enote 15. brigade na odseku Makoše-Rakitnica prisilile k umiku, pa očitno le za malo časa, saj je nato ves domobranski udarni bataljon prodril do Klinje vasi in Željn. Z njim sta se spopadala bataljon 9. in enote 6. (Štandrove) brigade. Prišlo je do prerivanja in odmikov pa spet do bočnih napadov na sovražnika, dokler nista končni izid pospešila korpusova tanka, po katerih intervenciji se je sovražnikov oddelek v begu povlekel v goz na južno pobočje hriba Konjsko. Okupatorjev načrt, da po odstopu 9. brigade in po prodoru do Željn udaril v hrbet 8. brigadi, je tako propadel.

Malo možnosti za uspeh

Okoli desetih je zavezniško letalstvo spet bombardiralo kočevsko postojanko, nakar

je topništvo spet odprlo nanjo močan ogenj. Poskusi borcev, da bi prodrli skozi utrjeni pas, so spet bili neuspešni. Tako so enote 8. in 9. brigade odbile samo blokadno mesto na svojih odsekih. 10. brigada je poizkusila vdreti na desni strani Dolga vas-Kočevje s pomočjo topa in partopa ter minometalske baterije. Toda top ni v redu deloval, partop je bil predaleč od bunkerjev in so vse mine padle pred utrdbo. Brez učinkovite podpore težkega orožja se pehota ni mogla čez čisto priplaziti k bunkerjem, razen če bi tvegala samomor oziroma bila zdesetkana. Nasploh je tretjega dne nastala skoraj nemogoča situacija: medtem ko so divizijske enote s pomočjo topništva in po obeh zavezniških bombardiranjih spet in spet poskušale predreti utrjeni obroč in naskočiti postojanko, so se jim za hrbtno prikazali sovražnikovi intervencijski oddelki pa še del kočevske posadke, ki je izpadel iz mesta. Napadajoče divizijske in varovalne enote so sovražnika sicer zavračale in ga katerikoli (zlasti s tanki) tudi razbile, pa se je spet zbral in dalje ogrožal normalni potek napadalne operacije, (posebej po njegovem izpadu na desnem krilu pri Klinji vasi).

Tako je po treh dneh in dveh nočeh bojov glavni štab ukazal prekiniti kočevsko operacijo zaradi očitnih negativnih možnosti za uspeh in zaradi ohranitve svojih sil, ki bi pri nadaljnjem napadanju imele – tudi če bi nazadnje uspeli – prevelike izgube. Posebej se zaradi bojov z okupatorjevimi intervencijskimi kolonami, saj so se razen že navedenih policijskih in domobranskih odredkov bližaji Kočevju močni deli 162. pehotne divizije iz Postojne in Ljubljane. Pri napadu na Kočevje je sodelovalo 776 borcev 18. divizije, kar je bilo skoraj gotovo premalo, če upoštevamo številčno moč oblegane posadke, ki je bila po naknadni okrepitvi še enkrat tolikšna.

Tuje mnenje

In vendar ves napad nikakor ni izzvenel negativno, ne samo po presojah odgovornih poveljstev divizije, korpusa in glavne štaba. Značilno je ohranjeno poročilo člana angleške vojaške misije pri glavnem štabu NOV Slovenije artilerijskega polkovnika P. N. M. Moore, ki je nedvomno z naklonjenostjo osebno spremljal in tudi beležil potek kočevske operacije tako rekoč od ure do ure na raznih oglednih točkah. V sklepu svojega poročila glavnemu štabu piše:

«Čeprav končni napad na mesto ni bil uspešen, so bile dosežene znatne koristi. Sovražnik je moral pritegniti v Kočevje rezerve, ki bi jih mogel uporabiti na drugih področjih 7. korpusa. Značilno je bilo, da se noben sovražnikov odvrtačevalni poskus dejansko ni uresničil. Sovražniku so bile prizadejane hude izgube. Najmanj 300 granat je padlo v sovražnikovo postojanko...»

Tudi njegove kritične opombe so tehtne in objektivne, pri čemer najde dosti pohvalnih besed na račun hrabrosti, hladnokrvnosti in iznajdljivosti napadajočih borcev in poveljnikov, napake, ki jih navaja, pa grede večinoma na rovaš nepravilne razporeditve in uporabe topništva.

General Jaka Avšič, ki je takrat kot v. d. komandanta glavnega štaba NOV in PO Slovenije prav tako prisostvoval bojem za Kočevje, je pozneje pohvalno ocenil Mooreovo poročilo in tudi poudaril pozitivno bilanco kočevske operacije v kratkih okoliščinah in s takrat razpoložljivimi bojnimi sredstvi.

Rečemo torej lahko, da je bila to ena trdih, toda potrebnih preizkušenj naše NOV pred še zahtevnejšimi, velikimi sklepnimi vojnimi operacijami na slovenskih tleh.

Ladislav Kiauta

Umetna drsališča, najprej na Jesenicah, nato v Ljubljani itn., so v največji meri plod njegovih prizadevanj za napredek športne panoge, ki jo je gojil tudi sam in v njej dosegel največje uspehe.

Bloudkova nagnjenost k tvornemu graditelju in konstruiranju se je posebej pokazala med narodnoosvobodilno vojno. Da je postal navdušen in aktiven sodelavec Osvobodilne fronte takoj ob njeni ustanovitvi, saj ga nacionalna zaslužnost slovenskega naroda ni mogla pripeljati drugam. Sam je zapisal o sebi, da je z ukupacij opustil sleherno delo in postal aktivist OF. V to službo je postavil ne samo sebe, temveč v glavnem ves svoj športni klub Ilirijo pa tudi svoje podjetje Avtomontažo, ki je popolnoma zaustavila sleherno produkcijo.

Popolnoma v svojem slogu je že l. 1940 napravil načrt, kako pomagati pri značnih napadih na London, in ga posredoval konzulatu v Zagrebu. Ilirija je postala torišče intenzivnega delovanja za OF, Bloudke je pri tem sodeloval v glavnem pri manjših akcijah. Aprila 1942 so ga Italijani prikratkaretili; izvelkel se je s prostodušnostjo. Po prihodu iz zopora pa se začne njegova težavna pot vedno izpostavljenega aktivista, pri čemer je poskušal opravljati naloge, ki so bile najbolj zapletene in tehnično težko izvedljive. Dušilec za zvok na puški, napravo za polnjenje min in bomb, rezila za papir za partizansko tiskarno, načrti za gradnjo bunkerjev za skrivanje ilegalcev, jedzci za prediranje gum na okupatorjevih avtomobilih, načrt za izdelavo majhnega letala, s pomočjo katerega bi prenesli razstrelivo pod borovniški viadukt itn.

Po osvoboditvi se Bloudke ni udeleževal, vsaj v večji meri, partijskega organizacijskega življenja, zanimala ga je tehnična in vsebinska gradnja našega športa. Tu pa je vedno ohranjal partijnost in se boril za prilaganje našega športa potrebam najširšega sloja ljudi.

Drago Stepišnik

Ob 20-letnici smrti Stanka Bloudka Graditelj, inovator, mecen in prijatelj

Letos poteka 20 let, odkar je 26. novembra 1959 v Ljubljani nenadoma umrl inženir Stanko Bloudek. Ob smrti je slovenska javnost soglasno ugotavljala, da smo izgubili z njim osebnost zgodovinskega pomena za razvoj telesne kulture ne samo v slovenskem ali jugoslovanskem, temveč tudi internacionalnem merilu, pa četudi takrat še nismo imeli o vsebini in pomenu celovite podobe njegovega dela.

Ljudje so ga poznali: eni oziroma večina zaradi Plance, pa zaradi njegovega mecenstva, najmaljše pa je pritegovala njegova velika ljubezen do mladine. Celovitejši prikaz njegovega dela smo dobili šele 12 let po smrti, ocene in raziskava, opravljena na podlagi dokumentacije, pa priča o tem, da naše sodbe tudi danes, ko smo časovno že tako daleč, da ni več mesta za morebitno sentimentalnost, ni treba spreminjati. Ob nekaterih manjših opombah, ki pomen njegove osebnosti samo pojasnjujejo, gre povedati nekaj besed le ob nekaterih posebnostih, prenesti avtorstvo Plance drugam. V kratkem seveda ni mogoče nadrobneje orisati njegovega dela v celoti, omejiti se je treba na tisto, s pomočjo česar si ob spominiskem dnevu priključimo v spomin poglavitve značilnosti njegovega delovanja.

Po poklicu je bil Bloudke konstruktor, graditelj, inovator. Še kot študent je zgradil poleg jadralnega dve motorni letali in z njima zaslovel v Avstrooskiji in Nemčiji.

Delal je kot šef-konstruktor v letalskih tovarnah v Budimpešti in ostal letalstvu zvest tudi potem, ko je po l. 1926 že v Ljubljani zgradil dvoje originalnih športnih letal, prišel pa je tudi delom na helikopterju skoro do kraja. Izdelal je vrsto novosti, ki so mu patentirane prinesle v času do izbruha druge svetovne vojne, veliko denarja: med njimi je najbolj znana zakovica za plombaranje železniških vagonov, ki so jo sprejeli v skoro vseh evropskih državah. Po osvoboditvi se je Bloudke ves posvetil konstrukcijskemu biroju pri naših vrhovnih športnih organizacijah.

Bloudke je tudi konstruktor slovenskega športa. Prvi je bil pri nas organiziral športni klub. Do tedaj smo pri nas (do l. 1920) spoznali samo nekaj malega nogometnih klubov, pa kolesarska, planinska društva ter zlasti telovadna sokolska, orlovška in delavska društva. Športni klubi so odprli vrata novim panogam, do tedaj pri nas neznanim: lahki atletiki, plavanju, smučanju, tenisu, drsanju, hazeni, hokeju na ledu, težki atletiki, namiznemu tenisu itd.

Pojem šport je tako dobil svojo pravo, široko vsebino.

Inž. Stanko Bloudek (11. febr. 1890 – 26. nov. 1959)

Nove panoge pa so terjale tudi nove naprave. Bloudek je za vzel drugim klubom zgradil svoji Iliriji najprej za tisti čas moderno nogometno igrišče in mu dodal lahkoletsko tekališče z napravami za mete in skoke, dodal pa še garderobo s toplimi prhami, zgradil je kompleks teniških igrišč, ki so bili na voljo Iliriji, v tem ko so pred tem imeli svoja teniška igrišča skoraj izključno samo premožni posamezniki. Ko govorimo o gradnjah in konstruiranju, se moramo najprej ustaviti pri gradnji prvega športnega bazena ne samo v Ljubljani ter Sloveniji, temveč tudi v Jugoslaviji. Poleg velikega odkritja je novo kopalništvo imelo ob pripravah za grejte vode tudi še majhen bazen, pokrit in ogrevan z njim je Bloudek želel odpraviti letni sezonski značaj našega plavalnega športa. Vse načrte je napravil Bloudek sam in dodal k izvedbi tudi vrsto lastnih novosti.

Bloudek je za gradnjo bazena ustanovil poseben konzorcij, ki mu je sam tudi pred-

sedoval, in ki naj bi poskrbel za potrebna finančna sredstva. Naloga ni bila težka: Bloudek je posodil denar, vsga skupaj nekaj nad 2 milijona tedanjih dinarjev, čeprav je vnaprej vedel, da denarja, vsaj v celoti nikoli ne bo dobil nazaj. Ni se varal, po končani vojni pa se je tudi uradno odrekel lastništvu. Edinstven primer mecenstva, posebej še, ker je Bloudek velik del vračil porabil za plačevanje inozemskega trenerja in za tekmovalni promet ilirijanske plavalne sekcije, ki je postala v kratkem času najboljji jugoslovanski in srednjeevropski plavalni klub.

Zaustavimo se v Planici in bo njenih skalnicah. Ne bi opisovali, kako je nastala planiška velikanka, stvari so pojasnjene do podrobnosti. Treba pa je ob tem pristaviti le nekaj pripomb ali ugotovitev. Gradnja planiške velikanske je imela nekaj nasprotnikov tudi doma, med domačimi smeučarskimi delavci. Ti niso povzdigovali svojega glasu samo doma, temveč so se pridruživši tistim, v FIS, ki so nastanku in izgradnji Plance nasprotovali ter seveda izvajali nad skalniko močan pritisk in prepovedi skakanja na njej. Bloudek je ob organizacijski pomoči Josja Gorca zdržal vso težo tega pritiska in FIS je moral že l. 1940 načelno odnehati in opustiti svoj pritisk. Temu Bloudkovemu strokovnemu priznanju pa se je pridružil še drugi uspeh: Švicar inž. Straumann, teoretik, ki je še pred dograditvijo planiške velikance delal laboratorijske poskuse v zvezi s teoretičnimi možnostmi, zgraditi napravo, ki bi ponela skakalca tudi več kot 100 m daleč. Straumann je zopet samo teoretično tudi napovedal tako dolge skoke, ki jih je sam imenoval lete ali poletje.

Tu je l. Gorec skupaj s Bloudkom storil napako. Planiški organizatorji so hoteli obiti sicer krivično FIS prepoved skakanja s tem, da so tej zvezi predlagali, naj skoke na velikankah dovolj pod imenom poleti, imenoni, ki je zraslo v Planici. Inž. Straumann je zato očital Bloudku plagiatstvo in vplivni inženir je s svojimi nastopi spočetka Planci močno skodoval. Mož pa je naposled le sprevidel, da ne gre za nikakršno posnemanje ali celo krajo, temveč za zanimiv pojav, ki sta oba strokovnjaka

Lakota Sto mrtvih na minuto

Že zdaj je na svetu dovolj hrane za štiri in pol milijarde ljudi, a ne dobijo je tisti, ki jo najbolj potrebujejo

Obtožba, ki so jo izrekli delegati šestinidesetih članic svetovnega sveta OZN za prehrano, ko so se pred tedni zbrali v Ottawi, odmeva v parlamentih raznih dežel, tudi evropskih in tudi v Italiji: »Dan za dnev se pred našimi očmi dogaja genocid, ki mu ni primere v človeški zgodovini.«

Vodja italijanske radikalne stranke Marco Pannella je na sestanku v Ottawi dejal: »Vsako leto umre na svetu petdeset milijonov ljudi zaradi lakote. To so žrtve sedanjege reda, našega reda. Pošastno se je sprizniti s tem iztrebljevanjem, kakor da bi šlo za naravno katastrofo. Saj gre za posledice jasnih političnih odločitev: kot na primer ravnanja zahodnih držav, ki vsako leto pripravijo za oboroževanje 450 milijard dolarjev, namesto da bi vsaj del tega bogastva namenile za boj proti lakoti in svetu.«

Najbolj grozljivo dejstvo, ki so ga tokrat prvič morali priznati v svetu za prehrano, ki se že leta in leta bojuje proti lakoti, je v tem, da je kljub tehnološkim in gospodarskim napredkom »danes na svetu več stradancev kot v preteklosti.« Letu 2000 se torej bližamo s slabšimi razmerami, kot smo jih imeli na začetku 20. stoletja, pravi Maria Antonietta Macciocchi, radikalna poslanka, ki je tudi bila na sestanku v Ottawi. »Še več: niti v časih najhujšega pomanjkanja ni lakota pobrala toliko ljudi kot danes.« In nihče ne more napovedati, ali in kdaj bo mogoče pregnati pošast lakote s sveta.

»Vsakokrat, ko človeštvo sede h kosilu,« pravi indijski kmetijski minister Shri Singh, »zagleda 200.000 novih obrazov. Za svetovno mizo je vsako leto 72 milijonov novih ljudi.« Strokovnjaki trdijo, da neznanega napredovanja lakote ni mogoče razložiti ne z boomom rojstev ne s staro teorijo o pihih virih hrane na zemlji. Ves problem je v tem, da je hrana slaba razdeljena in da je še slabše »upravljana.«

Najočnejši primer za to je pšenica, temeljno živilo za številna ljudstva. Pšenice je v obilju in pridelajo je čedalje več (letos so svetovne rezerve dosegle 205 milijonov ton). Strokovnjaki so izračunali: zadoščal bi le majhen, tako rekoč nepomemben del tistega žita, ki ga porabi in razmeže industrijsko razviti svet – gre za 3 do 5 odstotkov – da ne bi več trpelo lakote 450 milijonov kronično podhranjenih ljudi tretjega in četrtega sveta. Toda kje konča to žito?

V Združenih državah Amerike in Kanadi, državah, ki pridelata več kot polovico pšenice na svetu, z njo na veliko pitajo prašiče, krave in piščance. Rezultat tega je med drugim, da dobra tretjina Američanov, ki se hrani s tem sočnim in obilnim mesom, trpi zaradi debelosti in drugih s tem povezanih težav. Bolje bi bilo, pravijo izvedenci, ko bi Američani jedli manj mesa: bilo bi boljše tako zanje kot za nerazvita ljudstva. Izračunali so namreč, da vsak jedec mesa potisne v smrt od lakote petnajst ljudi na leto.

ZDA sicer izvažajo presežke žita, vendar po finančnih merilih, ki nikakor niso naklonjena deželam, ki ga najbolj potrebujejo. Ameriška in kanadska pšenica – pa tudi žito drugih svetovnih superproizvajalk Avstralije in Argentine – gre predvsem v bogatejše države, ki lahko plačajo najvišjo ceno in na čelu katerih je Sovjetska zveza, ki kupi letno kakšnih petnajst milijonov stotov žita.

»To sistematično sovjetsko kupovanje ameriške pšenice veliko prispeva k temu, da so cene žita na svetovnem tržišču tako visoke,« meni Maria Antonietta Macciocchi, »obenem pa ga jemlje tistim, ki ga najbolj potrebujejo. Zato je jasno, zakaj se tako ZDA kot SZ upirata slehernemu poskusu, da bi z nekakšno »svetovno kaščo« stabilizirali ceno žita na dostopnih ravni. Tako bi v debelih letih delali zaloge, v suhih letih pa žito prodajali. Tako velike družbe potrošniškega tipa – ZDA in ZSSR – složno ščitijo svoje interese na škodo dežel v razvoju. Nerazvitost je povezana z razvitostjo. Ta mehanizem bi po mojem mnenju morali razbiti.«

Od leta 1939 so večkrat razpravljali o mednarodnih sporazumih za ceno žita, vendar z njimi niso nikdar resnično stabilizirali cen. Zadnji poskus, da bi izboljšali popolnoma neprimerni sporazum iz leta 1971, se je februarja letos izjalovil v Zenevi. »Vse manj so možnosti, da bi prišli do pravega nadzorstva nad čedalje bolj nihajočimi cenami in da bi tako omogočili resnično planiranje v nerazvitih deželah,« pravi filipinski kmetijski minister Arturo Tanco.

Merila za prodajo žita v tujino postavlja »pet sester«, se pravi pet multinacionalnih družb – Cargill, Continental Grain Company, André, Louis Dreyfus in Bunge – ki so močne kot »sedem naftnih sester« in ki imajo velikanski politični vpliv, kot je v razkrij Dan Morgan, največji ameriški strokovnjak za te zadeve, v eseju »Trgovci z žitom«. Južna Koreja na primer si je zagotovila dobave ameriške pšenice šele tedaj, ko se je obvezala, da bo zmanjšala svoj izvoz tekstila v ZDA, katerim se zdi, da je pač prevelik. Bangladeš je dobil žito proti obljubi, da ne bo več prodajal jute Kubi, »rdnemu otoku« za ZDA. Kadar Washington sklene, da bo to ali ono vlado potisnil v krizo, ji ne dá pšenice. Salvador Allende je padel potem, ko so ZDA poleti 1973 s sklepom, da Čilu ne prodajo žita, potisnile njegov režim na rob gospodarskega poloma.

Toda kako je mogoče, da dežele tretjega in četrtega sveta, ki so še pred drugo svetovno vojno izvažale kmetijske pridelke, danes berajo za žito v industrijsko razvitih državah? Po mnenju francoskega ekonomista Renéja Dumanta so tega krive same industrijske razvite države, ki so nekdanjim kolonijam vsilile svoj vzorec civilizacije ter tako uničile tradicionalne gospodarske strukture, sloneče na poljedelstvu, živinoreji in obrti. Intenzivno pridelovanje arašidov v Sahelu, območju med Senegalom in Sudanom, ki ga je vsililo neko zahodno podjetje, je naposled uničilo velik del površin, na katerih je bilo prej s kolobarjenjem mogoče pridelati številne poljnine. V drugih azijskih in afriških deželah je drastično zmanjšanje ledine, ki so ga zahtevali evropski agronomi, izzvalo

katastrofalno erozijo tal. V nekdanjih kolonijah se je evropski in ameriški »agrobussines« polastil najbolj plodne zemlje ter oropal domače kmete. Se hujše reči so se dogajale. Na podlagi tako imenovanega prehrabenegega načrta »PI 480«, ki se ga je lotil Washington s »petimi sestrami« v Zairu, so domačini morali opustiti tradicionalno pridelovanje žita, ki ga zdaj uvažajo iz ZDA. Na otočju Fidži, kjer je bilo nekoč obilo sadja, ljudje danes kupujejo ameriške konzerve.

V drugih nekdanjih kolonijah »pet sester«, za katere pravi ameriški demokratiški senator Frank Church, da »nihče ne pozna njihovih načrtov, strategije in resničnih dobičkov«, izvaja programe, ki ljudem naganjajo strah v kosti. Nekatere multinacionalne družbe hočejo prodajati umetno hrano, ki je največkrat dvomljive vrednosti, in z veliko propagando črnijo naravno prehrano dojenčkov: »Rezultat te operacije je povečana smrtnost otrok, ki je bila že tako zelo visoka,« trdi poročilo, namenjeno prehrabnemu svetu OZN.

Na tri ali štiri leta se svet sestane in ugotovi trenutno stanje. »Pravzaprav samo registra števil mrtvih od lakote,« pravi Marco Pannella, »in ugotovi, da je žrtev več, namesto da bi jih bilo manj.« Tako smo spoznali,« je izjavil radikalni poslanec Massimo Teodori, »da so velike strategije boja proti lakoti, ki so jih izdelale vlade in mednarodna združenja, kaj malo prida. Pa tudi, da se je treba problema lotiti tako, da bodo akcije takojšnje in usmerjene v čimprejšnjo zadovoljitev najnujnejših potreb. Treba je tudi zdramiti ljudi, institucije in strukture.«

Prva ideja, ki so jo dali italijanski radikali, je v tem, da bi bogate države »posvojile« revne dežele, temu pa bi sledile velike pomožne akcije, ki bi jih zaupali vojski. Na tone in tone žita in druge hrane bi morali pripeljati z vojaškimi ladjami in letali v najbolj ogrožene predele tretjega sveta. Tako italijanski kot drugi vojski naj bi potem v tistih predelih zgradili pristanišča, ceste, železnice, mostove, silose, tako da bi mednarodna pomoč (letos gre za 9,5 milijona ton žita, ki so ga v glavnem dele ZDA in pa Kanada) zares prišla do sestradanih ljudi. Zgodilo se je že (na primer v Indiji), da lokalne oblasti zaradi pomanjkanja infrastrukturo niso mogle razdeliti pomoči. Žito je segnilo, potem pa so ga požrle podgane. Pomoč vojakov, kar je nekaj nekdanjih kolonij že zavrnilo (»Žito da, vojakov ne!« je bilo geslo v Nikaragvi, ko je dobila takšen predlog), bi bila navsezadnje tudi pot, po kateri bi koristno in v prid človeštva uporabili velikanski in dragi vojaški stroji zahodnih držav.

Radikali sami priznavajo, da so za izkoreninjenje svetovne lakote potrebne nove in pogumne strategije, ki bi jih morala podpreti skupna politična volja. Tako na primer bi morala vsaka bogata država namestiti revnim stalem del narodnega dohodka. V pripravljanju, da bi glavni razlog za lakoto na svetu v tem, da nekdanje kolonije ne morejo plačati žita, so nekatere vlade nekako izsilile v OZN nekakšen program samoobdavljenja, po katerem naj bi bogati dali za pomoč deželam v razvoju en odstotek bruto nacionalnega produkta. Dospel se je te obveznosti držalo ne nekaj držav, in sicer Švedska, Danska, Francija, Nizozemska in Norveška. »Italijanski prispevek je naravnost smešen,« pravi radikalna poslanka Emma Bonino. »Damo komaj 300 milijonov lir na leto.« Zdaj je cilj, da bi nekdanja obljuba industrijsko razvitih držav nerazvitemu svetu postala operativna. Kajti v Aziji, Afriki in Latinski Ameriki v dvajsetem stoletju, ko je človek ukrotil atomsko energijo in stopil na Mesec, ljudje še naprej umirajo z neznanako hitrostjo: sto mrtvih na minuto...

Massimo Conti, Panorama, Milano

Odiseas Elytis

»Nobelovstvo« ni dokaz za naprednost literature

Kateremu grškemu pesniku »pripada« Nobelova nagrada za literaturo?

ATENE, novembra – Nepričakovani izbor Nobelovega nagradjenca je zelo vznemiril in vzradostil grško kulturno javnost. Odiseas Elytis, s pravim imenom Odiseas Alepoudhelis, prejema od vsepovsod čestitke in priznanja. Stolpci grških časopisov se polnijo s članki o njem, o tem, kako je sprejel novico, da je dobil Nobelovo nagrado, zatem o njegovi tiskovni konferenci, grška televizija pa je celo povabila najuglednejše umetnike, da bi kaj povedali o Elytisu.

Kulturna Grčija je polaskana s tem, ko je dobila – že drugič – Nobelovo nagrado za književnost, hkrati pa tudi precej presenečena, saj ni bila pripravljena na to, da jo bo dobil ravno Odiseas Elytis. Zadnje čase je na švedski akademiji prišlo v navado, da nobelovci ne izbirajo po tem, ali so v književnosti svoje domovine najpomembnejši. Največ odtelita piščev »nasprotovanje« naprednih misli, zavzemanje za nekaj, kar je čas že pustil za seboj, za nekaj okorelega. Tudi v grškem primeru se je to potrdilo, čeprav ne tako drastično kot prejšnja leta, ko so dobivali nagrade za književnost Solženicin, Pasternak... Največji živeči grški pesnik Janis Ricos, za katerega so bili vsi prepričani, da mu Nobelova nagrada »pripada«, tega priznanja ni dobil, verjetno zato, ker je eno veliko nagrado, namreč Leninovo za svoje pesmi že dobil...

Zato tudi ni čudno, če je Ricos na televiziji precej govoril proti Nobelovi nagradi, malo morda tudi razočaran, ker je sam ni dobil, pa je menda celih pet minut našteval samo imena tistih, ki te nagrade niso dobili. Človeka zares vznemiri, ko to sliši. Pri vsakem od omenjenih velikih imen, ki so se za večne čase vpisala v književnost, ti je, da bi planil na noge in vzkliznil: »Kaj ta tudi ni med nobelovci!«

»Nagraditev Elytisa je čast. Toda ne toliko za pesnika, ki je največjo nagrado, ki jo umetnik lahko dobi, namreč ljubezen in priznanje svojih rojakov, že počel, pač pa za Nobelov sklad,« pravi sarkastično Ricos.

Človek, ki je s svojimi skladbami proslavil Grčijo, ki je v kratkem času zamenjal več političnih strank, dokler ni postal član Komunistične partije Grčije za tujino (obstaja tudi komunistična partija za domovino), Mikis Teodorakis namreč, je ponosen, ker je po svoje morda pripomogel, da je postala Elytisova poezija bolj znana. Teodorakis je zložil na Elytisove pesmi več kompozicij, sam Elytis pa pravi, da je glasba nekaj povsem drugega kot poezija.

Poezija je na grških tleh že davno pognala globoke korenine. Ne bi se vračali prav do Homerja, lahko pa trdimo, da se je v tej deželi rodilo nič koliko čudovitih pesnikov, ki bi jim pripadala Nobelova nagrada, seveda če bi še obstajala v času Palamasa, Sikelianosa, Kavafija ali zlasti Kazancakisa in Varnalisa. V relativno kratkem časovnem razmaku, komaj šestnajst let po tem, ko je dobil Nobelovo nagrado za književnost pesnik in diplomat Georgios Seferis, je dobil to veliko priznanje že drugi Grk, Odiseas Elytis.

Zasnovana na takšnih granitnih temeljih je tudi Elytisova poezija močna, grška, dasi marsikateremu Grku težko dostopna. Jezik Elytisovih pesmi je »katearevusa«, grški knjižni jezik. Katearevusa (kar pomeni »čisto«) je bila v rabi vse do leta 1976, torej še do nedavnega, potem pa so z zakonom uvedli »dimotiki«, kar pomeni »narodne«. Že po samih nazivih lahko takoj vidimo, da je prejšnji knjižni jezik ljudstvo težko razumelo, v tistem »čistem« ni nikoli govoril. Povsod po Grčiji pravijo na primer vodi »nero«, v Katearevusi pa je »higra«. Izraz se je danes ohranil samo še v meteorologiji v higrskopskih obvestilih. Če bi hoteli ta dva jezika nekako primerjati, da bi naši ljudje bolje razumeli, potem je razlika med njima približno takšna, kot med našo današnjo srbohrvaščino in staro cerkveno slovaščino.

Vendar Elytisov jezik ni težak samo zato, ker »ni naroden«, temveč zaradi tega, ker je zelo zapleten, težak, nadrealističen. Elytis je pesnik grških otokov in Egejskega morja, a čeprav poje o soncu, o vodi, o gladkem pradu na obali, za njegove pesmi ni mogoče reči, da so opisovanje naravnih lepot. Elytis, precej konservativen, je zasnoval svojo poezijo na grški tradiciji pa tudi na bibliji in na bizantinskih himnah, čeprav je dal stihom moderen stil. Posebna odlika Elytisove poezije pa je vseskozi bogata in bleščeča domišljija.

Josefeta Alia, »Le Nouvel Observateur«, Pariz

Odiseas Alepoudhelis se je rodil na Kreti 2. novembra leta 1911 kot sin bogatega tovarnarja. Že zgodaj je zavrgel svoj priimek, saj je preveč dišal po milu, ki ga je izdeloval njegov oče, morda pa tudi zato, ker pomeni, preveden v naš jezik, »lisjak«, »lisjaček«. Inteligentni mladi Kretčan si je izbral fraz čudovit psevdonim – Elytis. Vse najlepše v Grčiji, vse kar je v tej deželi grškega, se začne z »el«: Elinos pomeni Grk, Elas je Grčija, elefterija je svoboda, elia oljka, elpida upanje, ela je vzklík, ki vabi: pridi, daj, pohiti, pa tudi Egejsko morje na »e«. Grški jezik ne pozna besede elita, zato njegovega psevdonima ne bi smeli napak razlagati...

Sam se je rodil na otoku, njegovi starši so se priselili z drugega otoka, Lesbosa, zato ni nič čudnega, če so Elytisa že v rani mladosti očarali stoteri prečudoviti grški otoki, ki jih nenehno obiskuje, jim daruje svoje življenje in svoje pesmi ter svoje poti niti s poroko noče skiniti, saj bi ga sopotnica pri potepanju ovrkala. Vendar nihče ne more trditi, da živi asketsko. Prve pesmi je objavil že leta 1935, ko mu je bilo 24 let, zaslovel pa je z »Junako in elegično pesmijo za izgubljenega podporočnika v albanski vojni«, ki jo je zasnoval na lastnem doživetju, ko se je v Albaniji leta 1940 boril proti Mussolinijevim fašistom. Njegov najboljše delo »Hvaljeno bodi« (v grščini »Axion estoi«), ki ga je začel leta 1948 in končal 1959, je cikel pesmi v čast rojstvu, boju in zmagi tako pesnika kot naroda, čudovita zmes pesnikove lastne usode in usode vseh pesnikov, ter njihovih ljudstev. Za to delo je napisal Mikis Teodorakis glasbo, pesmi pa sta mu ilustrirala Pablo Picasso in Henri Matisse.

Odiseas Elytis je objavil letos dve knjigi pesmi, še dve pa je že pripravil za izid v letu 1980.

V času, ko je bila na vladi vojaška hunta, je živel Elytis v glavnem v Parizu, kjer je prevajal številna grška dela, saj je odlično poznavalec mnogih jezikov, zlasti francosčine. Njegove pesmi so doslej prevedene v angleščino, francoščino, italijanščino, romunščino, poljščino in bolgarščino.

»Čudno se počutim, ne ravno dobro,« so bile prve Elytisove besede, ko je zvedel, da je dobil Nobelovo nagrado. »Priznanja so nekaj, kar nas usmerja proti nam samim in potrebna je velika moč, da ohranimo razdaljo. Rad bi verjel, da je švedska akademija s svojo letošnjo odločitvijo želela v moji osebi počastiti grško poezijo v vsej njeni celovitosti. Prav tako bi rad opozoril svetovno javnost na tradicijo, ki se neokrnjena nadaljuje od Homerjevih časov pa vse do danes, znotraj zahodne civilizacije.«

»Pesniško delo je pogosto polno trpljenja, a zadoščanje na koncu le pride,« pravi Elytis. »Noben pesnik in noben pisatelj pa ne more reči, da je dokončal vse. Vedno išče, kje bi lahko prodir še dlje. Poezija ne more spremeniti nikogaršnje akcije, zagotovo pa lahko spremeni človekovo vest in ga morebiti k akciji spodbudi.«

»Nagrado podeljujemo Elytisu,« je rečeno v obrazložitvi švedske akademije, »za njegovo poezijo, ki temelji na grški tradiciji, ki s čutno silo in intelektualno pronicljivo slika današnjih človekov boj za svobodo in ustvarjalnost. Njegove pesmi povedo človeku, na kaj mora vselej misliti, kakšno bi življenje moralo biti in kako bi moral človek samega sebe izoblikovati, kljub vsem mogočim grozjam, da bo prizadet in uničen,« je povzela švedska akademija filozofijo Elytisove poezije.

Elytis se je šolal v Atenah in Parizu, bil je pod vplivom Andréa Bretona, študiral je pravo in se šele kasneje posvetil umetnosti, najprej slikarstvu, ki mu je še vedno konjiček, ter zatem poeziji.

Zakrknjeni samec je svoje najlepše pesmi posvetil – Eleni, mitološki Heleni, posebej ljubezni lepote, čutnosti in ženske privlačnosti.

Lazar Čarnič

Za kulisami puščavske vojne

Senzacija na tribuni v Alžiru

Pred lesketajočim Sredozemskim morjem drdrajo v mimohodu tanki, oklepni avtomobili, kadeti, transporterji... Toda v Alžiru 1. novembra ni vzbujala senzacije vojaška parada. Senzacija je iskati na tribuni. Topovi in tanki so sicer zanimivi, toda bolj zanimivi od njih je mož drobnega obraza, ki sedi poleg predsednika Šadlija: Zbigniew Brzezinski, Carterjev svetovalček, mož številka 2 v Beli hiši in težka artilerija ameriške diplomacije.

Kaže, da je Brzezinski prišel v Alžir ob najbolj nepravem času. Prav tisto sredo 31. oktobra, ko je njegovo letalo pristalo v Alžiru, je njegov kolega Warren Christopher, podsekretar v State departmentu, odletel iz Rabata, kjer je pustil kar zajetno darilo: najmodernejše orožje – predvsem bojne helikoptere »cobra« in izvidniška letala »OV 10« – ki ga je kralj Hasan že štiri leta zahteval od Američanov. Hkrati so Združene države preklicale prepoved, ki je veljala od 1960, namreč, da Maroko ne sme uporabljati ameriškega orožja zunaj svojih meja. In, naposled, Warren Christopher je ob odhodu iz Rabata poudaril, da ZDA »zelo odločno« podpirajo kralja Hasana II. in torej tudi njegovo politiko.

Za borce Polisario je to hud udarec. Orožje, ki so ga v zadnjem času dobili od ZSSR, plačala pa ga je Libija, je bilo boljše in učinkovitejše od oborožitve, s katero razpolaga maroška armada; na gverilo navaženi Saharci so si od te premoči v kvaliteti orožja lahko obetali nadaljnje uspehe na

terenu. Do takega sklepa so prišli tudi izraelski vojaški strokovnjaki, ki jih je Hasan II. tajno povabil v Maroko in ki so si pred tremi meseci ogledali prizorišče spopada med maroško armado in saharškimi gverilci.

Ljudje iz Tsahala, izraelske armade, ki so strokovnjaki za vojskovanje v puščavi, so napisali zelo črnoleglo poročilo. Svetovali so Maročanom, naj spremene strategijo in predvsem, naj okrepe letalstvo. Z ameriški helikopteri »cobra« in izvidniškimi letali »OV 10« je bilo to storjeno.

Toda učinek »zelo odločne« ameriške podpore kralju Hasanu je deloval tudi v Alžiru. Tam še naprej podpirajo tezo Polisario, hkrati pa imajo občutek, da se je prehitro emancipiral in da bo libijska licitacija na to karto samo zapletla stvari. Leta 1976 je nenadna razglasitev saharške neodvisnosti in ustanovitev začasne saharške vlade – oboje je bilo storjeno na pobudo libijskega predsednika Gadafija – po-

polnoma blokirala alžirsko diplomatsko akcijo, katere cilj je bil pripraviti afriške države do tega, da bi priznale Polisario. Kljub temu pa Alžirija mora protestirati, ko Carter napove, da bo oborožil Maroko. In Alžirija je protestirala, čeprav zmerno. In Carter pošlje v Alžir Brzezinskega, da bi zagovarjal ameriško stvar.

Brzezinski je pred predsednikom Šadlijem razvil tri teme.

1. Združene države v popolnosti spoštujejo alžirski režim in ga ne nameravajo destabilizirati. Alžirija je sicer progresistična in nevrščena, toda bolj po vzorcu suverene nevrščnosti kot po modelu, ki ga ponuja Kuba.

2. Maroko bo dobil orožje šele čez šest mesecev ali čez eno leto. Učinek tega orožja torej ni neposreden in kralj Hasan to ve. Hasan hoče s tem orožjem samo pokazati svetu, da ga Združene države niso prepustile usodi. Po iranski katastrofi so ZDA zelo občutljive za zahteve take vrste, kot jih je postavil Hasan. Razen tega pa je Hasan zanesljiv zaveznik ZDA in je sprejel Sadata, ko se je ta znašel v težavah, razen tega pa je poslal čete v Zaire v času krize v zairski provinci Shabi. Zato ga je treba podpreti. Tako menita Brzezinski in državni sekretar za obrambo Brown, ki sta o tem končno prepričala Carterja. Gre torej za ugled ZDA v tujini, za ameriško »credibility«. Predsednik Šadli, ki je tako občutljiv za ugled svoje države v tujini, bo torej razumel to argument.

3. Podpora, ki jo je od ZDA dobil Hasan, bo Alžiru poplačala v politični valuti. Hasan je sedaj postal odvisen od ZDA in gre za to, da ga pripravijo za pogajalsko mizo, za katero naj bi govorili o usodi vse Sahare, bivše španske kolonije. Puščavska vojna ne sme trajati v nedogled. Treba je najti politično rešitev zanjo, v tako rešitev pa bo Hasan privolil, ko bo vojaško okrepjen. Ko se bo to zgodilo – je Brzezinski zatrdil Šadliju – bodo ZDA z vso svojo težo pritiskale na Hasana, da bi ga pripravile za pogajalsko mizo.

»Zbig« seveda v Alžiru ni povedal vsega. Pozabil je na primer omeniti, da Sadat pritiska na Belo hišo, naj podpre Hasana.

Anketa »Dela«

Klopčičeva »Iskanja«: lep, tematsko pomemben film, toda nedorečen v svoji filmski izpovednosti

Stališča, mnenja in razmišljanja ob najnovejši stvaritvi slovenske filmske proizvodnje

Vsak nov slovenski film je kulturni dogodek, film »Iskanja« je obetati biti dogodek dogodekov: imena Izidor Cankar, Marko Slodnjak, Matjaž Klopčič, Tomislav Pinter, Niko Matul, Boris Cavazza, Boris Juh, Milena Zupančič so napovedovala izjemne dosežke kot rezultat izjemnih umetniških ambicij. Kakor je že tradicija, je kulturna redakcija *Dela* tudi tokrat zaprosila vrsto slovenskih javnih in kulturnih delavcev, novinarjev, kritikov, pedagoških delavcev, umetnostnih zgodovinarjev, študentov, dijakov, »ljudi vseh profilov«, naj si film ogledajo in povedo svoje vtise. V pahljačih mnenj, ki smo jih pričakovali, smo želeli zagledati globljo ali višjo resnico o tej najnovejši slovenski filmski stvaritvi. »Iskanja« na letošnjem puljskem festivalu niso bila deležna vrhunskih priznanj – razen za Pintarjevo kamero in Matulovo scenografijo – časopisna kritika ga tudi ni pozdravila s prevelikim navdušenjem in če je bila pohvalna, je bila pohvalna s pridržki. Toda prvi dnevi v ljubljanski Komuni so bili obetavni, dober obisk je izpričeval zadostno zanimanje za film; upravičeno smo pričakovali množičen odziv na našo anketo. Žal je bil minimalen. Malokdo se je našel, ki bi bil pripravljen artikulirati svoje mnenje, zadosti jih je bilo, ki filma niso šli gledat ali pa so rekli, da ga niso videli. Imenoma smo povabili okrog petdeset ljudi. Niso torej ostali vsi s svojim mnenjem za plotom. Zbir stališč in sodb, ki jih objavljamo na tej strani sobotne priloge, dovolj reprezentativno odseva »javno mnenje« o Klopčičevih »Iskanjih«. Vabilo pa še vedno velja. Kdor ni odgovoril na vprašanja, lahko odgovori na odgovore...

Manjkajoča družbena determinacija dobe

Matjaž Klopčič je s filmom »Iskanja« ponovno dokazal, da sodi med najbolj studiozne slovenske filmske režiserje. Ustvaril je slikovno prelep, vendar v svoji filmski izpovednosti nedorečen film, ob katerem je treba nujno poudariti izredne dosežke posameznikov: prefinjeno Pintarjevo kamero, izjemno scenografijo Nika Matula, kostumografijo Alenke Bartlove in vrsto izvrstnih igralskih stvaritev, med katerimi nas je prijetno presenetili odlični Boris Juh in seveda ponovno Milena Zupančičeva ter Boris Cavazza.

Ob vsem tem lepem, tematsko pomembnem filmu pa se kljub temu sprašujemo po umetniškem sporočilu, saj vse to dokaj zaokroženo filmsko tkivo, za poprečnega gledalca kaj kmalu razpade na prelepe, bolj ali manj same sebi namenjene dolgočasne slike, brez prave miselne povezave o nekem minulem svetu, ki mu manjka družbena determinacija prikazane zgodovinske dobe. Film nas ne prepriča, ne zamislimo se ob iskanju obeh glavnih junakov nad preloženimi trenutki cepljenja meščanske zavesti, ki išče oporo v evropski kulturni dediščini. Film se v sliki in besedi vse preveč sklicuje (je podložen, odvisev) na izvrstno literarno delo pisatelja Izidorja Cankarja, po katerem je posnet. Filmsko zgodbo, osebno zorenje glavnih junakov zlasti Cirila, si torej lahko sestavi in aktualizira le bolj subtilna publika, zlasti tisti njen del, ki dobro pozna to literarno delo. Od filma pa smo pričakovali mnogo več, da nam bo nudil sicer zahtevno, vendar umetniško tehtno in sporočilno zgodbo, ki naj bi preselila svoj čas in prostor in nas sugestivno postavila v iskanja in razmišljanja našega sodobnega človeka, saj so problemi »Iskanj« tako imenovani večnostni problemi. Moč Cankarjevega eseja izražena v literarni obliki, v Klopčičevem filmu »Iskanja«, ki mu manjka predvsem življenjskosti, ni bila filmsko nadgrajena. Slikovna estetika se je omejila na estetiko »lepega« kar ni adekvatni odraz problemske širine, ki bi bila lahko vodilo tega filma. Pomanjkljivo predstavljene življenske situacije in medčloveški odnosi ne razvijajo filmske misli in gledalčeve zavesti, da bi ta težila k razumevanju upodobljene dobe (krize zavesti meščanske družbe) in je tudi ne predstavljajo na raven naše sodobnosti.

Anica Cetin-Lapajne,
družbenopolitična delavka

Izreden umetniški dosežek

Ko sem nekje v sredi julija letos prvič videla novi Klopčičev film, sem bila navdušena. Potem smo se veliko pogovarjali, tudi po Pulju, in zelo smo se razhajali v naših pogovornih ocenah. Pa sem filma

SPOROČILO BRALCEM

Naša prihodnja priloga, posvečena novemu republiko, bo izšla že v sredo, 28. novembra.

videla zdaj spet, ob vsesplošni slovenski premieri in mislim, da ostajam pri svojem prvotnem mišljenju. »Iskanja«, bi rekla v enem stavku, so predvsem lep, estetski film, ki pa ne bo našel komunikacije s splošnim občinstvom, kljub lepoti zgodbe in kamere, kljub visoko kakovostnim igralskim kreacijam.

Naj povem najprej tisto, kar me moti, oziroma, kaj pogrešam v filmu, ki mi po nekajkratnem gledanju še vedno pomeni izreden umetniški dosežek. To je zgodba Izidorja Cankarja, ki je v svoji scenaristični predelavi ostala nedorečena. Se pravi, ko pogosto gledamo filme, ki se dogajajo v preteklosti, vedno pričakujemo – in v glavnem tudi najdemo – asociativne prizvoke sedanjosti. To pot ne; Cankarjeva razpravljajna (v filmu) so ostala agonija njegovega časa, ničesar ni, kar bi nas spravljalo v razmišljanje o sodobnosti, zdaj in tukaj. Tisto, kar mi ugaja v tem filmu, je njegova naslednja dogajanja, bolj ali manj pomembna srečevanja štirih osrednjih oseb, neskončna mirnost sprehodov med lepotami (vseeno, ko jih hranijo ali kje je tako lepa pokrajina), dialektika pogovorov med nosilci dogajanj, dogmarna čistost v razčlenjevanju značajev.

Ni moč povedati kaj več v omejenem prostoru, zato naj samo sklenem, da je Klopčičev film »Iskanja« izreden filmski dosežek, ob katerem upamo za naprej, da bo režiser našel bolj kompetentne sodelavce pri pripravi scenarija, kajti Klopčič je evropski režiser v najboljšem pomenu tega pridevnika.

Miša Grčar,
filmska kritičarka

Hladna roka na vročnem čelu

Čisto jasno mi je, da »Iskanja« niso za širok spekter gledalcev. So pa vendarle kot hladna roka, ki se spusti na vročino čelo. Zakaj? Zaradi nenehnega pritiska filmskega jezika vseh vrst, poplave krvi in zlagane spopolnosti... vse skupaj postaja samo sebi namen in povzroča glavobol.

Mi pa... mi pa vendar vsi vemo, da vedno ni tako. Da gre včasih življenje mimo nas kot meglen spin, kot neotipljivo čustvo, kot nedokončana misel. Taka so Iskanja. S tem ne mislim reči, da ni včasih dobro gledati kaj bolj »mesnega«. V primeru pa, da je tega preveč, se človeku stoži po krhkih, nežnih stvarih.

Kakšno vlogo ima ta film v slovenski filmski proizvodnji, ne vem. Vem le, da je zelo, zelo drugačen od večine ostalih.

Nekaterim slovenskim igralcem je vrnjeno dostojanstvo.

Tematika zgodbe je neizčrpna, nadaljujejo lahko lastne variacije na isto temo. Ambient ni važen, samo človek mora biti dozveten. Nervozna vsebina se z malo dobre volje lahko prestavi v nervozno sedanjost. Časovne zapreke ne bi smele biti ovira. Rekla sem – ne bi smele in upam, da se razumemo.

Barbara Hieng,
dijakinja

Smo ob filmih nehalno razmišljati?

Dobro uro in pol trajajoče iskanje smisla življenja, ki je zavito v tenčice skrivnosti, je bilo moje prvo mnenje po ogledu Klopčičevega »Iskanja«. Kaj več tudi kasneje nisem mogel izbrskati in urediti iz svojih misli. Nemara tudi zato, ker nisem znal približati smisla filma svojemu občutju, ki se mi je porodilo ob gledanju filma. Toliko vprašanj, misli, kolikor mi jih je film zastavil, oziroma povzročil. Žal do tega trenutka, ko pišem, se nisem uspel razčistiti oziroma misli povezati v celoto. V filmu je zaslediti nesluteno veliko smeri, v katere bi se lahko film razvijal. Vse pa ostane nedorečeno, nekako daleč stran od nas, od našega vsakdanjika, oziroma od realnosti. Izjemna, na trenutke lirično-krhka fotografija samo še stopnjuje to ugotovitev (kar je bila nemara tudi želja režiserja), daje tekstu še poseben poudarek, mističnost, morda prikazuje tudi vključenost v tok časa (usode?!), ki ga skuša Fritz (mojstrsko ga je upodobil Boris Juh), nasilno pretrgati, vendar se konec koncev vedno znajde v istem začaranem krogu.

Ravno zaradi preobilice odprtih, vendar nerešenih vprašanj pa se mi zdi, da se gledalci v njih izgubijo, s tem pa izgubimo pripravljeno, da bi vsakakor kvalitetenemu filmu intenzivne prisluhnili. Morda smo ob gledanju filmov (tudi ob slovenskih) prenehali razmišljati o in ob njih? Hote ali nehoti?

Miha Javornik
študent

Tekma v gostobesednosti

Kaže, da se je ustvarjalcem preveč mudilo: že dolgo nisem videla tako lepega odsliskavanja preko mere neurejenega gradiva. Marko Slodnjak je v scenaristični predelavi Izidorja Cankarja izgubil prodornost svojega potopisa (kar se, denimo, ni pripetilo gledalčiji predstavi Gleja pred časom). Matjaž Klopčič pa je do te mere preciziral in smiselno organiziral vizualizacijo, da je pomen tekstovne obdelave zanemarljiv. Najbrž ima gledalec zato občutek, da se glavni junaki »Iskanj« neprestano kosajo v gostobesednosti, da jih vse, o čemer teče beseda, še malo ne spreminja v dejanjih, da so kratka nenehno na istem (tonu, ritmu, pogledova-

nju, gibanju in predvsem govorjenju). Nobene notranje dinamike ni v njihovem postopanju po lepih krajih (razen slikovne), beseda praviloma prehiteva misel in kaj kmalu te otopi, pa naj je likovno reševanje filma še tako dognano (konča se pri kadriranju, kostumiranju, izboru podob in maski), naj spremlja te rešitve še tako ustrezna glasbena kulisa. Po tretjem ogledu »Iskanj« se mi zdita najimenitejši prav tisti dve sekvenci, v katerih film »zadiha«: obisk Friza in Cirila v kinematografu in finale filma, ko Ciril prekorači golazen, da bi se z njo zljil v enoto.

Majda Knap,
novinarica

Nepregledna dramaturška zgradba

Gre nedvomno za film, ki ga ni mogoče gledati kot docela samostojno kinematografsko delo, saj je njegova dramaturška zgradba mestoma tako nepregledna, da lahko posamezne niti povežemo edine s pomočjo literarnega dela, po katerem je film posnet. Ta odvisnost filma od literature seveda pri nas ni nov pojav, saj je bila v preteklosti že večkrat izpričana, vendar pa se zdi, da se v Klopčičevih »Iskanjih« kaže na čisto specifičen način, ki ga narekuje že sama narava Cankarjeve predloge. Tukaj se bom omejil samo na dva vidika nakazane problema.

Najprej je treba poudariti, da roman »S poti« ni posebno primeren za ekranizacijo, zakaj opraviti imamo z literarnim delom, ki ne vključuje kake pregledne »zgodbe«, kakega razčlenjenega dogajanja ali oprijemljive pripovedi, marveč ga konstituirajo v glavnem avtorjeva razmišljanja o estetiki in kulturi, ki jih v filmu ni mogoče adekvatno povzeti. Ta razkorak med filmom in literaturo je take narave, da ga ni mogoče »presečiti« na ravni veljavnega filmskega jezika in ves Klopčičev napor, da bi storil prav to, je seveda zaman. Rezultat je lahko le goli esteticizem, še zlasti zategadelj, ker se režiser ni potrudil, da bi Cankarjeve misli aktualiziral vsaj v okviru dialogov.

Drugi vidik istega problema se razodeva v upodobitvi »glavne junaka«. Gre za osebo, ki v romanu nastopa kot avtor-pripovedovalec, ki ne nosi nikakršnih fizičnih znakov in je poleg tega še brezimna. Ustvarjalci filma so morali zato ta lik rekonstruirati, mu dati ime in ga potisniti v pripoved. Tako smo dobili duhovnika Cirila, filmskega »junaka«, ki pa slabo »funkcionira« in predstavlja sploh najšibkejšo točko »Iskanj«.

Nasilje nad literaturo se je torej filmu kar dvakrat maščevalo: z »neuprizorljivostjo« najpomembnejših sestavin predloge in z nepremostljivimi težavami pri upodobitvi ključne figure pripovedi.

Bojan Kavčič,
novinar

Kultivirani esteticizem

Najizrazitejši predel novega slovenskega filma Iskanja je gotovo zadnja sekvenca. Svetovljanski klerik Ciril, človek, ki je srečno umetnostnih in erotičnih razmerij dotrpel mučno nasprotje med pogljobljeno duhovitostjo in elementarno čutnostjo in se odločil za življenje v območju vsakdanjih človeških mer, zapusti staro, ugledno hišo brezdelnega filozofskega verbalizma in se pomeša med skupino preprosto vedrih ljudi, ki praznujejo zaključek tako praktično koristnega opravila, kot je lovljenje nadležnih podgan. Službanica prejšnjega sveta pa stopica izgubljeno in nekoliko nemirno v svoji brezpogojni služnosti, z odločno duhovniško ovratnico v rokah, na razpotju temnih ulic, ki vodijo v veliko negotovost svetleja.

To je tudi bistveni Slodnjakov in Klopčičev prispevek k znameniti knjigi Izidorja Cankarja, Žal je njegov retroaktivni učinek prešibak, da bi lahko preplaval vso tisto akademsko in kozmopolitsko navlako, ki hromi preprosto jasnost senzualno spiritalne dinamike, kakršna se pač razodeva ob Tizianovi Assunti kot osnovni metafori filma. Gre za scenaristično pomanjkljivost in režijsko preoblenost. Zato je ustvarjalna svobodnost tega filma zagotovljena zgolj v kultiviranem esteticizmu, zavrtja pa je v duhovnozgodovinskih poudarkih. Zato so Iskanja velik film po idejno tematskih razsežnostih in skromen v čutno nazornih uresničitvah.

Peter Kolšek,
filmski kritik

Žal: dolgočasen film

Najbrž se ne spodobi reči, da je Klopčičev film »Iskanja« dolgočasen, a kaj čem, ko pa se mi zdi res dolgočasen. Ker je istega mnenja tudi »Dnevnik« filmski kritik, sem sicer potolažen, vendar pa se mi še vedno dozdeva, da ni dobro biti »proti« – saj je Izidor Cankar pomemben pisatelj, »S poti« kvaliteten roman, Marko Slodnjak nadobuden dramaturg, Matjaž Klopčič največkrat nagradijen in slogovno najbolj dosledni slovenski filmski režiser, in ambient, v katerem se film dogaja, italijanska gotika in renesansa. Da ne govorimo o igralskih, ki so skoraj sami Prešernovo nagradijeni (ali pa še bodo). Čeprav bom torej veljal za nekulturneža, še vedno trdim, da namen še ne opravičuje rezultata, da lepa slikanica še ni dober film in da strastno leporečje iz začetka našega stoletja ni nujno nekaj, kar bi pretreslo in zaposlilo tudi današnjega gledalca, današnjega recimo notranje razrvanega človeka, ne vedočega kam. Nikakor ne mislim, da mora biti dober film privlačen za tako imenovane množice,

ki terjajo akcijo, čimveč miganja na filmskem platnu, prepričan pa sem, da morajo imeti »ne-akcijski« filmi notranjo napetost, ki poseka vsako kriminalko, Nekdo je rekel, da Viscontijeva »Smrt v Benetkah« ni nič bistveno boljši film kot so »Iskanja«. Najbrž nisem samo jaz, ki se s tem ne bi strinjal. Verjamem pa, da bi Klopčičev film rad bil takšen, kakršen je Viscontijev. Saj mogoče kdaj tudi bo, toda ta ni. – Res pa je nekaj: če se bodo pozitivne ocene »Iskanj« še naprej množile (prav razveden sem, kaj bo razkrila vaša anketa), potem bom šel film še enkrat gledat. Upam, da bo še na sporedu.

Lojz Mohor,
predmetni učitelj

Filmska obdelava »globlje« zadene

Takoj naj povem, da mi je film »Iskanja« všeč. Matjaž Klopčič je z njim pokazal, da je samostojen umetnik s specifičnimi preokupacijami, s posebno vizualno in literarno-ideološko občutljivostjo. Medtem ko se naš film po eni strani približuje televiziji in se ukvarja z informiranjem občinstva o t. i. družbenih problemih, ki pa jih je konec koncev mogoče najti tudi kje drugje (podobno je mogoče trditi za leposlovje, ki se približuje žurnalizmu), smo v zadnjem času – po drugi strani – dobili tudi nekaj filmov, ki skušajo »govoriti« o »globljih« zadevah. Te »globlje« zadeve so slovenske nacionalne posebnosti, naša mitologija, naše starejše in mlajše nacionalne trave. Klopčič se je skoraj izključno posvetil filmski »obdelavi« teh drugih reči, Seveda je privilegirana zakladnica slovenskih mitov in arhetipov slovenska literatura, tako da je v samem začetku vsako ambiciozno filmsko iskanje »obsojeno« na večjo ali manjšo dozo literarnosti, Tako pa je tudi zato, ker naši vrli financirji v primerih, ko gre za filmanje po literarnih predlogih, mislijo, da imajo vsaj eno garancijo, bogatejšje slovenske kulturne zakladnice. Kakorkoli že, Klopčič je v Cankarjevem delu S POTI poleg »obglobljih« reči našel tudi možnost za filmsko »ilustracijo« poti slovenskih izobražencev, tistih steba, po katerih smo se hodili učiti pa prejubat pa odhovat pa žalostit...

Film mi je to izkušnjo pokazal z vso barvitostjo, analitičnostjo, disciplino... Mogoče je bilo zaradi množice (literarnih) dialogov še nekoliko premočno čiste presunjenosti, ki je vendar tipična za slovensko hojo v svet.

Dimitrij Rupel,
pisatelj

Vznemirljiva nedorečenost

Film sem dojemal kot upodobitev konca zbranega, posvečenega, na »večnih« vrednotah in jasnih razmerjih utemeljenega življenja. Na koncu filma prepričljivo vemo, da bo odslej drugače, in ta drugačnost se razpiira v vznemirljivo, polno in pomenljivo nedorečenost, ki ni le ena od visokih kvalitiet teh slovenskih in evropskih iskanj, temveč kar bistveno sporočilo. V zameno za deklarativno jasnost žari iz sebe skrivnostno energijo, eminentno filmsko oblikovano naelektrjeni mir in koncentracijo človekovega dostojanstva v trenutku, ko se mu stoletni svet odpira. (Ali je po koncu ona lepota glasbe in slik, oblačil in čudežne svetlobe v oknih, ki je tako poudarjena – še mogoča?)

Težko se spomnim filma, v katerem bi ne le glavni igralci, temveč kar celoten ansambel deloval s tako enotnim »razumevanjem« osnovnega tkiva zgodbe. Vseeno je nemara potrebno posebej podčrtati vloge Milene Zupančičeve, Borisa Cavazza, Borisa Juha, Antona Petjeta in Radka Poliča.

V mrzli nočni uri, ki je po Iskanjih prišla, sem se moral vprašati: Kaj, hudiča, hočejo tisti filmski uradniki, ki po dolgem in počez kričijo o nujnosti scenarijev in filmov z aktualno snovjo, in zdaj o Iskanjih zatrjujejo, da je škoda, ko ta film ni aktualen (je pa lep)? Ali je aktualnost našega življenja samo ta torej od treh do petih, forma njegovega izraza pa je žurnalistični feljton?

Rudi Šeligo,
pisatelj

Iskanje in najdenje

Kar je v osnovnem tekstu Izidorja Cankarja bilo iskanje, je v filmu Matjaža Klopčiča najdenje. Film se v opojnosti s predstavo o stilu, ki je najbrž obsejala proizvajalce tega filma, z vso doslednostjo približuje idealu slovenskega filma. Ta ideal je sicer ves prepojen z dolgočasjem in morbidnostjo v skoraj heideggerjanskem zamahu, ki okrepi od svetoblike nikoli ozdravljeno slovensko predstavo o Umetnosti (z velikim »U« seveda). Pa še drugače: končno ni več potrebno ničesar zakrivati, kajti gre za to, da se vzpostavi meščanska zgodovina slovenstva v podporo meščanski ideologiji, ki se razpreda v našem centralnem kulturnem prostoru. Kaj zato, če slovenstvo v svoji zgodovini nikoli ni imelo svojega lastnega meščanstva? Ideologiji uslužna velika Umetnost poskrbi za imaginarno zgodovino. Poleg vsega »Iskanja« formalno tehnično niso pod nivojem, vsaj v okviru kriterijev, ki jih postavlja jugoslovska kinematografija. Rezultat (namreč film) je gotovo tisto, kar je slovenska kultura tudi iskala: prosvetlenski kič nadenega subjekta tragedija ničesar drugega kot ekstenzije vobče. Toda komedija te tragedije nastane ob najdenju mesta tega subjekta, kajti to mesto je

prazno. In to je mesto neke specifične slovenske meditacije o vsedoločujočem sloju inteligence.

Darko Štrajn,
filmski kritik

Nedorečen lep in ambiciozen projekt

Klopčičeva »Iskanja« velja pozdraviti kot poskus, razširiti domet slovenskega filma na nova področja in prikazati človeške, intelektualne probleme brez cenenosti surovega seksa ali nasilja. Nekaj prizorov v »Iskanjih« naravnost zavetli: predvsem scena v starem kinu (z domisleko koreografijo Lojzke Žerdinove), tudi Fritzjev obisk opere ali (s pridržki) prizor v Esterini sobi, posnet v protisvetlobi. Zanimivo in značilno je, da gre v vseh teh (in drugih) primerih za momente, ki so v literarni predlogi samo nakazani ali jih sploh ni, kjer je, skratka, režiser s sodelavci na svojem. V teh trenutkih je tudi videti, kaj bi film – ob kultivirani Pinterjevi kameri in ubrani glasbi, pri kateri ima nemajhne zasluge Urban Koder – lahko bil. Očitno pa so imeli za smiselno prelitje Cankarjevega romana v filmsko govorico ustvarjalci premalo časa, premalo sredstev in nemara tudi premalo moči. Cankarjevi dialogi, ki se v kontekstu odlično berejo, postanejo v filmu gostobesednje, ki ničesar ne pove (da izredno okorne uporabe drobcev nemščine in italijanščine ne omenimo), pač pa zadržuje ritem filma in mu daje statičnost, ki je v živem nasprotju z lahkotno menjavo kraja in okolja v literarni predlogi: smisel prijateljskega potovanja se pri tem izgubi, prav tako motivacija vstopa stranskih oseb; in obe osrednji ženski figuri, v predlogi izrazito individualizirani, sta podani klišejsko. Posebno v Karlinem primeru je to neodpušljivo. – Ostane nekaj radosti za oko in uho in veliko obžalovanje, da je tako lep in ambiciozen projekt ostal nedorečen.

Rapa Šuklje,
filmska kritičarka

Med literaturo in filmom

Da je film Iskanja narejen na enotnih estetskih izhodiščih, da je mojstrsko posnet, da ima svoj, sicer nekoliko upočasen ritem in da odpira določene probleme v igralskem izrazu, to so že kar splošne ugotovitve. Nastal je po znameniti, vsaj za slovenske razmere nenavadni in »svetovljanski« literarni predlogi, kakršen je roman S poti Izidorja Cankarja.

Nadalje: da pravzaprav prvokrat daje v prednji in veliki plan slovenskega filma intelektualno ter intimo problematiko inteligence v tisti fazi svojega razvoja in starosti, ko se išče, ko se odloča za svoj življenjski stil, je tudi dejstvo, ki ga je treba upoštevati pri vrednotenju. Odigrava se torej na ravni oblikovanja stila in okusa.

Kako, se zastavlja vprašanje. Igralsko različno, odvisno od posamičnih akterjev: Boris Juh je vsakakor ustrezno odigral notranje razrvanega, iščočega, činičnega intelektualca Fritza v nekakšnem stalnem begu; Boris Cavazza je z veliko gospoda Cirila, ki simbolično ponazarja poznejšo usodo pisatelja, kar za film ni pomembno dopolnilo, izraziti s svojim psihološkim poantiranjem, manj adekvatni so drugi akterji. Ali pustimo detajle, ki sicer tvorijo celoto; gre za to, kaj lahko ta film danes pove.

Nemara pomeni prej določene stilne vaje na ravni estetsko intelektualnega rezonerstva kot pa filmsko estetsko odsliskavanje doživljajskih stisk s simboličnim učinkovanjem. Na tej ravni vsakakor izpolnjuje svojo funkcijo in z njo kliče po sodobni filmski obravnavi današnje problematike inteligence takega kova in nivoja.

France Vurnik,
gledališki kritik

Ideološko premalo izpostavljeni temelji

Bržkone bi Iskanjem smeli »očistiti« vsaj dvoje »pomanjkljivosti« ali »napak«: prešibko dramaturško napetost in z njo povezanimi počasnim ritmom ter premalo radikalno ideološko, svetovno-nazorsko, gnošeološko izpostavljen temelj filma; z več berljivo opornimi točkami za izjave bistvenih notranjih premikov v Cirilu in Fritzu, ki bi film popeljale v jasnejši razvojni vzpon in vrh. Ta bi celoti slej ko prej dal oprijemljivo in določen pomen. Iskanja potemtakem ostajajo to, za kar jih opredeljuje naslov sam: iskanja po notranjih vzgibih hiperkulturnega deliča slovenske družbe v prvem desetletju našega stoletja (kakšen rafiniran, svetovljanski motiv!), iskanja brez cilja: neki zapozneli fin de siècle, dekadentizem, ki pa more in sme ostati le slovenski; začuden nad vsem, kar bi utegnolo radikalno porušiti veljavno ideološko normo strukture sveta; rešitev v begu v svet, v svobodo, v neznanje (končna odločitev Fritza).

Matjaž Klopčič se je ujel v pasti, ki si jih je sam nastavil. Bržda bi že lahko vedel, da »salonski« film potrebuje vsaj izredno prefinjen dialog (Fritz govori mestoma popolno nerazumljivo) s konfrontacijo osrednjih protagonistov. Ciril in Fritz nista prava partnerja za to; prvi izvaja svojo ideološko revolucijo v sebi (rešitev bi bil notranji monolog), drugi potrebuje Cirila le kot samopodritev lastne svobode in s tem prednosti pred njim, zato je njuna usoda v bistvu mimobežna, saj ju v ničemer ne zavezuje.

Marijan Zlobec,
novinar